

Teorija **in** **P**raksa

Iz vsebine:

MITJA RIBIČIČ

Partizanstvo
in samoupravljanje

JANEZ STANOVNIK

Ekonomija in politika

BORIS MAJER

Kultura in družba

BOGDAN KAVČIČ

Informiranost v statutih
delovnih organizacij

5

L J U B L J A N A V M A J U 1965

Teorija in praksa — revija za družbena vprašanja
Izdaja Visoka šola za politične vede v Ljubljani

Urejuje uredniški odbor :

Adolf Bibič, Bogdan Cepuder, Stane Kavčič, Sergej Kraigher, Stane Kranjc, Boris Majer, Lev Modic, Zdenko Roter, Janez Stanovnik, Vida Tomšič, Vinko Trček, Joža Vilfan, Jože Zakonjšek, Boris Ziherl

GLAVNI UREDNIK :

Stane KAVČIČ

ODGOVORNI UREDNIK :

Stane KRANJC

Tehnični urednik: Janez KOROŠEC, lektorja: Mojca MOČNIK,
Janez SRŠEN, oprema: ing. arch. Branko SIMČIČ

UREDNIŠTVO :

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 10 39, 31 13 77

UPRAVA :

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 13 77 int. 238

Letno izide 12 števil. Celoletna naročnina 2000 din, polletna 1000 din,
posamezni izvod 200 din

Tekoči račun 600-15-603-13

Visoka šola za polit. vede — za revijo »Teorija in praksa«

Tiska ČP »Delo«, obrat Blasnikova tiskarna, Breg 12—14
Rokopisov ne vračamo

Teorija in Praksa

Letnik II. 1965 št. 5 revija za družbena vprašanja

VSEBINA

- MITJA RIBIČIČ: Partizanstvo
in samoupravljanje 707
- JANEZ STANOVNIK: Ekono-
mija in politika 717
- BORIS MAJER: Kultura in
družba 730
- BOGDAN KAVČIČ: Informira-
nost v statutih delovnih orga-
nizacij 740
- POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:
- JANKO POTOČNIK: Predvide-
vanja o razvoju našega turi-
stičnega prometa 757
- JOSIP GLOBEVNIK: Samo-
upravljanje v državnih orga-
nih 768
- KATJA VODOPIVEC: Nagra-
jevanje po delu v kazenskem
pravosodju 775
- MAJDA GASPARI: Skrb za
borce 779
- JANEZ KURE: Materialni polo-
žaj študentov 783
- BORIS VERBIČ: Delitev oseb-
nih dohodkov v »Metalki« 794
- EMIL ROJC: Pedagoška ust-
varjalnost 804
- JUS MAKOVEC: Za ali proti
sezonsstvu 810
- ODMEVI:
- VINKO MLAKAR: Stanovanj-
sko tržišče in stanovanjske
potrebe 815
- MNENJA:
- TINE HRIBAR: Nujni rezulta-
ti (neke) dialektike 827
- DRUŽBA IN ZNANOST:
- RICHARD TITMUS: Do kod
sega država blaginje? 838
- SOCIALISTIČNE DEZELE:
- DUŠAN DOLINAR: Značilnosti
novega gospodarskega sistema
v CSSR 848
- PRIKAZI, RECENZIJE, ANOTACIJE:
- ZORA TOMIČ: Seminar »O od-
nosu družina - družba v mark-
sistični analizi« 860
- PETER KLINAR: Družbenopo-
litično izobraževanje v NDR
863
- Anotacije tujih revij 869
- BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN CLAN-
KOV 874

CONTENT

MITJA RIBIČIČ: Partisanship and Selfgovernment	703
JANEZ STANOVIK: Economics and Politics	717
BORIS MAJER: Culture and Society	730
BOGDAN KAVČIČ: Statute of Workers' Organization With Regard to Informing	740
VIEWS, GLOSSES, COMMENTS:	
JANKO POTOČNIK: Foreseeings about the Development of Our Tourism	757
JOSIP GLOBEVNIK: Selfgovernment in State Bodies	768
KATJA VODOPIVEC: Rewarding according to Activity in Criminal Law	775
MAJDA GASPARI: Care for Partisans	779
JANEZ KURE: Students and their Material Situation	783
BORIS VERBIČ: Distribution of Personal Income in »Metalka«	794
EMIL ROJČ: Pedagogical Creativeness	804
JUS MAKOVEC: For or against Season-work	810
ECHOES:	
VINKO MLAČAR: Housing Market and Housing Requirements	815
OPINIONS:	
TINE HRIBAR: Necessary Results of a (certain) Dialectics	827
SOCIETY AND SCIENCE:	
RICHARD TITMUSS: The Limits of the Welfare State	838
SOCIALIST COUNTRIES:	
DUŠAN DOLINAR: Characteristics of the New Economic System in Czechoslovakia	848
REVIEWS:	
ZORA TOMIČ: Seminar »An Marxist Analysis of the Relation Family-Society«	860
PETER KLINAR: Socio-Political Education in DDR	863
BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND REVIEWS:	
	874

СОДЕРЖАНИЕ

МИТЯ РИБИЧИЧ: Партизанство и самоуправление	707
ЯНЕЗ СТАНОВНИК: Экономика и политика	717
БОРИС МАЈЕР: Культура и общество	730
БОГДАН КАВЧИЧ: Осведомленность по статутам рабочих организаций	740
ОБЗОРЫ, ГЛОССЫ, КОММЕНТАРИИ:	
ЯНКО ПОТОЧНИК: Предположения о развитии нашего туризма	757
ИОСИП ГЛОБЕВНИК: Самоуправление в государственных учреждениях	768
КАТЯ ВОДОПИВЕЦ: Вознаграждение по работе в уголовном судопроизводстве	775
МАЙДА ГАСПАРИ: Попечение о бойцах	779
ЯНЕЗ КУРЕ: Материальное положение студентов	783
БОРИС ВЕРБИЧ: Распределение личных доходов в »Металке«	794
ЭМИА РОЈЦ: Педагогическая деятельность	804
ЮШ МАКОВЕЦ: За или против сезонской работы	810
ОТКЛИКИ:	
ВИНКО МЛАКАР: Квартирный рынок и квартирные нужды	815
МНЕНИЯ:	
ТИНЕ ХРИБАР: Непременные результаты (определенной) диалектики	827
ОБЩЕСТВО И НАУКА:	
РИХАРД ТИТМУСС: Границы благосостояния государства	838
СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ ГОСУДАРСТВО:	
ДУШАН ДОЛИНАР: Особенности новой хозяйственной системы в ЧССР	848
ОЧЕРКИ, РЕЦЕНЗИИ, АНОТАЦИИ:	
ЗОРА ТОМИЧ: Семинар »Об отношениях семьи — общества в марксистском анализе«	860
ПЕТЕР КЛИНАР: Общественно-политическое образование в НДР	863
БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ:	
	874

Partizanstvo in samoupravljanje

Letošnji maj poteka v znamenju slavlja. Pred dvajsetimi leti, ko je partizanska vojska po osvoboditvi Trsta in Celovca vkorakala v Ljubljano, je navdalo delovne ljudi Slovenije nepopisno veselje, da je veliko srce ljudske revolucije spet svobodno utripalo. Čeravno so bili od tistega pomladnega dne naši pogledi in naporu usmerjeni naprej, v prihodnost, čeravno nas od let bojev in trpljenja ločuje dvajset povojnih let gospodarskih naporov in ustvarjanja, pa letošnje majske spominske manifestacije dokazujejo, kako živ in neposreden je v ljudstvu še zmerom spomin na narodno-osvobodilni boj, kako trdno so pridobitve tega boja vtakane v temelje družbene ureditve, kako se utrjujeta v socialistični skupnosti moralna obveznost in neizbrisljiv dolg do vseh tisočev, ki so dali domovini največ, kar more dati človek — svojo kri in življenje. Obletnice partizanskih zmag, občinski prazniki, spominske proslave, odkritja spomenikov — vse te raznovrstne oblike ljudskega praznovanja pričajo, kako tradicij NOB ne moreta izbrisati čas in rast novih generacij, saj postajajo ljudsko izročilo, ki ga varujemo in presajamo v novi rod, učimo v šolah, raziskujemo v inštitutih in muzejih NOB, ki se spreminjajo v narodne muzeje. Vse veje družbenih znanosti, kulture in umetnosti čedalje globlje zajemajo iz dogajanja tistega časa, ko so bili dogodki vsakega dne toliki in tako pomembni, da se je v nekaj letih preobrazil značaj človeka in vsega naroda.

Kadar danes praznujemo in ko gojimo te tradicije, se včasih dozdeva nam, udeležencem boja, še bolj pa mladini, ki ni doživela lepote partizanstva ne strahot vojne, kakor da se je vse to takrat moralo zgoditi, vse je jasno in razumljivo,

logičen rezultat zgodovinske nuje in družbene zakonitosti. Vendar oborožena vstaja kot izvirna oblika naše socialistične revolucije ni bila spontano gibanje, v katerem zavestni faktor in človek ne bi imel odločujoče vloge in mesta. Revolucije nastajajo iz spoznanja množic, da v starih, neznosnih razmerah ne morejo več živeti, ko ni več drugega izhoda in poti kot »poslednji, odločilni« boj. Jugoslovansko ljudstvo ni imelo druge poti, komunisti pa so bili tolmač in utrjevalec te zavesti v množicah. Tudi slovenski narod, ki je bil med jugoslovanskimi narodi najbolj izpostavljen fizičnemu uničenju, ki so ga trije okupatorji razkosali na pet delov, ki je bil prepuščen brezobzirnemu fašističnemu barbarstvu, je lahko izbral samo pot boja pod vodstvom komunistične partije, v tem usodnem zgodovinskem obdobju edine politično organizirane sile, sposobne uresničiti težnje ljudstva po nacionalni in socialni osvoboditvi.

V letošnjih majskih proslavah je bila še posebej počaščena Ljubljana zaradi njene edinstvene in izvirne vloge v osvobodilnem boju slovenskega naroda. Okupirana, a vendar svobodna, država v državi, blokirana, a vendar enotna, odrezana, a nenehno povezana z zaledjem, prepredena s tajnim, preciznim organizmom Osvobodilne fronte, ki je bila resnični gospodar mesta. Ko so fašisti 23. februarja leta 1942 obdali Ljubljano z neprehodno žično ograjo, zaprli vse izhode z zapornicami, razdelili mesto na 14 odsekov, da so vojaki potem vsak dan blokirali enega izmed njih, preiskali vsa stanovanja in kleti, zaprli vse moške ter vse »sumljive« — in sumljivi so bili vsi — pošiljali v taborišča ter med talce, je general Rabotti te ukrepe cinično, brez olepševanja takole utemeljil:

S čistkami je treba utrditi načelo, da ljudje ne pomenijo nič in da je nad vsemi prestiž režima, ki ga bo to ljudstvo, vajeno že od vekov trde pesti, pričelo spoštovati le tedaj, če bo prisiljeno priznati energijo države in vlade, ki znata zmagovati.

Tri mesece kasneje je italijanski zunanji minister Ciano zapisal v svoj dnevnik rezultate tega množičnega fašističnega terorja:

V Sloveniji stvari ne gredo dobro. Visoki komisar zahteva, da mu pošljemo še 24 tisoč ljudi. Kaže, da so ljubljanske ulice neprehodne za naše čete. Vsak v hod, vsaka zavesa na oknu skriva zasedo.

Tako je revolucionarna energija organiziranih množic v Ljubljani razbila blokado, pokazala okupatorju, da je človek vse in režim nič, tako je slovenski narod, od vekov vajen trde pesti, pokazal vsemu svetu, da hoče stopiti v zgodovino kot suveren, enakopraven činitelj, ne več hlapec, temveč gospodar svoje usode in svojega napredka.

Jugoslovanska skupnost raste kot zdravo mlado drevo iz korenin revolucije. Prav je, da se teh korenin zavedamo ne samo v viharnih časih, pač pa tudi v mirnem socialističnem razvoju. Ne bi smeli prepustiti stihiji obravnavanja problemov, povezanih z revolucionarno preteklostjo, ne bi smeli brezbržno prepustiti, da se razvijajo sami po sebi. Napačno lotevanje teh vprašanj, kadar jih hočemo reševati, vprašanj, ki so zelo subtilne moralno politične narave, lahko povzroči tudi v sodobnih razmerah veliko težav in nevšečnosti. Za tako napačno lotevanje pa v našem družbenem življenju ni malo zgledov.

Tako se npr. v družbeno reševanje socialnih problemov borcev vtihotapijo tudi stališča, ki nimajo mnogo skupnega s pravilnim vrednotenjem njihovega prispevka revoluciji. Pretežno pravniško administrativni postopek, ki zahteva od stare partizanske mamice »potrdila« in »priče« ali razoršča partizane po letih vstopa v vojsko, podcenjuje terensko in partijsko delo in tako naprej, ustvarja s svojim marsikdaj neozdržnim utemeljevanjem vtis, da je danes družbeni interes dokazati čim manjšo udeležbo prebivalstva v osvobodilnem boju, v v s e l j u d s k i vstaji. Morda je vzrok v tem, ker se je začel z moralnim priznanjem družbe za udeležbo in žrtvovanje v NOB prepletati splošni problem standarda. Tako ne gre več za posebno socialno, zdravstveno, stanovanjsko zavarovanje borcev, temveč poizkušamo s pomočjo tega posebnega varstva rešiti mnoge druge neurejene družbene, socialne probleme. Taka pot pa drži v moralno kompromitacijo NOB in do razočaranja nad družbeno skrbjo za borce.

Veliko je enostranskih, površinskih in površnih razlagalcev in razlag zgodovine NOB. V šolah je to pač šolski predmet, pri katerem uče, kako so se vrstile ofenzive in kdaj. V spominskih zapiskih in kronikah preladujejo partizanske akcije in bitke, opisi sovražnih in partizanskih ofenziv, večje vojaške operacije in osvoboditve krajev in mest. To so koristna dela, a ne dajejo prave podobe. Revolucija ni bila samo boj, puška in hrabrost svobodoljubnega ljudstva. Nekateri vidijo v NOB samo nacionalni upor, drugi jo obrav-

navajo kot kmečko gibanje. Moravska republika v zaledju revirjev je npr. nastala kot revolucionarni refleks Trbovelj, ker se je nakopičena revolucionarna energija delavskih središč sproščala in utrjevala tam, kjer so bili najugodnejši pogoji za partizanski boj. Za mnoga dela je značilno, da se v njih kot v pesku izgubi vodilna vloga delavskega razreda in njegove politične avantgarde. V mnoge sicer izvirne zapiske in spominske beležke vnašajo pisci svoje sedanje poglede ali pa svoja subjektivna stališča pripisujejo gibanju. Danes povedo besedo, ki je takrat niso izrekli, in si pripisujejo dejanja, ki si jih tedaj v revolucionarnem dogajanju niso upali tovegati. Veliko je tudi nenamernega »ponarejanja«, saj si vsak partizan izdelava svoj spominski svet, po svoje razlaga tiste čase, v spominu živih pa so čedalje večje praznine.

Med umetniškimi deli, ki črpajo svoje motive in človeške usode iz razgibanega in zgoščenega dogajanja štiriletnih bojev, je mnogo solzavo romantičnih in primitivističnih zasnov, po zgledu Karla Maya, ki gredo dobro v prodaj zaradi »konjunktura« in sredstev, ki jih družba namenja za to literaturo. Opažamo pa tudi težnjo, prikazati revolucijo tako obče človeško, da izgubi svoj resnični lik, da ni več razlike v moralni oceni smotrov revolucije in napredka oziroma kontrarevolucije in izdajstva, da si v takem spačku partizan in belogardist, pogum in strah podajata roke. V zadnjem času smo imeli tudi primer, ko je nekdo poskušal izenačiti zgodovinsko nujne ukrepe prve proletarske oblasti po Oktobru s hiterjevskimi terorističnimi zločini. To pa ni bil samo napad na Oktober. Tudi naša revolucija in v imenu naše revolucije nastajajoča ljudska oblast je morala zavarovati revolucionarne pridobitve, preprečiti državljansko vojno, se boriti proti petokolonstvu, kapitulantstvu, narodni izkoreninjenosti in izdajstvu, uporabiti je morala moč in se zateči k sili tudi v povojnem razdobju, ustvarjajoč temelje socializmu. Taki posamični poskusi nepravilne družbeno politične opredelitve teh ukrepov ne morejo dobiti širše opore v naši socialistični resničnosti. Bolj kot prikrito kontrarevolucionarno politično težnjo dokazujejo osebni brodolom in demoralizacija zaradi težav in krčev socialističnega razvoja ali pa nastanejo kot odziv tistih idejnih tokov v evropskih deželah, ki so zaradi poraza lastne revolucije in stalinističnih zločinov izgubili vero v delavsko gibanje, marksizem in svojo komunistično stranko. Še danes so ljudje, ki ne morejo razumeti, da pomeni stalinizem zanikanje revolucije, resolucija Informbiroja leta 1948 pa najbolj surov napad na pridobitve socialistične revolucije. Jugoslovanska obsodba stalinizma in odkritje njegovih druž-

benih vzrokov pomeni veliko zmago Leninovega Oktobra in zmago naše revolucije, ki počasi, a vztrajno vrača množicam zaupanje v komunistično gibanje in socializem.

Če kritično pogledamo, kako obravnavajo našo revolucionarno preteklost v publicistiki, umetnosti, zgodovinskih in spominskih delih, se nam odkrije, kako nujno potrebno je izoblikovati ostrejšje in kvalitetnejše kriterije v samoupravnem delu vzgojiteljskih ustanov in založniških svetov. Z družbeno intervencijo bi morali tudi preprečiti raznovrsten kič, plažo in druge oblike »prodajanja« revolucije. Stanje na tem področju nas samo opozarja, da bomo morali kritičneje obravnavati te probleme, ustvariti boljše pogoje za znanstveno marksistično kritiko vsega, kar proučuje in kakor koli razlaga etape našega delavskega gibanja. Več znanosti, kritike, temeljitosti, analitičnega dela na eni strani in več srca, razumevanja in zavzetosti na drugi je potrebno, da bi zgodovinski, moralni in etični pomen revolucionarnih tradicij prikazali mladi generaciji tako, kot to zasluži in kot to pojmuje naše ljudstvo.

Naše ljudstvo pa pojmuje revolucijo globoko in neposredno. V ljudski zavesti je danes jasno to, kar je bilo pred revolucijo jasno samo Titovi avantgardi. Narod pojmuje NOB kot ljudsko gibanje, kot svojo vstajo, upor nacionalno in socialno izkoriščanih množic, krik tlačjenih in njihovo željo po lepšem življenju, po svobodnem delu, ustvarjanju in napredku, po resnični demokratični ureditvi. Domovina je boj in prihodnost, tista silna vera v bodočnost, o kateri je pel Prešeren in pisal Cankar. Vseljudska vstaja je v razkosani in razbiti deželi, vklenjeni v okupatorske obročje, sprostila silne ljudske energije. Vodilna vloga delavskega razreda in komunistov se je v revoluciji uveljavila z žrtvami in pogumom, s krizo in trpljenjem in razen okupatorja odgnala in razbila tudi domače hlapce in izkoriščevalce.

Če tako pojmuje NOB, če tako raziskujemo družbenopolitične silnice, ki so se v njej razvile in sprostile, nam postane razumljiva veličina, preprostost in resničnost socialistične revolucije. Doumemo vso razsežnost tega boja, ko je bila vsaka družina partizanska enota, najbolj oddaljena kmečka hiša zaseda. Postane nam razumljiva trdna zasidranost NOB v vseh slojih, poklicih, dalje velika prizadetost, s katero so najpomembnejši slovenski pisatelji, pesniki in slikarji pojasnjevali ljudstvu nujnost revolucije. Tako šele postane razumljiva moralna trdnost in veličina dražgoške bitke ali pohorska tragedija, legendarna kalbarija 14. divizije, nešteti zgledi jurišev, vztrajnost v zaporih in taboriščah, ko se

je vsakdo žrtvoval za skupne interese, ko nihče ni mislil nase in varčeval svoje krvi za stvar nacionalne in ljudske svobode.

V takem ogledalu nam postaneta razumljiva značilni optimizem in zaupanje, ki sta bila zvest spremljevalec vsakega partizana in vsake enote. V takem optimističnem razpoloženju so partizani ob tabornem ognju ustvarili sebi in ljudstvu svoje vizije srečne prihodnosti, ki je marsikdaj izoblikovala tudi naivno podobo, kako se bosta po vojni cedila mleko in med. Ohranile so se mnoge anekdote iz partizanskih časov, katerim smo se po osvoboditvi, ko je bilo treba prijeti za delo, zavedajoč se, da je pot iz zaostalosti v napredek strma in utrudljiva, nasmehnili zaradi njihove naivnosti, sanjavosti, dobrodušnosti in preprostosti. V ljudstvu se je ohranil izraz »po partizansko«, kar pomeni enostavno, izvirno, brez pomisleka rešiti zadevo, presekat klobčič družbenega problema. Partizanska vizija ni bila laž in utvara, bila je naraven odraz želja in hotenja po sreči, za katero je bilo ljudstvo doslej prikrajšano. V trpljenju, gladovanju, pred ognjem sovražnika, v nenehni smrtni nevarnosti so bili tudi daljni cilji in smotri boja in revolucije preprosto jasni in blizu.

Dvajset let je steklo mimo nas od tedaj, ko so prišli v osvobojeno Ljubljano partizani, pa do množičnega zbora samoupravljalcev v čast osvobojene Ljubljane, od pozdravnega govora prvega predsednika slovenske vlade Borisa Kidriča z balkona univerze do družbenopolitične utemeljitve samoupravnih pravic Edvarda Kardelja v tivolski dvorani. Tako sta elementarno, ne glede na časovni razmik, dobili enoten slavnostni pečat dve temeljni pridobitvi slovenskega naroda in delovnega ljudstva Jugoslavije: partizanska zmaga z novim nosilcem ljudske oblasti in samoupravljanje. Soskladje obeh pridobitev v maju leta 1965 dokazuje medsebojno odvisnost in povezanost samoupravnega sistema s socialističnimi temelji družbe. Z zmago nad okupatorjem smo ustvarili pogoje za osvoboditev dela, za gospodarsko, kulturno in politično rast in osamosvojitve človeka, občana, upravljalca.

V dvajsetih letih, kar si narod piše sodbo sam, kar si ljudstvo samo kroji svojo usodo, smo z izrednimi naperi, premagujoč gospodarsko zaostalost, docela spremenili obraz domovine, v zadnjem desetletju pa nam je z uveljavljanjem socialističnih družbenih odnosov uspelo tudi spremeniti vlogo in pomen delovnega človeka. Sredi delovne vneeme in uresničevanja dnevnih nalog, ko delovni ljudje in delovne organizacije upravljajo in usmerjajo vsa področja političnega, gospodarskega in kulturnega življenja, ko se moralni in ma-

terialni interesi posameznika čedalje bolj ujemajo z interesi vse družbe, pa se večata tudi pomen in vrednost NOB. Dveh najpomembnejših vrednot socialistične revolucije ne moremo več ločevati, obradnavali ju bomo čedalje bolj enotno. Kakor dobiva NOB svojo potrditev v samoupravnem sistemu, saj samoupravljanje uresničuje njene smotre, tako dobiva samoupravljanje v vodilni vlogi delavskega razreda, v oblasti delovnega ljudstva svojo trdno podlago in socialistično osnovo za nadaljnji razvoj. Prvi korak revolucije — ljudska vstaja — pomeni revolucionarno zmago in prevzem oblasti delavskega razreda in delovnih ljudi, drugi korak revolucije — samoupravljanje in komunalni sistem — pomeni preobrazbo centralizirane revolucionarne oblasti, premagovanje razrednosti in novo kvaliteto vodilne vloge delavskega razreda. Gre za dialektično protislovje in enotnost socialističnega razvoja.

V Jugoslaviji močno poudarjamo pomen in vlogo revolucionarnega boja za oblast delovnega ljudstva. Ali je že in še potrebno toliko tehtati in vrednotiti vrednote, ki so postale priznana stvarnost in zgodovina? Dvajset let ne pomeni generalne obnove generacije, ki je bila nosilec boja in partizanstva. NOB je bil, kot vsako revolucionarno dejanje, pravo mladinsko gibanje. Umetniška slika ustanovnega sestanka Komunistične partije Slovenije na Čebinovem je bolj podobna mladinskemu sestanku kot seji političnih delavcev, ki so prevzeli tisti trenutek odgovornost za usodo slovenskega naroda. V organizacijah borcev je še zmerom posebej organizirana skrb za otroke padlih borcev. Večina borcev in organizatorjev revolucije je danes v takih letih zrelosti in ustvarjanja, ki bi v parlamentarni demokraciji pomenila šele začetek političnega dela v širšem obsegu. Živimo torej v času, ko je generacija neposrednih udeležencev NOB še zelo prisotna in izredno aktivna v celotnem političnem, družbenem in gospodarskem presnavljanju družbe.

Kakor je bilo partizanstvo tako je tudi samoupravljanje pravo množično mladinsko gibanje. Najbolj progresivno jedro družbenega in gospodarskega napredka, uresničevanje ustave in komunističnega programa predstavljajo v delovnih organizacijah in komunah mladi ljudje. Ali je vsem tem mladim, ki so zrastle v svobodi, razumljivo in nič nenavadnega to, da se toliko oziramo nazaj, da toliko poudarjamo vrednost partizanskega žrtvovanja? Ali nismo že povedali vsega, kar je bilo treba povedati in zapisati o preteklem zgodovinskem razdobju? S pretiranim poudarjanjem preteklosti lahko ustvarimo pri mladi generaciji vtis, da ne govorimo v imenu revolucije same, pač pa v svojem lastnem imenu, da bi nam

družba priznala posebno vrednost in posebne zasluge v sodobnem žioljenju. Mladi ljudje pravijo: res je, žrtvovali ste v tistih letih vse, svojo mladost in udobje, tudi po osvoboditvi ste se odrekli vsemu v korist skupnosti, to priznamo in cenimo, še zlasti spoštujemo tiste, ki so žrtvovali žioljenje in zdravje, vendar pred nami so zahteve novega časa, nove dileme in obveznosti. Družba, ki napreduje, se ne more ustavljati ob preteklosti. Kažipotj stojijo venomer na istem mestu, pred nami pa so nova obzorja.

Ne smemo pustiti, da bi taka vprašanja, ki jih slišimo iz vrst mladih, kar je naravno, izzvenela v prazno, ostala brez odgovora. Vsak dvom o revolucionarnih izhodiščih naše družbe, o osvobodilnem boju in oblasti delovnega ljudstva kot rezultatu tega boja pomeni lahko dvomiti o smotrih revolucije, ki jih uresničujemo danes. Revolucija ni enkratno dejanje, je družbeni proces, družbena preobrazba, v kateri uresničujemo osvoboditev človeka in dela, smotre, za katere se je človeštvo stoletja silno trudilo in veliko žrtvovalo. Naloga revolucionarne generacije ni toliko živo pričevanje, ni toliko gojiti izročilo osvobodilnega boja, temveč to, da poizkuša po svojih močeh uveljaviti v sodobnem dogajanju tista načela in vrednote revolucije, ki pomenijo tudi danes in bodo pomenila ravno tako jutri vir novih energij, spodbudo za novo, vrednejše in lepše žioljenje. Ne moremo torej pre vrednotiti ali celo zanikati revolucije v času, ko ji še nismo dali in utrdili prave vrednosti in veljave. Mladina zavzeto govori o demokraciji in humanizmu. Resnični demokrati in humanisti so v socialističnem sistemu, kjer je delo in odnos do dela temeljna vrednost, samo tisti, ki ne spoštujejo samo svoje delo in ustvarjanje, ampak tudi vrednosti, ki so jih ustvarili delo in naporj prejšnjih generacij v korist človeštva, svojega naroda in napredka.

Sicer pa se danes tudi v svetovnem merilu večja pomen revolucionarnih tradicij. Mednarodno delavsko gibanje začjenja, išoč nove poti, spet proučevati teoretične in praktične izkušnje preteklih zmag in porazov. Pomen Oktobra, pomen jugoslovanske in kitajske revolucije ter druge zmage delavskega gibanja so sredotežna sila združevanja, sožitja, bratstva in enotnosti narodov in dežel proti atomski vojni, ki bi uničila vse, kar je človeštvo ustvarilo lepega in plemenitega, postaja nosilni kamen, na katerega lahko navezujemo v sedanjih razburkanih časih upanje in pogum človeštva.

Čas, v katerem živimo danes, in svet, v katerega se vključujemo s svojo ustvarjalnostjo in hotenji, sta drugačna kakor

pred dvajsetimi leti. Epohalni razvoj produktivnih sil, ki prinaša neslutene možnosti za človekov napredek, dozorelost socializma v svetovni sistem, pred katerim se mora umikati vse preživelo, vključenost našega gospodarskega, političnega sistema in kulture v mednarodne tokove, vse to je ovrгло samovšečne, vase zaverovane nazore, odprlo nove možnosti in pogoje. V takih razmerah se dandanes uveljavlja samoupravljanje delovnih ljudi. Družbenopolitično delo je drugačno, izhodišča javnega delovanja mnogo širša in veliko bolj zapletena kot v času osvobodilnega boja. Kljub temu so mnoge značilnosti partizanstva tudi danes lahko spodbuda za delo in ustvarjanje.

Kakor takrat je tudi danes važna pobuda posameznika. Kakor takrat moramo tudi danes hitro izobrazovati delovne ljudi, jim zaupati družbene funkcije ter krepiti njihovo odgovornost. Kakor je partizanstvo ustvarilo moralna merila za to, kaj je prav in kaj umazano v odnosu do osvobodilnega boja, tako tudi samoupravljanje izgraja moralne norme o tem, kaj je socialistično in napredno v odnosu do dela in družbe. Kot so bili slovenski ljudje takrat občutljivi za izdajstvo, klecavost in hlapčevstvo, tako so danes občutljivi za samovoljo in druge kršitve ustavnih načel, postajajo nezadovoljni s takim načinom življenja in dela, ki ni uskladen z elementarno poštenostjo in pravičnostjo.

Še v nečem je lahko partizanstvo zgled in vzor: tudi v najhujših časih, ko je kazalo, da je vse izgubljeno, so partizani ohranili trdno vero v zmago ter zaupanje v množice, ki edine morejo premagati sleherno težavo. Najbolj nevaren sovražnik partizanstva so bili malodušnost, skepticizem, teorija čakanja, nezaupanje v možnost lastne zmage. Tudi danes srečujemo nemalo podobne malodušnosti, dvomov in nevere zaradi gospodarskih težav, zaradi obilice problemov, ki jih moramo premagovati. V samoupravnem sistemu so prej skrite pomanjkljivosti postale očitne, vse družbeno življenje poteka kot na dlani, pred očmi delovnih ljudi. Tudi danes imamo neverne Tomaže, ki so včeraj trdili, da delovni človek ni zrel za oblast, danes pa trdijo, da delovni človek ni sposoben biti gospodar in upravljaec.

In nazadnje še ena značilnost, skupna partizanstvu in samoupravljanju. Obe pridobitvi revolucije sta sprostili najširše plasti ljudske ustvarjalnosti, obe sta najgloblje prodrli v pore družbenega življenja, na vsa področja dela slovenskih ljudi. No, partizanstvu se je posrečilo v tedanjih razmerah v večji meri razviti enotnost in monolitnost vseh osvobodilnih

pobud in naporov zaradi vojnega stanja, zunanjega pritiska ter neposrednih nalog in ciljev revolucije. V interesu nemotene socialističnega razvoja, demokratične družbene evolucije moramo tudi v samoupravnem sistemu težiti za večjo enotnostjo, seveda v mnogo širšem okviru ob samostojnejši vlogi upravljalcev in delovnih enot; težiti za tem, da bi bili urešničljivi smotri zavestnim socialističnim silam naravna stvar, elementarno jasni in prezentni, kot so bile naravne in elementarne težnje osvobodilnega boja pred dvajsetimi leti.

MITJA RIBIČIČ

JANEZ STANOVNIK

Ekonomija in politika

Odnos med ekonomijo in politiko je tako pri nas kot na svetu spet kar se da aktualen. Ali je mogoče danes razumeti politiko kot kondenzirani izraz ekonomije? Ali si stojita ekonomija in politika nasproti kot objektivno in subjektivno? Ali je danes sploh realno govoriti o »čisti«
ekonomiki, ki naj bi bila bolj nepristransko znanstvena kot politična ekonomija? In ali je danes še mogoče razumeti politično ekonomijo brez ekonomske politike? Ta in podobna vprašanja, ki nam jih postavljajo dogodki dneva, zahtevajo, da znova razmislimo o nekaterih vprašanjih, ki so se spet in spet ponavljala v zgodovini ekonomske misli.

Ekonomski zakoni

Ekonomika — in v tem smislu vanjo vključena politična ekonomija in teorija ekonomske politike — je znanost o zakonih gospodarskih odnosov in procesov. Gospodarski procesi seveda niso edini družbeni procesi, toda njim pripada primat, če že ne iz drugega razloga zato, ker omogočajo proizvodnjo materialnih sredstev za vzdrževanje človeške eksistence. Dejstvo, da se ekonomika ukvarja samo z določenimi vidiki družbenih procesov — namreč ekonomskimi — pojasnjuje, zakaj tudi ekonomska znanost ne more dati vseh odgovorov in pojasnil za družbene odnose in procese.

Ekonomske zakonitosti so družbene in v tem se tudi razločujejo od naravnih. Toda ekonomske zakonitosti niso zato nič manj objektivne in materialne od naravnih. Naravni zakoni delujejo objektivno, neodvisno od človekovega spozna-

nja, njegove volje in celó njegovega obstoja. Ekonomski kot družbeni zakoni prav tako delujejo objektivno in neodvisno od človekovega spoznanja in volje, nikakor pa ne neodvisno od človekovega obstoja. Ekonomski zakoni se namreč kažejo ravno in izključno s človeško akcijo. Proizvodnja oziroma ekonomski proces je posebna oblika metabolizma med naravo in človekom oziroma njegovo družbo. Zato tudi razumljivo poznamo razne ekonomske zakone: ekonomsko-tehnične in družbenoekonomske.

Ekonomske zakone spoznavamo in odkrivamo s teoretično-deduktivno ali pa empirično-induktivno metodo. Razlika v metodah odkrivanja ekonomskih zakonov ne dokazuje razlike njihovega bistva. Bistvo ekonomskih zakonov je namreč ravno to, da izražajo tisto, kar je splošno in nujno v individualnih in pojavno-slučajnih odnosih in procesih. Razvoj modernih kvantitativno-empiričnih raziskovalnih metod nam omogoča, da z induktivno analizo najdemo eksaktno in statistično potrditvev zakonitosti, ki smo jih z deduktivno analizo v hipotezi često že prej dognali oziroma slutili. To pa pomeni, da objektivni ekonomski zakoni ne obstoje in ne delujejo sami zase, metafizično, in da se ne kažejo v vsakodnevnih pojavih, kot se hegeljanska Ideja kaže v stvarnosti. Nasprotno, objektivni ekonomski zakoni obstoje samo v posameznem in samo v materialno-konkretnem.

Čemu toliko filozofije o pojmovanju ekonomskih zakonitosti za razlago zelo praktičnega problema v zvezi s sedanjimi odnosi med ekonomijo in politiko? Zato, ker bi radi pokazali, da med obema ni nepremostljivega in večnega nasprotja.

Ekonomske zakoni se namreč praktično uveljavljajo samo v individualnih ekonomskih pojavih: individualni ekonomski pojavi so pa lahko bolj ekonomsko-tehnični, kolikor je element naravne determiniranosti močnejše poudarjen v konkretnem pojavu metabolizma med naravo in družbo, ali so pa bolj družbenoekonomske, kolikor je element družbenih odnosov med ljudmi v zvezi s predmeti ekonomskih procesov močnejše poudarjen. V vsakem primeru pa vsak ekonomski proces predpostavlja tako ali drugačno množično ekonomsko akcijo. Vsaka akcija pa nujno vključuje določeno človeško in s tem subjektivno odločanje.

Ekonomske odločamo na raznih družbenih ravneh, to odločanje je različno motivirano, vodeno z različnimi kriteriji in dobiva tudi različne nazive oziroma klasifikacije. Odloča potrošnik, ko kupuje tako in tako blago. Njegova potrošniška odločitev je individualna in na prvi pogled pod

vplivom čisto slučajne izbire oziroma akcije subjektivne volje. Toda z deduktivnim razmišljanjem spoznamo, da je taka individualna odločitev motivirana, da bo lačen človek zakonito najprej kupil kruh ne pa orglice. To spoznanje omogoča formulirati Engelsov zakon in specifične zakonitosti dohodkovne in cenovne elastičnosti povpraševanja za posameznimi vrstami blaga. Čeprav obstoje torej objektivni, nujni zakoni povpraševanja, to vendar ne pomeni, da posameznik ne odloča svobodno pri svojem kupovanju.

Podobno je pri poslovnem odločanju v proizvodnji. Ekonomska znanost pozna zakon proporcionalnosti proizvodnje, ki bo deduktivno ugotavljal, da se mora proizvodnja posameznih panog razvijati v določenih kvantitativnih odnosih, ker je pač vsaka panoga hkrati potrošnik in ponudnik ostalim panogam. Moderna vhodno-izhodna analiza bo tako splošno ugotovitev, ki je bila znana najmanj od Quesnayevih časov, empirično potrdila in z linearnim programiranjem dala ekonomski politiki znanstveno podlago. Toda poznanje okvirov, v katerih se nujno giblje individualno poslovno odločanje in če gre preko teh okvirov, potem bo nujno pripeľjalo do družbene deformacije — nikakor ne pomeni, da je to odločanje vnaprej determinirano, da ni svobodno oziroma da v njem ni subjektivne človeške akcije.

Vzemimo končno zakon padajoče profitne mere. Marx je ugotovil zakon padajoče profitne mere deduktivno, na podlagi zakona mezde v kapitalizmu in na podlagi zakona o tehničnem napredku, akumulaciji in spreminjanju organske strukture kapitala. S statistično-empirično analizo ne bo težko na podlagi zgodovinskih statističnih serij ugotavljati oziroma verificirati ta zakon, če si ga postavimo kot hipotezo za empirično raziskavo. Čeprav je jasno, da se ta zakon ne bo kazal v vsakem konkretnem primeru in tudi ne v vsakem zgodovinskem razdobju, bo vendar empirično-statistično spremljanje pokazalo splošno tendenco njegovega razvoja. Posamezni in konkretni primeri pa se bodo sicer razlikovali od splošnega pravila. Posamezni kapitalisti teže za kar največjim profitom, toda ravno v tem prizadevanju uvajajo tehnološki napredek in pritiskajo na delavske mezde, kar spreminja organsko strukturo kapitala in s tem konkretno realizira delovanje tega zakona. Dejstvo, da je Marx spoznal in odkril ta zakon z logično dedukcijo in znanstveno abstrakcijo, nikakor ne pomeni, da zakon obstoji in abstracto oziroma a priori. Ta zakon deluje v dialektični enotnosti posameznega pojava in splošne nujnosti. Še več, do splošne nujnosti in zakonitosti pride ravno zaradi

»svobodnosti« posamezne kapitalistične akcije: konkurenca in tržno gospodarstvo sta pogoj za realizacijo tega zakona.

Toda če smo v primeru Engelsovega zakona imeli opravka z individualnimi odločitvami potrošnikov kot celote in pri zakonu proporcionalnosti proizvodnje s poslovno-upravnimi odločitvami podjetnikov, imamo pa pri zakonu padajoče profitne mere opravka z razrednimi odločitvami kapitalistov. V nobenem primeru pa zakon ni posledica samo subjektivnih odločitev, ampak vedno večje ali manjše interakcije narave in družbe. Odločitve ekonomskih subjektov so motivirane, niso pa determinirane.

V teh okvirih se razvija tudi ekonomski proces v socializmu. Človekova ekonomska akcija ni zamenjana z impersonalnim etatičnim avtomatizmom. Socialistični ekonomski sistem mora postaviti materialno podlago za polnejši razvoj človeške osebnosti. Svoboda človeške akcije je zato pogoj socializma. Podlaga svobodne človeške akcije pa je svoboda potrošnika, proizvajalca in celotne delovne skupnosti. Praksa je ovrгла teorije o »ukinitvi« zakona vrednosti kot tudi poizkus zamenjati objektivne ekonomske zakonitosti s subjektivnim »zakonom plana«.

Vprašanje torej je, kaj pravzaprav pomeni »obvladovanje« ekonomskih zakonitosti, ki naj bo podlaga socialističnega gospodarskega razvoja. Kadar spoznavamo in odkrivamo ekonomske zakonitosti, ne pomeni, da jih »obvladujemo« v smislu »ukinjanja«. Svoboda človekove akcije ni omejena s spoznanjem nujnosti, katero akcija vsebuje. Toda spoznanje te nujnosti lahko vpliva na individualno akcijo in jo motivira, kot vplivajo nanjo tudi razni drugi naravni, družbeni in psihološki momenti, ki jo zakonito motivirajo. Spoznanje zakonitosti v resnici daje možnost za pravo svobodo človeške akcije. Toda posledica spoznanja zakonite nujnosti je lahko taka sprememba individualne motivacije, da se bo samo delovanje splošne zakonitosti v pozitivnem smislu spremenilo. Spoznanje objektivne zakonitosti je sočasno podlaga socialistične znanstvene ekonomske politike, ki ni vodena zgolj z odnosom sil in vplivi družbenih grupacij, ampak temelji na znanstvenem spoznanju o smeri družbenega razvoja.

Politična ekonomija

O vlogi ekonomskih zakonov v socializmu je bilo govora v okviru širše razprave o politični ekonomiji socializma. Nekateri so mislili, da je politična ekonomija znanost o splošnih zakonitostih družbenega ekonomskega procesa, ki v tem

smislu obsega zakonitosti ekonomskih procesov in odnosov v vseh družbenoekonomskih formacijah. Drugi so, nasprotno, izražali mnenje, da je za »političnost«¹ politične ekonomije bistveno, da je kritika obstoječega sistema družbenoekonomskih odnosov. Zato so mislili, da ne more biti politične ekonomije socializma, ker je socializem sistem, ki sam izhaja iz znanstvenega spoznanja objektivnih ekonomskih zakonitosti. Praksa pa je pokazala in dokazala, da je nujno potrebno razvijati politično ekonomijo socializma. Nekatere, zlasti ekonomsko-tehnične zakonitosti delujejo v vseh družbenih formacijah brez razlike, toda mnoge družbenoekonomske zakonitosti se oblikujejo samo na podlagi določenih družbenoekonomskih odnosov. Ker socializem ni imel politične ekonomije, so bili pogostni sklepi, da prehod »iz sveta nujnosti v svobodo«² pomeni odprto pot za politični voluntarizem in etatistični subjektivizem: namesto analitične znanosti, ki naj odkriva objektivne zakonitosti, so hoteli ustoličiti namišljeno znanost, ki naj bi zbirala, sistematizirala in analizirala pozitivno-pravne predpise in »zakone«³ državne administracije. Pritožbe na račun zaostajanja družbenih in zlasti ekonomskih ved so bile v takem položaju seveda upravičene.

Politična ekonomija socializma je znanost, ki raziskuje in odkriva ekonomske zakonitosti, ki se izražajo v socialističnih družbenoekonomskih odnosih. Kapitalistični družbenoekonomski odnosi izhajajo iz privatne lastnine proizvodjalnih sredstev in načela delitve profita v sorazmerju z vloženim kapitalom. Socializem pa izhaja iz družbene lastnine nad proizvodjalnimi sredstvi in načela delitve po delu, kar pomeni, da se mora celotni sistem odnosov v proizvodnji, odnosov upravljanja, odnosov delitve in odnosov potrošnje prilagoditi tem bistvenim izhodiščem.

Poglavitna naloga politične ekonomije socializma je zato raziskava zakonov, po katerih funkcionira socialistični gospodarski sistem. Gospodarski sistem, ki je po svojem bistvu pravzaprav sistem družbenoekonomskih odnosov, je namreč v analitičnem smislu sistem raznih oblik in etap gospodarskega odločanja. Kapitalizem je sistem odločanja privatnih lastnikov proizvodjalnih sredstev v raznih oblikah in na raznih etapah. Socializem pa je sistem gospodarskega odločanja neposrednih proizvodjalcev v raznih oblikah in na raznih etapah. S tem da je socialistični sistem uzakonjen v ustavi, pa znanstveno raziskovanje zakonitosti njegovega funkcioniranja ni nič manj potrebno. Sistem namreč ne funkcionira v obliki mehničnega avtomatizma. Sistem določa, kdo in o

čem odloča, nikakor pa ne določa, kako bo tisti družbeni subjekt odločal.

Znanstvena raziskovanja o zakonitosti funkcioniranja socialističnega sistema morajo dati podlago za njegovo nenehno izboljševanje in izpopolnjevanje. Razglašanje socialističnih načel še nikakor ne dograjuje socialističnih odnosov. Politična ekonomija socializma mora v tem smislu biti tudi kritika obstoječe prakse, ker bistvo kritike nikakor ni v negaciji obstoječega, ampak v nenehnem odkrivanju objektivne resnice, s tem pa v razvijanju in izpopolnjevanju obstoječega sistema na podlagi spoznanih objektivnih zakonitosti.

Politična ekonomija socializma zato nikakor ni inventar spoznanih in »odkritih« zakonitosti, ampak je predvsem znanost o raziskovalnih metodah, ki naj omogočijo politično akcijo za dosledno izvajanje socialističnih načel v mehanizmu gospodarskega sistema. Politična ekonomija socializma zato tudi ni znanost o preteklosti, marveč je znanost o sedanjosti.

Odtod jasno sledi, da se socialistični sistem ne more razvijati samo na podlagi pragmatističnih izkušenj prakse, ampak da mora biti njegov razvoj zasnovan na solidnih in številnih znanstvenih raziskavah politične ekonomije socializma. Pri tem je treba kombinirati in medsebojno dopoljevati vse znanstveno-raziskovalne metode: čisto teoretične in logične dedukcije iz bazičnih del klasikov marksizma se morajo dopoljevati s primerjalnimi študijami o izkušnjah pri funkcioniranju socialističnih sistemov raznih dežel in teoretičnih razmišljanj v raznih deželah ter z empiričnimi kvantativnimi raziskavami naših izkušenj.

Tako pojmovana politična ekonomija socializma seveda ni več pasivistično nasprotje ekonomike nasproti politiki. Politična ekonomija socializma nikakor ne more biti samo instrument spoznavanja in razlaganja sveta, ampak mora biti nujno tudi instrument njegovega spreminjanja.

Ekonomska politika

Ekonomski sistem predpostavlja določeno stopnjo avtomatizma. Sistema ni mogoče spreminjati vsako leto, temveč ga je treba izpopolnjevati v daljših časovnih intervalih, tako da ne bi bila prizadeta njuna stabilnost splošnih pogojev gospodarjenja. Naloga ekonomskega sistema je, da določi nekakšna »pravila igre«, v okviru katerih se potem razvija ekonomski proces.

V okviru te sorazmerne stabilnosti gospodarskega sistema in njegove bistvene nespremenljivosti v dolgotrajnejšem razdobju, pa ima ekonomska politika svoje posebno pomembno in elastično mesto. Če je poglobljena naloga ekonomskega sistema vzpostaviti take družbenoekonomske odnose, v katerih je mogoče dosegati končne socialistične cilje, potem je naloga ekonomske politike, da v okviru te splošne in dolgoročne naloge dosega kratkoročne in srednjeročne specifične cilje. Če je npr. reintegracija dela in človeka dolgoročni cilj socializma in mora temu cilju biti prilagojen tudi njegov ekonomski sistem, potem je na primer povečanje nacionalnega dohodka za 50% v določenem časovnem roku srednjeročna naloga ekonomske politike.

Ekonomska politika je bistveno prožnejša od ekonomskega sistema. Sistem je v tem smislu tudi bolj »objektiviziran«, vtem ko je ekonomska politika bolj »subjektivizirana«. Določeno ekonomsko politiko izvajamo z instrumenti te politike; tudi ekonomska politika namreč ne more biti zgolj administrativna diskrecija. Ekonomsko politiko vodijo predstavniški organi, biti mora zato nediskriminacijska in v določenem planskem razdobju bistveno nespremenljiva.

Osnovna naloga ekonomske politike je, da s posebnimi instrumenti zagotovi take posebne možnosti gospodarjenja, da bi neodvisni in samoupravni gospodarski subjekti lahko dosegali željene oziroma plansko predvidene cilje. Ekonomska analiza mora zato najprej pokazati ekonomski politiki, kakšne so razvojne tendence in kakšni bodo predvidoma rezultati razvoja spričo sedanjih možnosti. Če se ekonomska politika — oziroma politična volja združenih samoupravljavcev — odloči za drugačne cilje od predvidenih, potem je spet naloga ekonomske kalkulacije, da ugotovi in predloži alternativne možnosti za spreminjanje instrumentov ekonomske politike in s tem pogojev gospodarjenja, tako da bodo individualne in svobodne odločitve samoupravljavcev spričo nove motivacije tako spremenjene, da bo vsota teh decentraliziranih odločitev dala željeni splošni družbeni rezultat. Družba ima namreč na razpolago niz instrumentov, od raznih oblik davkov, prispevkov in dajatev, do obrestne mere in pogojev za odplačevanje anuitet, carinske tarife in subvencij ter regresov pa do najbolj drastičnih ukrepov reguliranja cen in neposrednih administrativnih posegov. Instrumenti ekonomske politike spreminjajo tržne pogoje in pogoje gospodarjenja. V tem smislu ne »ukinjajo« trga, temveč s spremenjenimi tržnimi odnosi in impulzi usmerjajo decentralizirane odločitve v željeni smeri.

Razlika med neposredno, administrativno akcijo ekonomske politike ter posrednim vplivom instrumentov ekonomske politike na spremembo tržnih pogojev ni samo formalna. Selektivnost ekonomskih instrumentov je nujno omejena: z ekonomskimi instrumenti se ustvarjajo vsaj približno enake možnosti gospodarjenja za vsa podjetja določene panoge, kar osvobaja individualno pobudo samoupravljalcev, da pri gospodarjenju z obstoječimi sredstvi in v danih možnostih iščejo optimalne rešitve. Neposredno in administrativno poseganje ekonomske politike nujno navaja kolektive k iskanju ugodnejšega diskriminacijskega postopka ob zamenjarjanju pritiska na notranje rezerve. Neposredna administrativna intervencija »ukinja« samoupravne subjekte ekonomske akcije, v resnici pa njihovo akcijo usmerja v iskanje pravnih vrzeli in administrativnih privilegijev namesto ekonomskih prizadevanj za povečanje produktivnosti dela.

Gospodarski plan je v tem smislu celotnost instrumentov ekonomske politike, s katerimi hočemo doseči določen planski družbeni cilj. Gospodarski plan ne more biti odločitev višjega ranga, ki avtomatično razveljavlja odločitve nižjega ranga. Gospodarski plan lahko samo v okvirih sistemske kompetence splošnih odločitev družbene skupnosti, ki tak plan sprejme, sprejme take instrumente ekonomske politike, ki bodo predvidoma usmerjali ekonomsko akcijo v zaželeni smeri. Če pa sta bili ekonomska analiza in ekonomska kalkulacija, na podlagi katerih je bil izdelan instrument ekonomske politike, napačni, potem se bodo tudi tendence dejanskega razvoja razločevale od plansko predvidenih tendenc. S spreminjanjem instrumentov ekonomske politike znotraj določenega planskega razdobja, ko se ugotovi, da sprejeti instrumenti ne dajejo zaželenih rezultatov, spreminjamo pogoje gospodarjenja in bistveno tudi samoupravno odločanje. To bi pomenilo, da imamo planske odločitve za pomembnejše, kot so samoupravne odločitve. Tako spreminjanje instrumentov ekonomske politike znotraj določenega planskega razdobja bi pomenilo, da razlika med samoupravnim odločanjem in družbenoekonomsko politiko ni razlika med različnimi vrstami odločanja, ampak bi se razlika pokazala v različnih stopnjah nadrejenosti in podrejenosti odločanja. V takšnih razmerah bi šlo seveda ponovno za odnos med ekonomiko in politiko. Nasprotje med ekonomiko in politiko bi se v takih razmerah pokazalo kot nasprotovanje samoupravnih enot širšim družbenim skupnostim, ki bi skušale napake znanstvenega predvidevanja, na katerih je bila

zgrajena določena ekonomska politika, popravljati; tako da bi kršile samoupravne pravice odločanja.

Ekonomska politika se ne razlikuje od »poslovne politike« samo po tem, da se sprejema na višji in širši družbeni ravni, ampak tudi po tem, da je po svojih implikacijah nediskriminacijska. Ekonomska politika, ki bi neposredno in administrativno opravljala ekonomsko akcijo in sprejemala ekonomske odločitve, bi že s tem prišla v svoje nasprotje in se od politike spremenila v administrativno-operativno vodstvo in gospodarsko administracijo.

Ekonomska politika ne more biti prepuščena čistemu političnemu voluntarizmu in brez zveze z objektivnimi zakonitimi procesi ter ekonomsko analizo, ki raziskuje in ugotavlja te procese. Dandanašnji čedalje pogosteje govorimo o teoriji ekonomske politike. Napredek ekonomske znanosti je namreč že zadostna podlaga za znanstveno predvidevanje posledic določene ekonomskopolitične akcije oziroma za tako formuliranje ekonomske politike, ki bo kar najuspešnejše spodbujala ekonomsko akcijo. To velja zlasti za konzistentnost raznih instrumentov ekonomske politike. Vedno je namreč v razmerah čedalje hujšega intervencionizma nevarnost kumulativnega ali pa nevtralizatorskega vplivanja posameznih instrumentov, kolikor posamezni ukrepi gospodarske politike niso medsebojno dobro uskladeni in njihovi učinki, ki jih je mogoče predvideti, sinhronizirani.

V tem smislu se vprašujemo po relativnih mejah politične akcije. Zgoraj smo ugotavljali, da se objektivne ekonomske zakonitosti kažejo v individualnih pojavnih oblikah, v katerih je pa vedno zaobsežena tudi individualna ali pa skupinska ekonomska akcija oziroma odločitev. Ekonomska politika lahko usmerja decentralizirano akcijo gospodarskih subjektov, lahko nanjo delno vpliva, ne more je pa popolnoma spremeniti. Iz debat o balansiranjem in nebalansiranjem gospodarskem razvoju se je jasno izkristaliziralo vprašanje, kako daleč gre lahko družbena intervencija, ne da bi s tem bistveno spremenila motivacijo decentraliziranih subjektov ekonomske akcije. Klasični primer v tem pogledu je deficitno financiranje oziroma inflacijski pritisk. Čeprav se večina ekonomistov strinja s tem, da je inflacijski pritisk delno koristen, ker z »denarno iluzijo« mobilizira skrite vire, se večina prav tako strinja, da je pretirana inflacija nevarna, ker ni več stimulatívna, ampak nasprotno destimulira varčevanje, sili v investiranje za vsako ceno in meglí kriterije nagrajevanja. Carinska zaščita je deloma koristna, ker sili

domače proizvajalce k večji učinkovitosti, čez mero pa je škodljiva, ker prinaša privilegije monopola.

Očitno se socialistična ekonomska politika ne more omejevati zgolj na intervencijo od zgoraj. Naloga ekonomske politike je tako spreminjati tržne razmere in možnosti gospodarjenja, da navajajo subjekte ekonomske akcije na določene spremembe toda zaželene odločitve. Pogosto pa se ni posvečalo dovolj pozornosti socialistični vzgoji kot instrumentu vpliva na ekonomsko akcijo. Očitno bodo samoupravni organi s temeljitejšo ekonomsko vzgojo sami sposobnejši predvidevati posledice svoje trenutne akcije in se bodo zato ob manjši družbeni intervenciji bolj zavzemali za družbene cilje. Prav tako je očitno, da ni nujno graditi socialistične perspektive preprosto na predpostavki, da so potrošniki hlástavi, ne da bi lahko karkoli ukrenili zoper to. Vzgoja postaja v socialističnih razmerah sama po sebi izredno pomemben »instrument« ekonomske politike.

Smisel ekonomske politike ni ta, da je »političen« poseg v »ekonomiko«. Socialistična ekonomska politika mora biti oblika družbene ekonomske akcije, ki ni v nasprotju z interesi ekonomike, ampak je njen integralni del. Ekonomski proces je nujno družben. Zato je tudi logično in nujno, da se razne vrste odločitev prinašajo na različnih družbenih ravneh, in pod različnimi kriteriji. Ni bistvo samoupravnosti to, da o vsem odločamo decentralizirano. Bistvo samoupravnosti je v tem, da o vsem odločamo demokratično in nebirokratsko. Demokratičnost samoupravnega odločanja pa predpostavlja enake možnosti za gospodarjenje. To je mogoče doseči samo z okvirnimi družbenimi odločitvami.

Instrumentarij naše ekonomske politike je nedvomno skrival vrsto administrativnih in selektivnih elementov, ki jih je podedoval iz poprejšnjega razdobja, ker smo pač instrumente ekonomske politike pogosto določali na podlagi zahteve po ohranitvi enakih proporcev delitve ob uporabi novih instrumentov. Prav tako očitno ekonomsko politiko nismo vodili toliko na podlagi znanstvene analize tendenc, kolikor na podlagi neposrednih pritiskov političnih faktorjev. Zato smo pa tudi pogosto srečevali konflikte med ekonomskim sistemom in dejansko ekonomsko politiko oziroma gospodarskim planom kot celotnostjo te politike. Ta konflikt sistema in politike je v resnici tudi največ pripomogel k težavam, ki so bile vzrok za administrativno intervencijo v zadnjem času. Administrativna ekonomskopolitična intervencija seveda dokaj ostro nasprotuje samoupravnemu odnosu in s tem »politika« »ekonomiki«.

Samoupravljanje

Poslovno upravljanje in ekonomska politika v samoupravnem sistemu vsekakor nista v nasprotju kakor del proti celoti. Politika je prav tako kot upravno odločanje oblika zavestne človeške akcije. Razlika je mogoče v obsegu in vsebini, nikakor pa ne v bistvu.

Vsak občan je na trgu potrošnik, ki s svojo potrošno odločitvijo hkrati »glasuje« o poslovnem upravljanju in ekonomski politiki. Kolikor je namreč trg podlaga, na kateri se razvija samoupravno poslovno upravljanje, potem je seveda samo vsota milijonskih potrošnih odločitev. Toda neposredni proizvajalec je kot član kolektiva oziroma član delavskega sveta in upravnega odbora tudi volivec in subjekt ekonomske akcije. Ekonomska akcija upravljanja je prav tako široko razdeljena v samoupravnem mehanizmu. Končno občan voli svoje predstavnike v najrazličnejše organe družbenega upravljanja, kjer nastajajo gospodarske odločitve širšega družbenega pomena oziroma kjer se ustvarjajo in modificirajo splošne možnosti gospodarjenja samoupravnih enot. Sistem in mreža neposrednega in posrednega, upravnega in političnega odločanja sta s tem tako široko razpredena, da mi mogoče več potegniti jasne meje med odločitvami poslovnega upravljanja in družbene ekonomske politike.

Znotraj enotnosti samoupravnega sistema se seveda nujno kažejo različni interesi. Čeprav je vsak proizvajalec prejkoli slej tudi potrošnik, to nikakor ne pomeni, da je potrošnik lastnih predmetov, niti to ne pomeni, da je njegov sorazmerni delež pri formiranju potrošnje enak deležu pri formiranju družbenih odločitev v proizvodnji. Ker možnosti za proizvodnjo niso tako velike, da bi bile možnosti potrošnje neomejene, dobiva proizvodnja močnejši položaj kot potrošnja.

Prav tako širše družbene odločitve niso nujno in avtomatično uskladene z neposrednimi samoupravnimi odločitvami. Neposredna motivacija ekonomske akcije na različnih stopnjah družbene lestvice je različna. Samoupravljavci v podjetju si bodo logično in nujno prizadevali za čimvečje osebne dohodke. Tega cilja ne bodo skušali doseči samo tako, da bodo povečali produktivnost dela in mobilizirali notranje rezerve, ampak tudi z izboljševanjem tržnih možnosti. In če bodo tržne možnosti to dovoljevale, tudi z zviševanjem cen. Ne samo podjetja, ampak tudi družbene skupnosti bodo videli v povečanju investicij vir večjega dohodka v prihodnosti. V razmerah družbene lastnine nad investicijskimi sred-

stvi in kolektivne odgovornosti za investicijske odločitve je zato težnja k stalnemu povečevanju investicij tako rekoč zakonita. Centralni organi so v takem položaju nagnjeni k reševanju finančnih problemov z deficitnim financiranjem in s prekomerno denarno emisijo. Ta proces smo doživljali v neposredni preteklosti. Inflacijski pritisk je vedno posledica neuskladenosti med ponudbo in povpraševanjem — ne samo v celoti, ampak tudi v strukturi. S stališča naše problematike pa inflacijski pritisk pomeni neuskladenost gospodarskih odločitev na raznih stopnjah: to, česar potrošnik ne doseže s svojim dohodkom, hoče doseči s kreditom; česar proizvajalec ni dosegel s povečevanjem produktivnosti dela, hoče doseči z navijanjem cen; česar celotna družbena skupnost ni dosegla s proizvodnjo, hoče doseči z deficitnim financiranjem. Inflacija zato pomeni skriti instrument redistribucije, ki prihaja v temeljno nasprotje s samoupravljanjem. V takih razmerah se seveda dvojnost samoupravnih in političnih odločitev ponovno pokaže in razlika med ekonomiko in politiko je vnovič aktualna. Politične odločitve o zamrznjenju cen, kreditnih restrikcijah, priporočilih in ukrepih, katerih namen je umiriti naraščanje osebnih dohodkov, so v taki situaciji seveda nujne, čeprav še tako nezaželene.

In naposled se moramo vprašati: Ali so inflacijski pojavi, zaradi katerih so bile centralne politične odločitve nujne, dokaz nujnega dualizma ekonomike in politike, ali to pomeni, da mora politika kontrolirati ekonomiko? Težave, s katerimi se srečujemo v našem gospodarstvu, predvsem niso posledica samoupravnega sistema, ampak so deloma posledica podedovanih disproporcev, ki jih ni mogoče premostiti čez noč in brez bolečin, deloma posledica strukturnih disproporcev, ki so spet nujna posledica bujne industrializacije, deloma pa tudi posledica nedograjenosti samoupravnega sistema in nekonzistentnosti instrumentov ekonomske politike.

Viri ekonomskega in političnega vpliva tudi v socialistični družbi niso nujno identični. Toda usklajevanje teh dveh vplivov in teh dveh vrst odločanja je nujna naloga socializma. Kakor začne država odmirati s tem, da postane demokratični mehanizem tako širok, da smo vsi »država« in s tem nihče več ni država, tako velja to tudi za ekonomiko in politiko. Politika mora postati tako široka, da vsak samoupravljavec in potrošnik v resnici sodeluje in soodgovarja tudi pri političnih odločitvah. Pri tem mora biti poudarek na odgovornosti. V izgradnji samoupravnega sistema smo doslej gradili veliko bolj sistem odločanja kot pa sistem od-

govornosti. V sedanjem razdobju, ki ga je potrebno izkoristiti za korekcijo tistih neskladnosti v gospodarstvu, ki so povzročile inflacijski pritisk, je potrebno hkrati odločno izpopolnjevati samoupravni sistem. Pri tem je pa predvsem potrebno izgraditi sistem odgovornosti na vseh ravneh: pri občanu-potrošniku, pri neposrednem proizvajalcu-samoupravljavcu kot tudi v izvršnih političnih organih.

Odnos med ekonomiko in politiko je v samoupravnih razmerah bistveno drugačen, kot je bil zgodovinsko. Zgodovinsko je bila ekonomika področje, na katerem so suvereno odločali lastniki proizvodnih sredstev. Tako akumulirano gospodarsko moč so lastniki izkoriščali tudi za monopolizacijo družbene politične oblasti vse do njene militarizacije. Odpor proletariata buržoaziji je bil v bistvu oblika političnega boja, čeprav se je često pričenal s sindikalno-ekonomističnimi prijemi. Buržoazija je imela oblast nad stvarmi, proletariat pa je dobival čedalje večji vpliv na ljudi. Proletarska revolucija je zato pomenila v nekem smislu zmago proletarske politike nad buržoazno ekonomiko. V državnem kapitalizmu proletariat širi svoj vpliv v politični sferi in preko nje dosega pozitivne spremembe tudi na ekonomskem področju. Toda nasprotje med ekonomiko in politiko še vedno vsebuje pretežno elemente razrednih nasprotij.

V socialističnih samoupravnih razmerah tudi preostala nasprotja med ekonomijo in politiko — ki se v posameznih razvojnih fazah, kot smo videli, kažejo močnejše kot v drugih — nimajo razrednih korenin. Teh nasprotij ni mogoče niti razumeti kot antagonizem samoupravnega demokratizma in političnega birokratizma. Nasprotja, ki se kažejo v samoupravnih socialističnih odnosih med ekonomijo in politiko, so v resnici preostala oblika alienacije človeka in družbe. Proces človekove družbene reintegracije je pravzaprav razvijanje samoupravnega odnosa do zadnje doslednosti. Očitno se ta proces reintegracije ne more razvijati spontano. Očitno ga vodi osnovna ideološka, družbena in politična sila socialistične družbe. In ker komunisti lahko uresničujejo svoj socialistični program samo postopno, z najširšo podporo delovnih množic, je razumljivo in nujno, da se v posameznih in kritičnih razdobjih socialističnega razvoja politični faktor idejnega vodstva odločneje kaže, dokler njegove pobude ne absorbira demokratični proces, ki ji sledi.

V socialističnih samoupravnih razmerah zato doživljamo bistveno transformacijo odnosa med ekonomijo in politiko, čeprav še vedno ne popolne identičnosti. Tendenca socialističnega razvoja pa vodi k njuni popolni integraciji.

BORIS MAJER

Kultura in družba

Burna dinamika našega družbenega dogajanja razgibava zadnja leta čedalje globlje tudi vse naše kulturno življenje — od šolstva preko znanstvenega in umetniškega ustvarjanja do knjižnega trga in revialne publicistike. Pospešeni razvojni ritem našega družbenega razvoja je neusmiljeno spravil na dan tudi na področju kulture vrsto nerešenih, a doslej bolj ali manj prikritih neskladnosti, subjektivnih napak, objektivnih anomalij in nerazčiščenih pojmovanj, ki izhajajo še iz polpretekle dobe, pa tudi vrsto novih protislovij, ki jih iz dneva v dan porajajo tekoči družbeni procesi. Protislovja in nesporazumi, ki nastajajo znotraj tzv. kulturnega prostora, pa tudi med kulturo in drugimi področji družbenega življenja, različni idejno-filozofski tokovi v naši kulturi, pojavi grupaštva in klikarstva hkrati s konstruktivnimi naporji, odkriti nove organizacijske oblike in dimenzije umetniškega ustvarjanja — vse to docela naravno spodbuja čedalje širši krog ljudi — tako kulturnih ustvarjalcev samih kot drugih družbenih delavcev in delovnih ljudi sploh — k poglobljenemu razmišljanju o položaju in perspektivah naše kulture, o njenem mestu in funkciji v naši družbi, o nerazčiščenih vprašanjih in različnih možnih rešitvah.

Nasprotja in konflikti med kulturo in družbo (ožje in konkretnije: med kulturo in politiko, kulturo in gospodarstvom itd.), pa tudi v kulturi sami (med različnimi področji in nivoji kulturne ustvarjalnosti, med »vrhunsko« in »množično« kulturo, med različnimi smermi, tokovi, koncepcijami itd.) so izraz objektivnih protislovij, skozi katere prehajamo v našem družbenem razvoju. Ti konflikti v znatni meri obele-

žujejo spopad med starim in novim v naši družbi, med pojmovanji in tendencami, ki vlečejo nazaj, in konstruktivnimi naporji, ki skušajo prevladati obstoječe stanje ter odkriti nove poti in možnosti v našem družbenem razvoju. V teh konfliktih tu in tam oživljajo tudi posamezne preživele koncepcije in tendence, ki smo jih globalno družbeno že presegli in pustili za seboj, a ponovno vznikajo iz različnih nerešenih protislovij našega družbenega dogajanja, neenakomernega razvoja posameznih področij in nivojev naše družbene strukture, enostranske ali napačne politike v mnogih konkretnih vprašanjih itd. itd.

Neskladnosti v našem povojnem razvoju, ki so bile v celoti vzeto in za določen čas objektivno nujne (čeprav seveda ne v vsakem posameznem primeru), so povzročile relativno zaostajanje kulturnih dejavnosti, zlasti šolstva, družbenih znanosti in deloma tudi umetniške tvornosti (zlasti množične kulture). Za razliko od dela prirodoslovnih, zlasti tehničnih znanosti, ki so bile v mnogo večji meri že od vsega začetka potegnjene v osnovni tok našega družbenega dogajanja, zaradi česar se je tudi tisti del prirodoslovno-tehnične inteligence, ki je delal na strogo teoretičnem področju, lažje vključeval v produkcijske procese (kar je seveda ugodno vplivalo tudi na materialni položaj teh znanosti), se je klasična kulturno-prosvetna inteligenca — od pedagogov do produktivnih umetnikov in znanstvenih delavcev na področju humanističnih ved — znašla v situaciji, ki je vse očitneje kazala znake nesorazmernega zaostajanja za drugimi področji družbenega življenja in celo znanosti oziroma kulture same. To zaostajanje seveda ni moglo ostati brez škodljivih posledic in je negativno vplivalo tako na miselno klimo znotraj inteligence same kot na družbene procese izven tradicionalnega kulturnega prostora in v zvezi s tem na odnose med obema.¹

V enem delu inteligence je to zaostajanje rodilo in še zmeraj poraja občutek odvisnosti od drugih družbenih faktorjev, zlasti od politične sfere, občutek nemoči in družbene izoliranosti, kar vodi v pasivizem, v pasivno pričakovanje rešitve od zgoraj, brez lastnih maksimalnih naporov, da bi se

¹ O vzrokih tega zaostajanja kakor tudi o vprašanju, v kolikšni meri so bile te neskladnosti objektivno nujne, koliko pa so bile posledica subjektivno napačnih ocen in odločitev, ki bi se jim lahko izognili, bi bilo mogoče govoriti šele na podlagi temeljitih ekonomsko-socioloških raziskav. Dosedanje ocene nihajo od popolnega subjektivizma, ki vali vso krivdo za obstoječe anomalije na napačne politične odločitve, do stališč, ki vse te neskladnosti utemeljujejo v celoti z objektivno nujnostjo, kar opozarja na potrebo po takih raziskavah.

situacija zdaj in tu začela bistveno spreminjati. Odtod apeliraj na »družbo«, naj da kulturnemu delavcu tisto mesto v družbi, ki mu pripada, naj zagotovi kulturi potrebna materialna sredstva, ne da bi se pri tem hkrati krepila zavest, da postaja »vsemogočna« družba v naših pogojih vse bolj fikcija, da si mora vsako področje našega družbenega življenja *sámo priboriti* svoje mesto v našem družbenem sistemu — s svojim delom, s svojimi uspehi in ne mazadnje tudi s silo in nepopustljivostjo svoje argumentacije v samoupravnih organih in na vseh tistih nivojih, kjer se odloča o delitvi narodnega dohodka in ostalih ukrepih, od katerih sta odvisni smer in hitrost razvoja določenega družbenega področja ali dejavnosti. Ta mentaliteta je v precejšnji meri posledica počasnejšega razvoja samoupravljanja na področju kulture (kar izvira deloma iz tega, da kulturne dejavnosti ne ustvarjajo neposredne tržne vrednosti — problem, ki ga doslej nismo še uspeli rešiti), a se pojavlja danes vse bolj kot vzrok, ki v današnji situaciji podaljšuje to stanje ter daje podporo birokratskim tendencam o proračunskem dotiranju kulture. S tem ne želim opravičevati napak v odnosu do kulture, temveč samo opozoriti na edino realno pot v okviru našega družbenega sistema (če ne želimo utrjevati proračunskih tendenc), ki lahko pripelje do izboljšanja materialnega položaja v kulturi. Apeli, naj »družba« (kar pomeni v bistvu državna administracija) zagotovi kulturi in kulturnim delavcem »pripadajoče« mesto (in sredstva), vedno predpostavljajo (in ovekovečajo) nekoga, ki *izven* kulture reže kulturi kruh in ji kroji usodo, se pravi tisto, kar je treba v razvoju naše družbe ravno premagati. Rešitev ni v apeliranju na zavest družbe, temveč v iskanju in razvijanju samoupravnih mehanizmov, ki naj kulturnim ustanovam in dejavnostim omogočijo, da čim neposredneje sodelujejo pri odločanju o delitvi narodnega dohodka ter čim samostojneje gospodarijo s svojimi sredstvi.

Na drugi strani pa je počasnejši razvoj samoupravnih procesov na področju kulture povzročil v manjšem delu naše inteligence (zlasti v vrstah povojne mlade generacije književnikov in publicistov) obratno reakcijo: oživljanje teorije kulturne elite, ponovno pojavljanje koncepcij o posebnem družbenem poslanstvu humanistične inteligence, o funkciji kulture kot korekture politike in »neavtentične« družbene prakse itd. Za takšno pojmovanje funkcije humanistične inteligence in humanistične kulture v razvoju družbe seveda marksizem ni najprimernejša osnova. Odtod oživljanje posamez-

nih elementov predvojnega krščanskega personalizma in hlastanje po določenih rešitvah, težah, dilemah sodobne nemarksistične filozofije, zlasti eksistencializma, ki naj bi utemeljili nasproti »dogmatskemu« marksizmu funkcijo (in pozo) »kritične« kulture.

Ideja (»čiste«) kulture kot ustvarjalnega nasprotja nestvariteljske družbene *prakse* (materialne proizvodnje, »civilizacije«, »tehnike«, politike) seveda ni nič novega. Nastala je kot ideološki derivat razredne delitve dela na intelektualno in fizično že v starogrški družbi in se pojavlja skozi vso zgodovino idealistične filozofske misli. Prepad med človekom-upravljavcem, ki je s silo čiste misli (tako se mu je dozdevalo) gradil piramide, zidal mesta ter ustvarjal vsa čuda materialne in duhovne kulture, ne da bi se s prstom dotaknil delovnega orodja in človekom-proizvajalcem, sužnjem, fizičnim delavcem, ki naj bi bil mehanično, brez razumevanja, kakor »ogenj, ki gori« izvrševal gospodarjeve zamisli² — ta bolj ali manj dosledno izpeljana ločitev intelektualnega in fizičnega dela je v sloju ljudi, ki so bili najbolj odmaknjeni od materialne proizvodnje, skozi vso zgodovino porajala iluzijo o absolutnem, ustvarjalnem značaju »čiste« misli, čiste ideje, čistega teoretičnega mišljenja nasproti »nižji«, neustvarjalni »materialni« družbeni praksi in materialni stvarnosti sploh. Ta iluzija je bila ne glede na svoj ideološki značaj zgodovinsko nujna in kot taka celo eden najmočnejših vzvodov intelektualnega napredka. Brez nje bi se človeštvo nikoli ne povzpelo od prakticizma neposrednih materialnih potreb v višine abstraktnega pojmovnega mišljenja ter si zastavilo filozofske in znanstvene naloge, ki so daleč presegle neposredno »empirično« družbeno stvarnost, neposredne materialne potrebe časa. Marx je v svoji kritiki starega materializma posebej podčrtal to stran idealistične filozofije. Vendar pa je Marx prav tako že v svojih zgodnjih delih (v težah o Feuerbachu, Nemški ideologiji, Filozofsko-ekonomskih rokopisih itd.) do kraja razkril tudi ideološki značaj te iluzije, njene zgodovinske meje, razredno vsebino, še posebej pa njeno znanstveno in družbeno nevzdržnost v današnjem času. Če se v delu sodobne filozofije še naprej z veliko žilavostjo pojavljajo podobna pojmovanja, tega ni mogoče pojasniti dru-

² V starem veku je bila ločitev med intelektualnim in fizičnim delom tako popolna, da so celo največji misleci antičnega sveta videli edino razliko med fizičnim delavcem (sužnjem, težakom) in živaljo v tem, da dela žival nagonsko, delavec pa se delovnih gibov nauči, vendar opravljata oba svoje delo brez razumevanja, »kakor ogenj, ki gori, ne da bi vedel zakaj in čemu« (Aristotel, Metafizika, 982).

gače kot z razredno pogojenostjo in razrednim horizontom meščanskega sveta in meščanske filozofske misli.

V sodobni meščanski filozofiji (zlasti v njenem personalističnem in fenomenološko-eksistencialističnem delu) je ideološka koncepcija kulture, njenega absolutno stvariteljskega značaja in funkcije nasproti brezdušno stehiniziranemu, scientistično-objektivističnemu in vse subjektivno izravnavajočemu »duhu« sodobnega kapitalističnega sveta izredno živa. Razumeti jo je kot odpor dela inteligence proti vse globljim in množičnejšim oblikam odtujevanja današnjega človeka, kot apel na vest človeštva, kot poskus premagati odtujenost sodobnega človeka v miselnih okvirih in horizontu meščanskega sveta. Ta filozofija združuje v sebi zelo raznorodne elemente, od izrazito iracionalističnih, vezanih na skrajno konservativne meščanske usedline, do nesporno progresivnih, filozofsko in znanstveno pomembnih koncepcij in analiz. Zato so tudi učinki te filozofije v različnih družbenih prostorih zelo različni. Vendar je za vso to filozofijo značilno izrazito intelektualistično pojmovanje kulture in njene funkcije v družbi, zoževanje pojma kulture predvsem na umetnost in filozofijo, proglašanje tako pojmovane kulture za edino »avtentično«, resnično ustvarjalno potenco in sfero človeka v nasprotju z »naturalizmom« pozitivnih znanosti in »brezizjemno objektivističnim duhom družbe«. Ni mogoče prezreti izrazito subjektivističnega podteksta te pozicije, izhajajočega iz imanentnega razvoja meščanske idealistične filozofske misli od Descartesa preko nemške klasične idealistične filozofije do sodobnih idealističnih filozofemov, pa tudi ne njenega razrednega obeležja, izhajajočega iz situacije dela inteligence iz obdobja med obema vojnama in po njem.

Te koncepcije odmevajo v večji ali manjši meri tudi v delu naših razpravljanj o funkciji kulture v naši družbi. Njihova poglavitna »konstrukcijska« napaka je v tem, da operirajo preveč z idealiziranimi abstraktnimi shemami in kategorijami, mnogo premalo pa z *realnostmi*, ki so polne protislovij, a imajo zato popolnoma stvarno konkretno, vsebino in mero. Koncepcija o izključni ustvarjalnosti in absolutni humaniteti kulture v nasprotju z neustvarjalno in nehumano družbeno prakso, o nasprotju med »kulturo ustvarjalcev, ki tvega, osporava, protestira ... apelira na ekstatične, ekspresivne in stvariteljske sposobnosti človeka in družbo civiliziranih vegetirancev, ki planira, ustvarja povprečnost, ter vzgaja človeka zgolj za produkcijo in konzum« je nevzdržna že zato, ker pozablja, da tudi kultura sama ne nastaja iz nič ali sama iz sebe, iz platonsko čiste ideje kulture, temveč iz realnih

življenjskih pogojev vsakokratne družbe ter nosi zato v sebi tudi vsa njena protislovja in prepade. Naj še tako glorificiramo pojem kulture (kar je deloma brez dvoma upravičeno), vendar ne moremo mimo dejstva, da združuje kultura v sebi (prav zato ker je družbena realnost in ne abstraktna ideja) zelo raznorodne elemente in stremjenja, od resnično progresivnih, občečloveških in globoko ljudskih do izrazito konservativnih, snobovsko ekskluzivnih in odkrito antihumanih. Tudi koncentracijska taborišča so spomeniki *neke* kulture. Prav tako ima tudi pojem vsakokratne družbe (politike itd.) popolnoma določeno, konkretno vsebino. Zato menim, da nima dosti smisla razpravljati o kulturi na sploh, o družbi na sploh, o njenem medsebojnem razmerju na sploh, ker so to tako široki in neopredeljeni pojmi, da nujno vodijo do vsakovrstnih nesporazumov in logičnih protislovij, kolikor ne služijo za to, da prikrivajo nedomišljenost raznih spekulativnih konstrukcij ali političnih spekulacij.³

Če se danes, v našem socialističnem družbenem prostoru pojavljajo tudi izrazito subjektivistična, anarhoindividualistična pojmovanja kulture in njene funkcije v današnji družbi, vzrokov za to ne moremo iskati *samo* v podleganju tujim

³ Iz dosedanje razprave je razvidno, da se beseda kultura uporablja v zelo različnih pomenih: kot izraz za celo zgodovinsko epoho, družbeno formacijo ali posamezno fazo v razvoju družbe; kot izraz za pravnopolitično in idejno nadstavbo družbe za razliko od ekonomske baze; kot izraz za družbeno zavest ali še ožje za njene posamezne oblike, zlasti za umetnost. Hkrati pa se beseda kultura uporablja tudi kot vrednostni pojem v smislu ustvarjalne dejavnosti, ustvarjalnega spreminjanja vsega preživelega, že doseženega, kot sinteza vseh pozitivnih in k napredku stremječih pridobitev, stremljenj itd. Opraviti imamo z mrežo ekvivokacij, ki dopuščajo, da lahko isto besedo uporabljamo v zelo različnih pomenih (in polnimo še z novo vsebino), ne da bi nam bilo treba vsakokrat točno definirati, kaj pravzaprav mislimo. To omogoča ne samo esejistično poigravanje s pojmi, temveč tudi vsakovrstne sofistične akrobacije in mistifikacije.

Za del dosedanjih razmišljanj o funkciji kulture v naši družbi je značilno široko in neprecizno uporabljanje pojmov, zlasti pojma kulture. Ker pa vemo, za katera vprašanja (in nasprotja) gre, bi bilo najbrž smotno, če bi uporabljali pojem kulture vseskozi enoznačno v smislu »družbene zavesti«, v obsegu znanosti, umetnosti, filozofije, političnih doktrin in vzgoje, brez kakršne koli vrednostne opredelitve. Menim, da bi nam taka opredelitev omogočala, da dovolj kompleksno zajamemo celotno realno problematiko tega področja, z vsemi njenimi pozitivnimi in negativnimi stranmi in tendencami, hkrati pa je samo na podlagi take definicije kulture sploh mogoče govoriti o *odnosu* med kulturo in družbo oz. o funkciji kulture v družbi kot odnosu dela do celote. Če zarišemo pojem kulture tako široko, da sovpaše s pojmom družbe, bodisi horizontalno kot celota vseh družbenih manifestacij določene družbene formacije, bodisi vertikalno kot ustvarjalno spreminjanje družbenih odnosov, kar prav tako posega v vsa področja družbene strukture, je očitno nesmiselno govoriti o odnosu med kulturo in družbo oz. med kulturo in drugimi področji družbenega življenja. Ker pa očitno vprašanje samo ni nesmiselno in nasprotja obstoje, bi bilo najbrž koristno, da ostanemo pri opredelitvi, ki omogoča operacionaliziranje navedene problematike.

idejnim vplivom, v premajhnem poznavanju marksizma in naše revolucionarne preteklosti (čeprav je to nedvomno eden zelo važnih momentov), temveč predvsem v napetostih in konfliktih, ki nastajajo danes med različnimi področji in nivoji naše družbene strukture zaradi neenakomernega razvoja, odpora birokratskih tendenc, različnih deformacij in anomalij, pa tudi zaradi izrazito klikarskih ambicij posameznih skupin, ki se pojavljajo povsod tam, kjer primanjkuje resnične ustvarjalne moči in hotenja. Oživljanje anarhoindividualističnih koncepcij kulture med delom naše inteligence je v naših družbenih pogojih v precejšnji meri posledica prepočasnega odmiranja administrativno-birokratskih struktur na relaciji kultura—družba, kar poraja iluzijo o posebnem družbenem poslanstvu od realnega družbenega dogajanja odvojene »kulturne elite«. V bistvu te koncepcije niso nič drugega kot obratna stran birokratizma, njegova nova pojavna oblika, pa čeprav na jeziku še tako grmijo proti birokratizmu in »birokratskemu dogmatizmu«. Te koncepcije so škodljive predvsem zato, ker povsem napačno prikazujejo situacijo in možnosti inteligence v naši družbi, zavirajo razvoj samoupravljanja na področju kulture (čeprav se na jeziku še tako zavzemajo zanj), ter usmerjajo kritično energijo inteligence — ki je izredno pomembna progresivna družbena sila — od bistvenih, ključnih problemov k nebstvenim, sekundarnim pojavom. Čeprav je jasno, da se proti tem pojmovanjem borimo uspešno samo tako, da razrešujemo protislovja, iz katerih se porajajo, pa iz tega še ne izhaja, da se ni treba boriti proti njim tudi na področju zavesti. Zdi se mi, da smo v dosedanjem razvoju premalo upoštevali oz. podcenjevali vztrajnostno silo določenih usedlin naše kulturne preteklosti, ki seveda ni bila samo marksistična, progresivno in socialistično usmerjena, temveč tudi katoliško-klerikalna in meščansko liberalistična. Čeprav so bile nesocialistične, nemarksistične filozofske (idejne) in družbene koncepcije v revoluciji in po njej globalno družbeno izpodrezane, to še ne pomeni, da niso živele ali da ne živijo svojega življenja dalje in da v večji ali manjši meri ne sovplivajo na formiranje zavesti našega današnjega človeka. Bilo bi naivno pričakovati, da kulturna preteklost živi v današnji družbeni zavesti samo v svojih pozitivnih, progresivnih elementih. Eden izmed vzrokov, da se morejo danes v našem družbenem prostoru še pojavljati in učinkovati razne globalno družbeno že zdavnaj presežene in preživele koncepcije, je po mojem mnenju v tem, da smo jih globalno družbeno in politično sicer res presegli, da pa se nismo z

njimi dovolj temeljito *teoretično* spoprijeli ter jih presegli *tudi analitično*. Prav to pa je bila in ostaja ena zelo važnih nalog naše družbene znanosti. V tej točki nedvomno zaostajamo. Cela vrsta nedomišljenih, z vseh vetrov znešenih spekulativnih konstrukcij, kakršne so se leta pojavljale na straneh nekaterih naših revij, se sploh ne bi mogla pojaviti v javnosti kot nekaj novega, predvsem pa ne družbeno učinkovati, če bi se morale neprenehoma soočati z že opravljenimi temeljitimi znanstveno-filozofskimi analizami in raziskavami. To je tudi eden izmed vzrokov, da so bile sodobne nemarksistične filozofske smeri predstavljene v našem družbenem prostoru v precejšnji meri po svojih najslabših straneh, po tistih momentih, ki so najmanj vredni, da se z njimi ukvarjamo in da se nismo mogli z njimi pogovarjati kot enakovredni partnerji — ne samo, da bi od njih sprejeli tisto, kar so ustvarile resnično pomembnega ter filozofsko in človeško veljavnega, temveč predvsem zato, da bi mogli iz vidika naše, nesporno velike zgodovinske izkušnje prispevati svoj delež k razreševanju skupnih problemov in protislovij današnjega časa in današnjega človeka.

Zaostajanje na področju kulture, ki ga ugotavljamo, ima svoje reperkusije v celotnem našem družbenem življenju. To je tista točka, v kateri bi bilo treba po mojem mnenju predvsem govoriti o funkciji kulture v naši družbi, o medsebojnih odnosih med »kulturo« in »družbo«. Seveda pa do *resničnega* bistva njunih medsebojnih odnosov ne bomo prišli tako, da skonstruiramo v glavi dve abstraktni ideji (po možnosti z nasprotnim predznakom) ter ju postavimo v večno medsebojno nasprotje (recimo »kulturo« kot večno korekturo politike), temveč edinole tako, da ju obravnavamo kot dvoje realnih, med seboj dialektično povezanih družbenih procesov z vso njuno konkretno vsebino, notranjimi protislovji in razvojnimi tendencami. Za tako obravnavanje tudi ne zadošča imanentna logika »čiste« misli in moč intuicije, temveč je treba proučevati dejstva ter se mukotrpno prebijati od empiričnih analiz in raziskav k teoretičnim sintezam in posplošitvam ter od njih nazaj, preverjajoč njihovo pravilnost in zanesljivost vedno znova ob empiričnih dejstvih. Ob takem obravnavanju se pokaže, da leže nasprotja in resnični problemi v docela drugi dimenziji, v popolnoma drugem polju raziskovanja in razmišljanja.

Pokaže se, da nasprotja med kulturo in politiko ne tiče v večni naravi ene in druge, temveč v nasprotujočih si tendencah in konkretnih protislovjih našega družbenega razvoja. Odkrije se, da je naša konkretna politika (ne politika

nasploh) usmerjena v svojo lastno negacijo, v negacijo politike kot oddvojene, od človeka emancipirane družbene moči, da se v tem svojem stremljenju srečuje z enakimi prizadevanji na področju kulture, a obenem nič manj tudi z nasprotnimi silami in tendencami, tako v svojem lastnem prostoru kot na področju kulture; da torej ne moremo govoriti o nasprotju med kulturo in politiko nasploh, temveč le o nasprotjih znotraj kulture in znotraj politike, oziroma o nasprotju med določeno politiko in določeno kulturo. Da ni najbolj bistveno — in tudi ne najtežje — ugotoviti, da taka nasprotja obstoje, temveč da je najbolj važno spoznati njihove vzroke, medsebojno prepletenost in pogojno odvisnost, ter odkriti najuspešnejšo pot za njihovo reševanje. Da obstoj blagovnega gospodarstva nujno poraja različne nujne in nenujne deformacije človeka, že tisočletja znane in nove »socialistične«. Da se je s prvo fazo socializma boj za resnično »človeško« podobo človeka šele v pravem pomenu besede začel in nikakor ne končal. Da se je treba proti vsem tem starim in novim oblikam človekove samoodtujitve nenehoma boriti povsod tam, kjer se pojavljajo, in da ima v tem boju kultura, posebej še umetnost nadvse pomembno vlogo. Da v realnem gibanju družbe nenehoma nastajajo, se razvzlovajo in ponovno vznikajo konflikti med posameznimi področji in sferami družbenega življenja, med posebnimi in skupnimi interesi, izvirajočimi iz značaja delitve dela, notranjih potreb in imanentnega gibanja vsakega posameznega področja, še posebej pa iz neenakomernega razvoja posameznih področij in sfer družbene strukture. To so živa, realna protislovja, ki jih ni mogoče odpraviti z blagohotnimi nasveti, temveč jih je mogoče reševati samo z vzajemnimi konstruktivnimi napor, ki pa ne izključujejo, temveč zahtevajo tudi živ, neposreden, resničen boj (ker gre za resnična nasprotja), čeprav seveda ni treba, da bi bil to krvav, nasilen, nečloveški boj, temveč mora postati in v naši družbeni praksi tudi dejansko čedalje bolj postaja boj mnenj, boj argumentov, podprtih z avtoriteto znanstvenih empiričnih raziskav in teoretičnih analiz.

Da bi odkrili resnično funkcijo kulture v naši družbi, se pravi bistvene naloge naše kulture danes in tukaj, moramo preiti od abstraktnih idej in ugotavljanja sekundarnih pojavov k analizam realnih družbenih procesov v vsej njihovi kompleksnosti in dialektični protislovnosti. To je nujna, neodložljiva naloga predvsem naših družbenih znanosti. Tako bodo dohitele ne samo svojo lastno zamudo, temveč bodo s tem tudi opravljale tisto veliko družbeno nalogo, ki je v raz-

viti, še posebej socialistični družbi naložena družbenim znanostim. Pospešeno vključevanje družbenih ved v razreševanje realnih družbenih procesov bo zelo hitro odstranilo iz našega družbenega prostora tudi različne psevdoznanstvene, tako subjektivistične kot vulgarno-practicistične teorije in teorije ter jih postavilo na njihovo pravo mesto.

Nekaj podobnega lahko rečemo tudi o umetnosti. Čim globlje uspe umetnosti prodreti v celotnost družbenega dogajanja, čim kompleksneje zaobseže v sebi vso zapletenost in protislovnost realnega družbenega gibanja, tem avtentičnejša postaja sama, tem »avtentičnejša«, se pravi tem globlje in resničnejše človeška pa postaja s tem tudi družba, ki se v umetnosti učlovečuje. Umetnost ne more biti samo ogledalo družbe, ki hladno in neprizadeto odseva temne in svetle strani družbenega življenja. Še manj seveda krivo ogledalo, ki olepšuje ali pači človekovo stvarnost. Umetnost je ustvarjalna strast človeka, v umetnosti se človek zanikuje in potrjuje, preskuša in preustvarja. Zato umetnost tudi ne more imeti *zgolj* vloge kritične zavesti, ki vnaša v človeka nemir, nezadovoljstvo s samim seboj, ki ga *zgolj* »eksistenčno pretresa«. Umetnost je neločljiv sestavni del človekove družbenosti od svojega nastanka v primitivni družbi vse do danes — »oblika človekovega prisvajanja sveta« (Marx). V tem smislu je umetnost bitna dimenzija človekove družbene ustvarjalnosti in ne samo njena kritična korektura.

Kulturi ne more nihče od zunaj določati njenega mesta v družbi. Določa si ga sama, z značajem in stopnjo svojega vključevanja v progresivno gibanje družbe, z značajem in stopnjo svojega sodelovanja pri razreševanju realnih družbenih protislovij in problemov svojega časa. Po svojem mestu in funkciji v družbenem dogajanju pa je kultura mnogo več kot samo *eden* njenih sestavnih delov, ena izmed njenih komponent. Če je pot iz razredne družbe proti komunizmu (in v širšem pomenu besede vsa zgodovina človeške družbe) v smislu Marxovih besed dialektični proces humanizacije narave in naturalizacije človeka, je vsakokratna kultura *mera* tega procesa.

BOGDAN KAVČIČ

Informiranost v statutih delovnih organizacij

1. KAKŠNO NAJ BO INFORMIRANJE

Informiranje na delovnem mestu oziroma o vprašanjih, ki so povezana s položajem delavca v podjetju, je pomemben del komuniciranja nasploh kot družbenega sistema. Ko govorimo o informiranju, nekateri posamezniki — med njimi so tudi tako imenovani strokovnjaki — pojmujejo to informiranje in razpravljajo o njem le kot o množičnih komunikacijskih sredstvih, torej časopisih, revijah oziroma tisku nasploh, radiu in televiziji ter filmu. Daleč smo od tega, da bi zanikali pomembnost teh sredstev, njihov vpliv na javno mnenje ipd., hočemo le opozoriti, da je njihovo delovno področje — kot bi lahko rekli — obveščati bralce, gledalce in poslušalce o širših družbenih vprašanjih, deloma po teritorialnem, deloma pa po poklicnem ipd. principu. Že po svoji vsebini in obliki pa ta sredstva ne morejo sistematično in trajno obravnavati problematike ožjih skupin ljudi, kot so npr. delavci kakega podjetja, kolikor seveda njihovi problemi niso izrazito splošnejši. Ne morejo torej obravnavati problemov vsakega posameznega podjetja, obveščati delavce o sklepih njihovih samoupravnih organov ipd. Vplivajo lahko le na razpoloženje delavcev, na zahteve in potrebe po informiranosti. S tem pa seveda ni še nič povedano o pomembnosti informiranja na delovnem mestu. Za presojo tega moramo upoštevati, da človek pravzaprav relativno največji del svojega življenja preživi v delovni organizaciji, pri delu. To je os, okrog katere se organizirajo vse druge njegove aktivnosti v »prostem času«, družini, društvih in organizacijah itd. Na delovnem mestu navezujejo ljudje medsebojne stike, obliku-

je se tovarništvo, prijateljstvo itd. Delavec nastopa na delovnem mestu ne kot mrtva stvar, ne kot predmet, ampak kot samoupravljevec. Če hoče uspešno izpolnjevati svoje upravljaljske funkcije, mora nujno biti poučen in obveščen o problemih, o katerih odloča. Ustrezna informiranost je nujen pogoj samoupravljaljske aktivnosti zaposlenih, čeprav ni tudi že zadosten pogoj (delavci lahko marsikaj vedo, pa zato še niso upravljalci). Nezainteresiranost načeloma ni združljiva s samoupravljanjem.

Komuniciranje na splošno pomeni, da kdo komu na neki način tako ali drugače učinkovito kaj sporoči. Do sedaj je bila v podjetjih navada, da je kdo od »zgoraj« (uprava, direktor, lastnik ipd.) kaj sporočal delavcem. Temu bi lahko rekli informiranje navzdol. Tudi v samoupravnem sistemu imamo vodstvene organe upravljanja, ki so nujni izvrševalci in koordinatorji tudi samoupravnih funkcij delavcev. Vendar so to v načelu organi delavcev, ki jim niso hierarhično nadrejeni, ampak samo izpolnjevalci njihove volje. (Ne trdimo, da je tako že tudi v praksi). V tem smislu ne bi mogli govoriti o informiranju navzdol, ampak o informiranju iz nekega centra navzven, npr. samoupravni organi informirajo delavce (ekscentrično informiranje).

Če sprejmemo, da so samoupravni organi izvrševalci volje vseh delavcev, potem je implicite nujno, da se z voljo delavcev tudi seznanjajo. To pa seveda zahteva tudi nasprotno smer komuniciranja — ne samo od zgoraj navzdol, ne samo ekscentrično, ampak tudi od spodaj navzgor, koncentrično. Lahko rečemo, da je prav značilnost samoupravljanja, da zahteva obojestransko informiranje. Obe smeri pa sta tudi medsebojno povezani: čim več bodo delavci vedeli, tem več jih bo zanimalo. Pri tem ne smemo prezreti, kako pomembno je odločanje. Odgovorno odločanje zahteva vsestransko informiranost. V tem smislu samoupravni sistem šele omogoča dobro informiranje delavcev. Zato ni slučajno, da v praksi opazamo neko povezanost med stopnjo informiranosti delavcev in razvitostjo samoupravljanja. Zveza sicer ni funkcionalna niti popolnoma enotna. Poznamo tudi primere, ko so delavci zelo dobro informirani, a o samoupravljanju skoraj ne moremo govoriti. Vendar to samo dokazuje, da informiranost ni zadosten pogoj za samoupravno aktivnost.

Ker je za samoupravljanje informiranost pomembna, je potrebno informiranje delavcev izoblikovati v sistem, da to ne bi bilo nekaj kampanjskega, občasnega, temveč da je sistematično (v obe smeri).

Zanimalo nas je, kakšne so razmere v praksi, kakšno je torej resnično stanje, spričo tega, da so teoretična izhodišča opredeljena in cilji določeni. Analizirali smo določila o informiranosti v vzorcu 120 statotov industrijskih podjetij z nad 100 zaposlenimi v Sloveniji. Določila v statutih kot najvišjih aktih notranje samoupravne zakonodaje naj bi bila norma, standard določil o informiranosti, ki jih vsakodnevni praktični ukrepi ne presegajo, marveč kvečjemu dosegajo. Informiranje v resnici torej ni boljše, kot je prikazano v statutih. Izkušnje iz prakse pa kažejo, da je marsikje stanje še slabše. Praksa pa nam je obenem dala tudi že prve, morda celo nekoliko drastične dokaze o pomenu informiranosti za samoupravno aktivnost. Neinformiranost srečamo namreč že med vzroki za prekinitve dela. Če še razpravljamo o povezanosti med informiranostjo in samoupravno dejavnostjo, pa menimo, da nikakor ni dovolj, če se zadovoljimo zgolj s teoretičnim razpravljanjem, ampak je treba teoretično razpravljanje nujno navezati na resnično stanje v praksi, ker bomo le tako lahko sprejeli sklepe, ki bodo imeli tudi praktično vrednost in bodo lahko rabili kot napolilo za akcijo, za praktično realizacijo teoretičnih ugotovitev.

Pri analizi smo raziskovali naslednje elemente:

- načelno zagotovilo o pravici delavcev, da so informirani;
- katero sredstvo informiranja predvideva statut;
- kdo skrbi za informiranje delavcev;
- katere vire informiranja obravnava in predvideva statut;
- o čem je kdo v podjetju dolžan informirati delavce;
- kdo zagotavlja materialna sredstva za informiranje;
- dolžnosti delavcev v zvezi s pravico, da so informirani ter
- informiranje navzgor (določila o dajanju predlogov in odgovarjanju nanje).

Menimo, da so to bistveni elementi sistema obveščanja v vsakem podjetju in da bi jih vsak statut moral obravnavati.

V statutih industrijskih delovnih organizacij najdemo določila o:

- informiranju navzgor (pravica dajati predloge, postavljati vprašanja) v 61%;
- informiranje navzdol (pravico biti informiran o vseh vprašanih gospodarjenja in poslovanja) v 73%;
- statotov, ki o informiranosti sploh ne govorijo pa je 2%.

Če zahtevamo kar najmanj, da bi namreč morali vsaj v načelu vsi statuti (torej 100%) vsebovati določilo o informiranju v eno in v drugo smer, potem rezultat ni zadovoljiv, čeprav je statutov, ki o informiranju sploh ne govorijo, kar najmanj (2%). Vendar je treba pripomniti, da je bil kriterij pri ocenjevanju razmeroma blag; zahteval je vsaj načelna določila — to pa je seveda za uspešno informiranje premalo.

a) Sredstva informiranja

Naslednje pomembno vprašanje v zvezi z informiranjem v delovni organizaciji so sredstva, kanali, ki jih uporabljajo za informiranje. Iz statotov dobimo naslednjo sliko (po vrstnem redu): sporočila na oglasnih deskah (72%), sestanki delovnega kolektiva v celoti (68%), sestanki delovnih skupin ali delovnih enot (62%), glasilo delovnega kolektiva (49%), ciklostirane okrožnice, obvestila, komunikeji (34%), razglasne postaje, zvočniki (32%), posebne publikacije, kot so: razmnoženi statuti in poslovniki delovne organizacije (12%), uvajalni seminarji (12%), izobraževalni seminarji (12%), družbenopolitične organizacije itd. (8%).

Sredstev informiranja pa ne navaja 11% statotov.

Sredstva, ki jih statuti navajajo, so torej razmeroma raznolika, prav tako večina navaja več kot eno sredstvo. Posebno vprašanje so seveda tista podjetja, ki v statutih ne navajajo sredstev. Teh je skupno s tistimi, ki o informiranosti sploh ne govorijo, 15%. Za te lahko mirno rečemo, da pri njih sistem informiranosti ni razvit, vsaj ne kot sistem, da se razvija informiranje bolj ali manj po slučajnih kanalih, da so določila le na papirju.

Različni kanali, ki jih za informiranje uporabljamo, se med seboj razlikujejo po učinkovitosti (če merimo učinkovitost sredstva z razmerjem med količino informacij, ki jih dajemo, in količino informacij, ki jih tisti, ki so mu namenjene, sprejme). Spričo stika med tistim, ki informira in tistim, ki sprejema informacije, lahko informacijska sredstva razdelimo na neposredna (sestanki) in posredna (oglasna deska, časopis, okrožnice ipd.). Po učinkovitosti imajo vsekakor prednost prva, ki omogočajo neposreden stik. Prednost je predvsem ta, da lahko tisti, ki daje informacije, v neposrednem stiku s sprejemalci prilagodi informacije sprejemljivosti posameznih skupin delavcev, ki so jim informacije namenjene. Te se oblikujejo zlasti glede na predizobrazbo, splošno in strokovno, delovni staž v delovni organizaciji ipd. Delavci pa lahko postavljajo dodatna vprašanja, s čimer po-

stanejo informacije popolnejše, razumljivejše itd. »Ljudje hočejo živega človeka, ne papir!« nam je dejal predstavnik nekega kolektiva v razgovoru o problemih informiranja. Iz analize statutov sledi, da je med kanali informiranja najpogostnejše že kar tradicionalno »klasično« posredno sredstvo informiranja, namreč oglasna deska. To sredstvo ima nedvomno svoj pomen, zelo je pripravno npr. za izobežanje daljših sporočil (zapiski, referati itd.), čeprav je učinkovitost oglasne deske dvomljiva. Odvisna je od tega, kje je postavljena, kdaj imajo delavci čas, da si jo ogledajo, kako je urejena ipd. Problematično je zlasti to, da jo ponekod navajajo in uporabljajo — kar je še slabše — kot edino informacijsko sredstvo. Zato je tembolj razveseljivo da — vsaj normativno — oglasne deske vse bolj izpodrivajo druge oblike informiranja, zlasti oblike neposrednega informiranja. Na drugem in tretjem mestu so v statutih navedeni sestanki kolektiva (68%) oziroma delovnih skupin in delovnih enot (62%). Kolikor je razveseljivo, da so se oblike neposrednega informiranja že razmeroma uveljavile, pa nas je presenetil podatek, da statuti kot obliko informiranja pogosteje navajajo sestanek vsega kolektiva kot pa sestanek delovnih skupin. Analizirali smo samo statute delovnih organizacij z nad 100 zaposlenimi in ugotovili, da dajejo prednost sestankom velikih skupin pred sestanki malih skupin. Spričo učinkovitosti sestanka bi seveda moralo biti ravno narobe. To je gotovo še ena izmed pomanjkljivosti in razvoj bo moral nujno v drugo smer. Pomen sestankov je tudi ta, da omogočajo ne samo enosmerno, temveč obojesmerno informiranje in so kot taki edina institucionalizirana oblika obveščanja navzgor, ki jo statuti vsebujejo.

Zanimivo je, da kar precej (8%) statutov vsebuje določila, ki prelagajo dolžnost informiranja delavcev na politične organizacije v podjetju. Ponekod prepuščajo skrb za informiranje v celoti političnim organizacijam. To je gotovo nevzdržna tendenca, katere cilj je podrediti subjektivne sile hierarhični strukturi organizacije, jim določiti cilje, ki so v skladu s cilji hierarhične organizacije in jih odvrniti od obravnavanja druge problematike (torej zmanjšati možnost notranje »opozicije«). Prav gotovo pa bo spremljanje praktičnega izvajanja teh določil dalo zanimive podatke.

Glede velikosti podjetij imamo pri navajanju informacijskih sredstev nekatere razlike. Predvsem imajo večja podjetja (nad 500 zaposlenih) informiranost bolj urejeno kot manjša, saj med večjimi ni nobenega, ki bi v statutu sploh ne imelo določil o informiranju (med manjšimi je takih 5%).

Informacijskih sredstev ne navaja 9 % večjih podjetij in 13 % manjših. Vzrokov je več. Večja podjetja imajo na voljo boljši kadrovski potencial in več materialnih sredstev itd. V manjših podjetjih pa imamo opravka tudi s svojevrstno mentaliteto (»saj nas je tako malo, da vsi vse vemo!«), da ni potrebno sistematično organizirano informiranje. Nadalje dajejo v večjih podjetjih prednost svojemu časopisu (to navaja 34 % statutov manjših in 66 % statutov večjih podjetij), sestankom delovnih skupin ali delovnih enot (50 % manjših in 75 % večjih), uvajalnim in izobraževalnim seminarjem (7 % manjših in 19 % večjih ipd.). Skratka, v večjih podjetjih dajejo več poudarka oblikam neposrednega obveščanja. To je še posebno razveseljiva tendenca, ker je tako v velikem kolektivu ljudi težje obveščati kot pa v manjšem.

b) Organizacija informiranja

Stalno in sistematično urejena organizacija informiranja je tehnični in organizacijski pogoj za uspešno informiranje. Zato nas je zanimalo komu interna zakonodaja nalaga, da organizira informiranje delavcev v podjetju.

Pokazalo se je, da skoraj polovica (40 %) statutov nima zadevnih določil. To je vsekakor zanesljivo znamenje, da je v teh podjetjih informiranje le postranska naloga kakega posameznika ali strokovne službe, da torej ni sistematično in da v marsikaterem podjetju podcenjujejo pomembnost informiranja. Situacija je slabša v manjših podjetjih, od katerih le 44 % statutov vsebuje določila, kdo informira delavce (med večjimi podjetji je takih 61 %).

Iz ostalih statutov pa dobimo naslednjo sliko. Informiranje organizirajo: strokovne službe (20 %), vodje splošnih služb (17 %), člani samoupravnih organov (12 %), direktor po pooblastilu delavskega sveta (11 %), posebna informacijska služba (8 %), obratni delavski svet (5 %).

V posameznih statutih organizirajo informiranje še strokovni kolegij, upravni odbor idr.

Organizacija informiranja torej nikakor ni enolična. Večinoma organizacija informiranja ni več vezana le na posameznike, ampak je v pristojnosti služb. To velja zlasti za večja podjetja, vtem ko je v manjših glavno breme še zmeraj na posameznikih. Uveljavlja se tudi posebna informacijska služba (8 % podjetij), in to enako v velikih kot v majhnih podjetjih.

Posebna informacijska služba je verjetno najustreznejša in najperspektivnejša rešitev zlasti za velika podjetja. Hkrati

s prednostmi posebne službe pa se kaže tudi nevarnost, da se zmanjša odgovornost samoupravnih organov, direktorja itd. za informiranje delavcev. Ta posebna služba je ponekod v okviru splošnega sektorja, drugje pa kot poseben odbor, komisija, služba delavskega sveta. Na koga je informacijska služba vezana, seveda ni bistveno, lahko pa to vpliva na njeno uspešno delovanje (vir informacij, presoja, kaj objaviti, kaj ne). Spričo pomembnosti informiranja bi jo bilo verjetno smiselno vezati na delavski svet, ki je navsezadnje tudi odgovoren za informiranje delavcev.

Na tretjem mestu je po statutih določilo, da skrbijo za informiranje člani delavskega sveta. Če je informiranje prepuščeno le njim samim, če se vključujejo v sistematsko organizacijo informiranja, ta rešitev ne more biti ustrezna. Vsaj ne kot edini informativni kanal. Kakor je na eni strani res, da delavci lahko največ in najprimerneje zvedo o delu delavskega sveta iz neposrednega razgovora z njegovimi člani, pa drži tudi to, da morejo člani delavskega sveta dati le tiste informacije, ki jih poznajo (kar je obravnaval delavski svet), da utegnejo biti pri tem delavci nepopolno obveščeni, da informacije niso docela točne ipd. Vprašujemo se tudi, če je smiselno obremenjevati člane delavskega sveta še z dolžnostjo, da informirajo kolektiv. Nujno jih je treba razbremeniti vsaj slehernega tehničnega dela v zvezi z informiranjem, da bi se mogli bolj posvetiti delu, ki ga opravljajo kot člani delavskega sveta. Člani delavskega sveta so torej lahko pomemben in koristen vir informacij (tudi zbiranja predlogov), nikakor pa ne morejo biti edini ali najpomembnejši vir.

V zvezi z organizacijo informiranja gre tudi za materialna sredstva, ki so potrebna tej službi. Kaže, da v podjetjih temu niso posvetili posebne pozornosti, saj le 6% statotov navaja, kdo zagotavlja materialna sredstva za oblike informiranja. Kjer je informiranje solidno organizirano, pomanjkanje takih določil ni problematično. Lahko pa se zgodi, da informiranje delavcev ni tako učinkovito prav zaradi pomanjkanja materialnih sredstev.

Poleg tehnične organizacije informiranja nas je zanimalo tudi, koliko statuti določajo posamezne vire informacij. Informacijska služba samo organizira (tehnična plat) informiranje delavcev. Vir pa so organi oziroma posamezniki, ki z informacijami razpolagajo. Teh je več: organi upravljanja, direktor, strokovne službe, organizatorji proizvodnje itd. Zanimalo nas je, če statuti določajo za te organe, o čem morajo obveščati delavce. Analiza je pokazala, da je le 19% statotov takih, ki ne navajajo, kdo mora informirati delavce (2%

jih o informiranju sploh ne govori, 17% pa jih sicer navaja, da imajo delavci pravico biti informirani, ne navaja pa, kdo jih mora informirati, kdo mora dati informacije).

Za posamezne organe pa določajo statuti naloge v zvezi z informiranostjo: delavski svet (55%), direktor (33%), strokovne službe (31%), upravni odbor (29%), organizatorji proizvodnje (predelavci, mojstri, obratovodje ipd. — 16%).

Področje je torej še nekoliko nesistematično urejeno, saj le redki statuti določajo naloge vseh navedenih petih činiteljev. Da bi zagotovili sistematično informiranje članov kolektiva oziroma ustrezno delovanje sistema informiranja, je po našem mnenju nujno razdeliti dolžnosti v zvezi z informiranjem delavcev med različne vire (posameznike oz. organe) informacij. Smiselno in najučinkoviteje je, da vsak posameznik ali organ informira delavce predvsem s tistim, kar spada v področje njegove dejavnosti. Tako bo lahko dajal najbolj avtentične podatke, videl, kaj delavce zanima, in obenem tudi upošteval morebitne njihove nasvete in pripombe.

Kot vidimo iz podatkov, še najmanj statutih določa naloge v zvezi z informiranostjo za organizatorje proizvodnje (16%). To je pravzaprav čudno, saj ravno ti pridejo vsak dan najneposredneje v stik z delavci in imajo kot taki največ možnosti dajati informacije. Obenem pa so organizatorji proizvodnje (mojstri ipd.) prav zaradi neposrednega stika z delavci najbolj izpostavljeni njihovim vprašanjem in običajno prva tarča kritik. Prav v razgovoru z neposrednimi organizatorji proizvodnje lahko delavci razčistijo vsa vprašanja, ki se nanašajo na njihovo konkretno delovno mesto in spremembe v zvezi z delom. Že vnaprej lahko rečemo, da bo praksa pokazala, da je informiranje na tem nivoju čedalje bolj nujno. Kajti ta nivo je tudi prvi vir konfliktov ne samo v zvezi z informiranostjo, ampak tudi z ostalimi vprašanji.

Statuti dajejo majhen poudarek kot viru informacij tudi obratnim delavskim svetom. To je gotovo hiba organizacije informiranja, saj so prav obratni delavski sveti poleg organizatorjev proizvodnje tisti organ, ki je delavcem najbližji in ima z njimi največ stikov.

Posebej nas je pri tem zanimal še tovarniški tisk. Raziskave s tega področja so pokazale, da delavci tovarniški tisk v primerjavi s tiskom nasploh najbolj berejo. Velik pomen mu kot informativnemu sredstvu pripisujejo tudi statuti (četrto mesto med sredstvi informiranja). Na drugi strani pa analize tovarniških glasil opozarjajo na nekatere nesprejemljive tendence. Ena najbolj kritičnih je gotovo ta, da tovarniška glasila čedalje bolj obravnavajo problematiko širše teri-

torialne enote (občina) in se s tem odmikajo od problemov podjetja, torej od področja, za katero so bila pravzaprav ustanovljena. Zato smo hoteli zvedeti, če statuti navajajo (oziroma navajajo posebni pravilniki), kaj mora biti obvezno objavljeno v tovarniškem glasilu. Svoje glasilo imajo zlasti večji kolektivi, čeprav tudi ti ne vsi (36% podjetij z manj kot 500 zaposlenimi in 72% podjetij z več kot 500 zaposlenimi delavci ima svoje glasilo). Iz analize sledi, da le 24% statutow delovnih organizacij, ki imajo glasilo, vsebuje tudi določilo o tem, kaj morajo ta glasila obvezno objavljati. To je verjetno eden od razlogov, da v marsikaterem tovarniškem časopisu najdemo celo stran posvečeno križankam in »humorju«, zastoj pa v njih iščemo npr. sklepe s sej delavskega sveta, upravnega odbora itd.

Izdajanje časopisa je znatna finančna obremenitev za kolektiv, hkrati pa zahteva kadre, prostore itd. Zato je seveda logično, da zahtevamo čimvečjo učinkovitost časopisa. List pa bo učinkovit, če bo obravnaval aktualne in za bralce zanimive probleme, na način, ki jim bo razumljiv. Temu bi moralo uredništvo časopisov posvečati večjo pozornost oziroma sploh pozornost. Na drugi strani pa bi tudi organi samoupravljanja morali bolj skrbeti za vsebino kot do sedaj in omogočiti sodelavcem svojega glasila, da pridejo do zanimivih podatkov in jih tudi objavijo. Niso namreč redki primeri, da v podjetju nekoliko neugodnejše podatke razglasijo za poslovno tajnost in jim s tem zapro pot do kolektiva.

c) O čem kdo informira delavce

Samo z načelno ugotovitvijo, da imajo delavci pravico biti informirani o vseh vprašanih gospodarjenja in poslovanja podjetja seveda še ni zagotovljeno, da bo informiranje res vsestransko, objektivno, pravočasno, popolno ipd. Tako splošno ugotovitev si tolmači vsakdo po svoje in daje tiste informacije, ki se mu zdijo pomembne ali zanimive ipd. Zato smo hoteli ugotoviti tudi, če vsebujejo statuti le splošne informacije ali pa precizirajo tudi, kdo je o čem dolžan obveščati delavce. Z natančno razporeditvijo, kdo o čem obvešča delavce, obenem porazdelimo naloge v zvezi z informiranjem med različne organe, službe in posameznike. Delavec tako ve, kje bo dobil potrebne informacije. S tem pa hkrati onemogočimo, da bi se kdo izgovarjal, češ da ni pristojen dajati te in te informacije itd. V ta namen smo analizirali tudi vsebino določil o informiranju v statutih.

Podatki kažejo, da izrazito prevladujejo splošna, nekonkretna določila. Čim konkretnjše je določilo, tem manjše število statotov ga navaja. Tako npr. navaja samo:

— da različni organi obveščajo delavce (brez specifikacije o čem) 43% statotov;

— o periodičnih obračunih gospodarjenja in poslovanja 42% statotov;

— da različni organi obveščajo delavce o svojem delu 39% statotov;

— o materialnem in finančnem položaju podjetja 39% statotov;

— o izpolnjevanju planov podjetja 39% statotov;

— o planih nasploh 19% statotov;

— o vseh organizacijskih in operativnih ukrepih upravnega odbora 14% statotov;

— o poslovni politiki podjetja (vsaj enkrat na leto) 13%;

— o delu strokovnih služb in ugotovljenih problemih na njihovem področju, ki se nanašajo na gospodarjenje v podjetju 11% statotov.

Navedli smo vsa tista določila, ki jih vsebuje več kot 10% analiziranih statotov. Kot vidimo, ima kar 43% vseh statotov samo splošno določilo, da morajo direktor, delavski svet, upravni odbor, strokovne službe ipd. informirati delavce, niso pa razdeljena področja oziroma opredeljene naloge. Ostala določila, ki so še pogostejša, sicer že bolj konkretno opredeljujejo vsebino, vendar so še vedno razmeroma splošna, neoprijemljiva. Predvsem pa se nanašajo le na take oblike informiranja, ki se uporabljajo periodično (razen mogoče ukrepov, ki jih stori upravni odbor), in to nekajkrat na leto (periodični obračuni, plani, poslovna politika ipd.) ne pa sproti in sistematično.

Zelo pomembno problematiko, kot je npr.: informiranje o spremembah in problemih organizacije dela, o spremembah meril za delitev dohodka med delovnimi enotami, o sodelovanju podjetja v zbornicah in združenjih, o sodelovanju s kooperanti, odseva s konkretno opredeljeno vsebino le majhen del statotov, tako rekoč izjemoma (v enem ali dveh odstotkih). Zaradi nejasnih določil, kjer ni natanko opredeljeno, kdo o čem informira delavce, delavci pogostokrat praktično niso informirani. S tem sicer še ni rečeno, da marsikaj ne more biti zajeto v splošno kategorijo (npr. samoupravni organi ali direktor obveščajo o svojem delu), ali da tam, kjer je v statutu nekaj napisano, tudi zares obveščajo delavce o tem. Z določeno rezervo je potrebno obravnavati tudi navedene

podatke. Formulacije so vzete neposredno iz statutov, zato se razlikujejo po svoji splošnosti, ker statuti nimajo enotne formalne zgradbe.

Kljub vsem naštetim pomanjkljivostim pa nam navedeni podatki vsaj v grobih črtah le nakazujejo problematiko obveščanja v delovnih kolektivih. V glavnem vidimo, da razmere na tem področju še nikakor niso urejene, vsaj ne v večini podjetij. Obenem pa smo priča že prvim znamenjem, da ljudje čedalje bolj razumejo pomen informiranosti delavcev — v nekaterih statutih najdemo že dokaj konkretne opredelitve, o čem kdo informira delavce. Zmeda in nesistematičnost, ki na tem področju še vladata, pa sta pogosto plod neinformiranosti zaposlenih. S tem onemogočata, da bi aktivno reševali problematiko. Če pa informiranost ni zadostna o tako bistvenih vprašanjih, kot je sprememba v obračunu osebnih dohodkov ipd., pa lahko pride tudi do prekinitve dela, s katero delavci izsilijo zaželeno informacijo od odgovornih v podjetju. Če pa že ne pride do tako ostrih reakcij, pa so delavci zaradi neobveščенosti vsaj nezadovoljni, godrnjajo ipd., kar vse zmanjšuje delovno storilnost in je vzrok za negativno razpoloženje delavcev do dela, podjetja in posameznikov.

Prav pri takih pojavih pa se moramo vprašati, kdaj je informiranost lahko učinkovita in kje so meje njene učinkovitosti. Nekateri publicisti v zadnjem času razširjajo teorijo, da je samoupravljanje v krizi, in to le zaradi pomanjkanja komunikacij (prenašanje informacij). Pravijo, da je potrebno le povečati število komunikacij, pa bo samoupravljanje res zaživelo. Bistvena pomanjkljivost takih teorij je, da zamenjujejo sredstva z vsebino, nujni pogoj z zadostnim pogojem. Menimo, da so za samoupravljanje lahko učinkovite le tiste informacije, ki se nanašajo na problem, o katerem je možno ukrepati, oziroma informacije, ki po svoji vsebini posegajo v bistvene probleme podjetja in (ali) posameznikov. Kar zadeva podjetja, bi to pomenilo, da so lahko uspešne predvsem informacije o problematiki, o kateri neposredno odločajo delavci sami. Če delavci o čem v resnici ne odločajo, potem samoupravljanja na tistem področju ne more biti, pa če je komunikacij še toliko. V sedanji situaciji delavci odločajo neposredno pravzaprav samo o delitvi osebnih dohodkov in o medsebojnih odnosih. Zato so zanje zanimive predvsem tiste informacije, ki se nanašajo na delitev osebnih dohodkov oziroma na faktorje, ki na to delitev vplivajo.

Informiranost je le nujen, ne pa tudi že zadosten pogoj za aktivnost, vsaj ne za praktično spreminjanje dejanskega

stanja (možna je seveda verbalna aktivnost). Vzroke za nastanek takih teorij pa lahko iščemo tudi v neurejenih razmerah, kar zadeva informiranost v posameznih podjetjih, ko je komunikacij v marsikaterem primeru premalo tudi na področjih, kjer je praktična dejavnost posameznika mogoča.

Zasledovali smo različne možnosti samoupravnih in drugih organov za informiranje delavcev v podjetju in tudi za obveščanje organov samih. Spoznali smo najpogostnejše načine obveščanja, kar priča o praktični pomembnosti posameznikov in organov glede informiranja v podjetju. Najpogostnejše so naslednje poti (vrstni red po pogostnosti):

- delavski svet informira delavce,
- upravni odbor informira delavce (neposredno ali preko delavskega sveta),
- strokovne službe informirajo samoupravne organe,
- direktor informira samoupravne organe,
- direktor informira delavce,
- organizatorji proizvodnje informirajo delavce,
- strokovne službe informirajo delavce.

To so najpogostnejše poti, registrirane v statutih. Zanimivo je, da so na prvem mestu informatorji delavcev, in to samoupravni organi. Direktor in strokovne službe pa bolj informirajo samoupravne organe (in preko teh kolektiv), kot pa neposredno delavce. Direktor je pogosteje vir informacij kot pa organizatorji proizvodnje. Ta tendenca je sicer razumljiva iz dosedanje hierarhične strukture delovne organizacije, ni pa razumljiva spričo pogostosti stika z delavci. Organizatorji proizvodnje (mojstri, delovodje ipd.) so z delavci v vsakodnevnem stiku (vsak z manjšo skupino) že zaradi svojih delovnih opravil. Direktor ne more imeti takega stika z vsemi delavci, niti ne vsak teden, kaj šele vsak dan. Organizatorji proizvajajo imajo torej objektivno več možnosti, vprašanje pa je, če razpolagajo s takimi informacijami kot npr. direktor. Praksa kaže, da najbrž ne. Če namreč delavci kje zahtevajo sestanek, razgovor o določenih zelo resnih vprašanjih, tedaj zahtevajo, da pride na razgovor direktor, kajti delovodja ali mojster jim ne zadoščata. Ob tem seveda ne gre za samo pojasnjevanje nekaterih vprašanj (čeprav pogosto predvsem za to), ampak tudi za možnost, da ukrepa podjetje v celoti. Če dajanje takih informacij ni sistematično urejeno, pride lahko do popačenja informacij, do tako rekoč nasilnega uveljavljanja pravice. Taki pojavi pa gotovo ne koristijo niti produktivnosti niti medsebojnim odnosom v prizadetih podjetjih.

Ne bomo obravnavali posameznih dolžnosti v zvezi z informiranjem, niti to, kdo mora o čem koga informirati. Analiza nam je pokazala, da ta aspekt informiranja šele urejamo. Zanimiva je tendenca, da največ dolžnosti nalagamo organom samoupravljanja. Gotovo je nujno, da samoupravni organi skrbijo za sistematično obveščanje. Pretirana strnitev dolžnosti v zvezi z informiranjem delavcev pa da nasprotno rezultate, kot bi jih pričakovali. Nujno bi bilo zagotoviti več komunikacij na višji ravni, od organizatorjev proizvodnje, strokovnih služb ipd., do delavcev, seveda z ustrezno opredelitvijo vsebine teh komunikacij. Kaže, da je to proces, ki se je šele začel. Podatki iz analiziranih statutov pomenijo le prvi korak.

2. INFORMIRANJE NAVZGOR

Do sedaj smo obravnavali informiranje navzdol, torej kdo mora o čem obvestiti delavce. Ta smer informiranja je v sedanjem položaju, ko delavci neposredno odločajo le o malo stvareh, o vseh drugih pa le preko izvoljenih predstavnikov (kolikor ni problematika izven območja njihove odločitve, kot so npr. s predpisi urejena vprašanja), izredno pomembna. Prav tako pa je pomembna tudi druga smer informiranja, namreč informiranje navzgor, to, da dajejo predloge posamezniki, in sicer zlasti iz svojih neposrednih izkušenj, torej iz izkušenj z njihovih delovnih mest. Tako se sprošča pobuda vseh zaposlenih, ki utegne biti izredno pomembna za reševanje proizvodne problematike, organizacije dela, medsebojnih odnosov itd.

Analizirali smo vsebino statutarnih določil o dajanju predlogov. Razveseljiva je ugotovitev, da med analiziranimi statuti nismo našli niti enega, ki ne bi vseboval nikakršnega določila o dajanju predlogov. Sicer pa je stanje naslednje: o dajanju predlogov za posamezne člane kolektiva (91%), za skupino članov kolektiva (54%), za člane samoupravnih organov (52%), za politične organizacije (62%).

Gotovo je zanimivo, da statuti posebej urejajo način dajanja predlogov za člane samoupravnih organov in političnih organizacij. Vprašujemo se, zakaj so jim dali poseben status. V nekaterih statutih smo poleg določil o dajanju predlogov članov samoupravnih organov opazili tudi določila o zagotovitvi, da jim ne sme nihče kakorkoli delati sitnosti zaradi podanih predlogov ali izraženih mnenj. Gre torej za neke vrste varstvo pred samovoljo posameznikov. Pri družbenopolitičnih organizacijah pa gre verjetno le za zagotovitev posebnega statusa. Če je v podjetju navada, da so predlogi

teh organizacij za samoupravne organe tako rekoč obvezni, potem tako določilo lahko spremlja težnja po dvolinijskem upravljanju, kar pa ne more biti sprejemljivo kot oblika dela.

Menimo, da je za uspešno zbiranje predlogov potrebno rešiti še naslednja vprašanja:

— komu lahko delavci dajejo o čem predloge in

— v kolikem času morajo dobiti odgovor na svoje predloge.

Ta vprašanja statuti ne rešujejo dosledno kot pri načelnih določilih o dajanju predlogov. Tako npr.:

— v 24% statotov ni določeno, komu dajejo delavci predloge,

— v 40% statotov ni določeno, o čem dajejo komu predloge in

— v 65% statotov ni določeno, v kolikem času morajo dobiti odgovor v zvezi s svojimi predlogi.

To so gotovo pomanjkljivosti, ki jih bo treba še odpraviti. Razveseljivo pa je dejstvo, da je že precej statotov (13%), ki s številom dni in ne samo s plošnimi izrazi (kot čim hitreje ipd.) določajo, v kolikem času morajo delavci dobiti odgovor na podane predloge.

Treba pa je opozoriti na nevarnost, ki lahko sledi iz pomanjkljivih določil o dajanju in obravnavanju predlogov delavcev. Če delavci menijo, da njihovih predlogov nihče resno ne obravnava, »da se zgubijo« pri delovodji, mojstru ali samoupravnih organih, potem ne bodo več predlagali, pobuda od spodaj izgine. Več določil o tem bi verjetno našli v pravilnikih o novatorstvu, ki jih imajo vsa večja podjetja. Navedeni podatki pa kljub temu govorijo v prid trditvi, da so se sestavljalci statotov in tisti, ki so statute sprejemali oziroma dopolnjevali, že močno zavedali, kako dragoceno je sproščanje pobud vseh zaposlenih.

3. DOLŽNOSTI, VEZANE NA INFORMIRANOST

Samoupravne pravice so obenem tudi dolžnosti, vsaj v demokratičnem sistemu družbenih odnosov. Ne moremo si zamisliti, da bi npr. danes delavci v kakem podjetju sklenili, da pač ne marajo samoupravljanja, ampak inajo raje administrativni sistem ipd. Jasno je, da noben sistem ne dopušča takih anahronizmov, še posebej pa ne samoupravni sistem.

Tudi informiranost ne more biti samo pravica delavcev, ki jo uporabljajo, kadar jim to ugaja, če pa jim ne ugaja, pa je ne uporabljajo. Delavci morajo imeti možnost, da se

vsestransko informirajo o variantah, vzrokih, posledicah, ciljnih ipd. ukrepov, ki jih sami sprejemajo. Toda če posameznik ima to dolžnost, pa je ne izkoristi in, recimo, zaradi tega sprejme neki sklep, ki mu kasneje zaradi posledic ni všeč, to je njegova napaka, ne pa napaka sistema. Kot normo bi lahko formulirali naslednjo ugotovitev: delavci morajo imeti možnost vsestranskega informiranja o kakem predlogu, ukrepu, ki ga sami sprejmejo. Morajo imeti možnost, da dajejo pripombe in spreminjevalne ali dopolnilne predloge k predlaganemu sklepu. Ko pa neki ukrep sprejmejo, se mu morajo disciplinirano podrežati. Potem ni več upravičeno kritizirati ukrep ali to, da ne izpolnjujejo sprejetih obveznosti. Takšen postopek je tem važnejši, ker se že pogosto dogaja, da posamezniki molčijo, ko se ukrep obravnava, čeprav se z njim ne strinjajo, kasneje, ko je sprejet, ga pa preprosto ne spoštujejo. Seveda pa neki ukrep ne more veljati za zmeraj. Če ne ustreza več, mora biti zagotovljena demokratična pot za spreminjanje, prilagajanje na nove razmere.

Kako urejajo ta vprašanja statuti? Analiza je pokazala, da statuti ne govorijo dosti o kakšnih dolžnostih, vezanih na pravico do informiranja. Podatki so naslednji: da daje predloge ali pripombe v zvezi z vsebino informacij (7%), da se morajo podrežati sklepom, pravilom ali drugim normam, ki so jih sami sprejeli neposredno ali posredno (6%), pravice do informiranosti ne sme nihče zlorablјati za rušenje socialistične demokratične ureditve in kaljenje medsebojnih odnosov (2%), pravica do informiranosti nalaga vsakemu članu delovnega kolektiva odgovornost za aktivno sodelovanje na zboru delovne skupnosti, referendumu in zboru delovne enote (1%). Nobene dolžnosti v zvezi z informiranostjo ne navaja (94%) statutih.

To so vsa določila, ki smo jih v 120 statutih našli in ki govorijo o dolžnostih delavcev v zvezi s pravico, da so informirani. Kaže, da statuti pravico do informiranosti obravnavajo še dokaj enostransko, zgolj kot pravico, ki posameznika z ničimer ne zavezuje. Nujna so le določila o poslovni tajnosti — ta določila vsebujejo praktično vsi statuti (91%). Lahko bi torej rekli, da statuti ne vsebujejo pomembnega instrumenta za utrjevanje notranje discipline. Določena discipliniranost je nujna za uspešno delovanje vsake delovne organizacije. S tem da smo s amoupravnimi odnosi odpravili disciplino, ki je temeljila na pritisku od zunaj (hierarhično strukturo delovne organizacije), je verjetno nastala neka vrzel kot posledica še neizdelanih mehanizmov samoupravne discipline, torej podrejanja sklepu in ukrepom, ki jih delavci

sami sprejmejo. Nujnosti takega podrejanja ni treba posebej poudarjati, saj sta le na tej podlagi mogoči uspešna proizvodnja in organizacija dela.

V dosedanjih navedbah nismo upoštevali kot obveznosti, vezane na informiranost, dolžnost delavcev, da varujejo poslovno tajnost. Določilo o varovanju poslovne tajnosti smo našli v 91% statutih industrijskih podjetij, 63% statutih predvideva poseben pravilnik o varovanju poslovne tajnosti v podjetju. Formulacije o varovanju poslovne tajnosti se v 83% statutih nanašajo na vse zaposlene, 22% statutih pa ima določilo za člane samoupravnih organov. Varovanje poslovne tajnosti je doslednejše urejeno v velikih podjetjih kot pa v malih. Le 3% statutih industrijskih podjetij z nad 500 zaposlenimi nima določil o varovanju poslovne tajnosti, medtem ko je med manjšimi takih 14%.

4. SKLEP

Podatki iz analize sprejetih statutih 120 industrijskih podjetij kažejo, da stanje na področju informiranja še nikakor ni idealno. Bolje je urejeno zbiranje predlogov kot pa informiranje delavcev o poslovanju in gospodarjenju podjetja (informiranje navzdol). Pri tem pogrešamo zlasti sistematike. Navedena določila so večinoma le na nivoju splošnih informacij: da imajo delavci pravico biti informirani, da samoupravni organi, direktor itd. poročajo delavcem o svojem delu ipd. Določila, katerih podlaga je konkretna vsebina, pa so le bolj izjemna. Vse to je vzrok za še precejšnje pristranosti v informiranju delavcev, necelostnost informiranja itd.

Vprašanje je, kako bi praktično najučinkoviteje odpravili navedene pomanjkljivosti, zmanjšali razlike med teoretično priznanim pomenom informiranja za samoupravljanje in resničnim stanjem. Vsekakor je to ena pomembnih nalog tako samoupravnih organov kot tudi političnih organizacij v podjetjih. Da dejavnost znotraj podjetja kot tudi dejavnost forumov ni brezuspešna, se je pokazalo ob primerjanju sprejetih statutih z osnutki. Od osnutkov statutih (isti vzorec!) jih kar 12% sploh ni vsebovalo določil o informiranosti, med sprejetimi pa je takih le še 2%.

Pravzaprav je vseeno ali pobudo za organizacijo informiranja prevzamejo politične organizacije ali samoupravni organi. Prej ali slej bo potrebno koordinirati akcijo. Bistven je cilj dejavnosti. Prizadevati si je treba, da postane informiranje v vsakem podjetju sistematično. To pomeni, da je

potrebno vzpostaviti tak sistem, ki bo nenehno zagotavljal dotok zanimivih informacij do delavcev in jim obenem omogočal dodatne informacije. Ni dovolj, če zagotovimo delavcem samo pravico do vpogleda v zapisnike samoupravnih organov delovne organizacije. Določene informacije morajo dobiti, ne da bi jih še posebej zahtevali. Zapisniki s sej samoupravnih organov ne smejo biti nikakršna skrivnost, ki si jo delavec lahko ogleda le npr. v pisarni tajnice direktorja na svojo posebno zahtevo (in ob godrnjanju tajnice). Samoupravni organi so predstavniki kolektiva, delajo v njegovem imenu, zato morajo kolektiv tudi seznanjati s svojim delom.

Ce iz zgornjih informacij sledi, da bi boljša informiranost preprečila marsikateri konflikt v delovnih organizacijah, pa si je na drugi strani treba biti na jasnem, da bi boljša informiranost lahko tudi povzročila številne nove konflikte. To zlasti v primerih samovolje posameznikov, nedemokratskih odnosov, nesolidnega gospodarjenja itd. Ob zadostni informiranosti bi marsikateri kolektiv začel reševati kritično situacijo podjetja v celoti ali posameznih obratih takrat, ko se še da kaj rešiti, in ne šele potem, ko je prepozno. To seveda ni nič slabega, ampak ravno nasprotno. Mogoče lahko prav v preprečevanju samovolje in zmanjševanju možnosti za neodgovorne odločitve iščemo razloge, da se nekateri posamezniki v delovnih organizacijah upirajo boljši organizaciji informiranja delavcev.

Predvidevanja o razvoju našega turističnega prometa

Sodobni turizem se razvija z občasnimi migracijami milijonskih množic. Omogoča ga razvito gospodarstvo. Potrebo po turističnem izživiljanju ustvarja in vedno bolj brezpogojno zahteva buren ritem dela, ki je ob naraščajoči delitvi dela vedno bolj intenziven, delo pa monotono in utrujajoče, kakor tudi kopičenje prebivalstva v vedno večjih naseljih.

Z ekonomskega vidika je turizem specifična oblika potrošnje — pogojena z določeno življenjsko ravniyo ob določenih turističnih navadah in ob povečani ponudbi turističnih storitev.

Turistično potrošnjo si oblikuje vsakdo sam v skladu s svojimi individualnimi željami in možnostmi. Zato jo imamo za del osebne potrošnje. Turistično povpraševanje zbuđi cel niz dejavnosti, povzroči pretakanje oz. ponovno razdelitev narodnega dohodka oz. kadar gre za inozemski turizem, vpliva še na plačilno bilanco.

Na turističnem tržišču se srečujeta povpraševanje po raznoterih storitvah in blagu ter ponudba storitev in blaga s področja gostinstva, prometa, trgovine, zdravstva, denarništvā, obrti, atrakcij, kulture in športa.

Trenutno povpraševanje je odvisno od gospodarskega nivoja, in to mnogo bolj kot povpraševanje, katerega namen je zadostitev življenjsko nujnih potreb. Le presežek sredstev lahko potrošnik usmeri in porabi za turistične potrebe. Vendar pa prehaja zdaj turistično povpraševanje vedno bolj s področja dopolnilnih, morda celo luksuznih potreb, v krog osnovnih zahtev potrošnika. Morda prav zato vplivajo nanj (oziroma na njegovo usmeritev) še razni dopolnilni momenti, kot npr. usmerjenost v razne oblike potovanja oz. bivanja, odvisno od mode in navad ter vplivov propagande. Poleg tega vplivajo na turistično povpraševanje tudi klimatske razmere

in vreme tako na področjih turistov kot v turističnih krajih. Tudi vplivov organizacije dela, šolstva in družabnega življenja nasploh ne smemo zanemarjati.

Vtem ko je turistično povpraševanje izredno prožno ter so zanj značilna občasna in sezonska nihanja, pa je turistična ponudba toga, saj je njen obseg časovno omejen in spremenljiv le z investicijskimi posegi. Turističnih storitev ni mogoče pripravljati na zalogo. Prav to dejstvo zaostruje vprašanje cen in rentabilnost turistične ponudbe.

Osnovno gibalno turistične ekspanzije je v razvoju celotnega gospodarstva, ki vpliva na povečanje nacionalnega dohodka in s tem tudi osebne potrošnje. Pri gospodarskem pomenu turizma je težko ločiti vplive domačega in inozemskega turizma, čeprav ima inozemski nekatere svoje posebne značilnosti.

Turist začasno zapusti stalno bivališče. Za turistično potrošnjo imamo lahko vso njegovo potrošnjo med njegovo odsotnostjo. To svojo dopolnilno potrošnjo realizira v turističnih krajih, ki so praviloma gospodarsko manj razviti. Gre torej za pretakanje kupne moči iz razvitih v manj razvite predele, v katerih ni mogoče razvijati drugih dejavnosti. Seveda poznamo v svetu in tudi pri nas gospodarsko razvita turistična področja, ki so posledica zahtev razvijajočega se turizma.

Skoro vse turistične storitve vsebujejo veliko količino živega dela, s čimer turizem absorbira presežke delovne sile. Predvsem ženskam zagotavlja številna nova delovna mesta in omogoča občasne zaposlitve. S tem zadržuje depopulacijo mnogih gospodarsko sicer nerazvitih, a za turizem zanimivih področij.

Kadar pa govorimo o potrošnji inozemskih turistov, mislimo seveda predvsem na devizne dohodke od tujega turizma. Ti dohodki omogočajo vključevanje v mednarodno trgovino, saj gre za prosta devizna sredstva, ki dopuščajo nakupe v inozemstvu. Dohodki iz turizma torej spodbujajo mednarodno trgovino.

V inozemskem turizmu gre torej za izvoz, in to večinoma za izvoz storitev, ki jih sicer ne bi mogli izvoziti, ker so prostorno vezane na naravne lepote, klimo, razne zanimivosti, kulturne spomenike ipd. Poleg tega je mogoče turistične storitve prodajati brez kreditiranja, kar se sicer ne dogaja v rednem izvozu. Pri prodaji blaga za kritje turističnih potreb večinoma dosežemo ugodnejše cene, kot bi jih sicer za isto blago dosegli v izvozu. Prav tako lahko ugotovimo, da za prodajo turističnih storitev skoro ni potreben uvoz reproduk-

cijskega materiala ter so zato bruto devizni dohodki skoro enaki neto dohodkom. Ker prihaja potrošnik — turist sam na kraj potrošnje, odpadejo transportni stroški, zavarovanje ipd. Spoznavanje z ljudmi in proizvodi raznih turističnih dežel prav gotovo koristi splošnemu razvoju trgovine pa tudi povezovanju narodov. Dodatno moramo še ugotoviti, da je tuji turistični promet spričo sedanje svobode gibanja posameznikov mnogo težje omejiti oz. zapreti v zaključene gospodarske kroge kot pa zunanjo trgovino.

Domači turizem

Pri domačem turizmu je treba poleg njegovega gospodarskega pomena predvsem poudariti njegovo zdravstveno in socialno funkcijo. Pravilno izpolnjen tedenski oz. letni oddih ugodno vpliva na zdravje posameznikov, povečuje njihovo fizično sposobnost in ustvarjalnost; mimo tega širi kulturno obzorje, zbližuje posamezne predele in sloje prebivalstva, pomaga spoznavati domovino, in s tem tudi razvijati patriotizem. Rekreativne vrednosti domačega turizma so pri nas še posebno poudarjene zaradi splošne pozornosti, ki jo posveča družba človeku-proizvajalcu.

V prvem povojnem obdobju se je razvijal tudi domači turizem predvsem v okvirih načrtno usmerjene rekreacije, ki so jo dopolnjevali večinoma organizirani kolektivni izleti. Zato je razumljivo, da je v gostinstvu vse do leta 1955 veljalo načelo, naj ne bi ustvarjali sredstev za razširjeno reprodukcijo; morebitni dobiček pa je gostinstvo odvajalo v občinske proračune. Turizem se je torej večinoma razvijal popolnoma nekomercialno. Postopoma pa je prehajal domači turizem vedno bolj na področje normalnega gospodarskega poslovanja, čeprav so še sedaj občutni posegi skupnosti z raznimi regresi, pa naj si bo to za znižanje stroškov pri potovanjih na letni oddih, ali za delno kritje cen v počitniških domovih.

V Sloveniji sestavljajo prenočitve domačih gostov dve tretjini vseh prenočitev, zaradi česar je domači turizem podlaga našega turističnega gospodarstva.

Pregled razvoja domačega turizma v naši republiki in v SFRJ prikazuje naslednja razpredelnica: (Glej tabelo na naslednji strani).

Domači turistični promet je v navedenem obdobju rasel povprečno na leto za 7,2% v Sloveniji in za 7,3% v SFRJ. Opazno je leto 1962, ko je bilo manj prenočitev zaradi povečanja cen in zmanjšanega obsega intervencij skupnosti. Že naslednje leto, še bolj pa v letu 1964, smo priča nadaljnji

Prenočitve domačih gostov (v 000)

Leto	Prenočitve v SRS	Indeks (verižni)	Prenočitve v SFRJ	Indeks (verižni)
1957	1 504	100	12 460	100
1958	1 727	115	13 792	110
1959	2 019	117	16 562	122
1960	2 348	116	19 512	119
1961	2 322	99	19 676	101
1962	2 069	89	17 713	90
1963	2 139	103	12 228	103
1964	2 451	115	20 468	112

tendenci po razvoju domačega turizma, kar pomeni, da se postopno prilagaja novim razmeram.

Poleg tako imenovanega poslovnega turizma, ki narašča vzporedno z rastjo gospodarskega življenja ter se razvija zlasti v mestnih hotelih, ter izletniškega turizma, ki ga praktično ni mogoče kvantificirati, se razvija domači turizem prvenstveno v počitniških domovih. Število postelj v počitniških domovih je močno naraslo. Medtem ko je bilo l. 1955 v počitniških domovih 1034 postelj, jih je bilo v letu 1964 že 8854. Vendar moramo dodati, da je izgradnja počitniških domov v zadnjih letih praktično popolnoma zastala.

V republiškem planu je razvoj domačega turizma prikazan le s prenočitvami, ki so se realizirale v okviru naše republike. Za rekreacijo Slovencev pa so seveda pomembne tudi prenočitve na drugih področjih Jugoslavije, ki praviloma celo presegajo prenočitve, realizirane v Sloveniji. Čeprav odpade na Slovence v okviru celotne Jugoslavije nekaj več kot 3 milijone prenočitev, je to glede na število prebivalstva še zelo malo. Rekreativno vlogo turizma zmanjšuje neugodna struktura turistov, saj je med njimi malo delavcev.

Cilj našega celotnega razvoja je izboljšanje življenjske ravni ob povečani produktivnosti, učinkovitejšem vključevanju v mednarodno menjavo in pospešenem razvijanju ostalih področij. Vsem tem nalogam našega razvoja se pridružuje tudi turizem.

Število prenočitev domačih turistov naj bi naraščalo povprečno na leto za 4%, tako da bi se število prenočitev povečalo od 2 139 000 v letu 1963 na 2 800 000 v letu 1970.

Zvezni materiali pa predvidevajo kot povprečno letno stopnjo rasti 7,6%, torej povečanje števila prenočitev od 18 228 000 na 30 500 000.

Prav gotovo preseneča ugotovitev, da je v preteklem obdobju naraščala kupna moč za 8,4%, domači turistični promet pa 7,2%, vtem ko je za prihodnje obdobje pri 9% oz. 8,4% povečanju predvidena nižja rast.

Doslednejše uvajanje delitve po delu zahteva odpravo raznih subvencij, kar bomo morali postopoma storiti. Zato pričakujemo v prvi fazi počasnejši razvoj.

Prehod od družbe neposredno dodeljenih sredstev za oddih, v osebne dohodke, bo v začetku večinoma absorbiral nakup blaga. Pri določenih kategorijah potrošnikov bodo šele povečani dohodki omogočili nakup trajnejših dobrin. Še posebej se bo to izrazilo, če bomo realizirali tudi spremembe na področju stanovanjskih prispevkov in prenesli na proizvajalca ne le sredstva, temveč tudi skrb za nakup stanovanj, avtomobilov, weekendov in podobno. Zaradi že dosežene višje razvojne stopnje lahko računamo, da bodo vplivi sprememb močnejši v Sloveniji kot v zvezi. Hkrati pa hitro naraščanje motornih vozil pospešuje preusmeritev na izletništvo, uvaja torej dodatno rekreacijo, ki pa je statistika ne upošteva.

Prenos dosedanjih prispevkov za regresiranje potovanj na oddih v osebne dohodke bo v prvi fazi predvsem vplival na prostorsko razporeditev turističnega prometa. Naraščanje avtomobilskega izletništva ta vpliv le malo zmanjšuje. Domači turisti se bodo odločili za bližnje kraje. Iz strukture prenočitev v SR Sloveniji lahko sklepamo, da zaradi tega promet pri nas ne bo upadel.

Gosti iz	% od prenočitev v SRS	Od tega prenočitev v Ljubljani %
Hrvatske	22,7	7,8
Srbije	16,0	13,7
Slovenije	57,4	3,1
BiH	2,2	23,2
Makedonije	1,4	21,0
Črne gore	0,5	21,8

Glavnino prenočitev realizirajo v naši republiki Slovenci in Hrvati, pri katerih ni pričakovati manjšega obiska. Od prenočitev gostov iz oddaljenejših republik odpade dobršen

del na poslovni turizem, ki ga delno ponazarjajo prenočitve v Ljubljani. Morebiten upad turističnih prenočitev bo nadomestil okrepljen pritek iz manj oddaljenih krajev. Seveda veljajo ta predvidevanja le za celoto, vtem ko lahko pride v posameznih krajih, usmerjenih le na določene goste, do občutnejših upadov, ki pa jih bodo morali pravočasno preprečiti s preusmeritvijo propagande.

Večino prenočitev domačih gostov v komercialnih gostinskih obratih lahko prištevamo k poslovnemu turizmu. Pri tem gre za razna službena potovanja, sestanke, seminarje in podobno. Preostali del pa se realizira v počitniških domovih, zasebnih sobah in campingih. Veljavna zakonodaja dovoljuje le dotiranje domov ne pa turistov. Praksa je ta neživljenjski predpis že premostila. Ta sredstva bo potrebno vključiti v osebne dohodke. Bonitete regresiranih cen v domovih uživa danes le ozek krog ljudi predvsem uslužbencev. Ureditev tega vprašanja zadržuje predvsem nekakšen strah, da se bodo povečani osebni dohodki v celoti prelili v blagovne sklade in da bo s tem zmanjšana rekreativna funkcija turizma. Zato bi bilo najprimerneje tudi tu močnejše in neposredno uveljaviti načelo delitve po delu. Lahko bi ubrali tudi postopno pot, ki nekako ohranja rekreativno funkcijo in preprečuje odliv teh sredstev na blagovni trg. Tako dela veliko podjetij v zahodnih državah, zlasti v ZR Nemčiji. Pripadajoči regres dobi vsak upravičenec, ko predloži potrdilo ali račun, da je bival izven kraja stalnega bivališča.

Seveda bi se s tem položaj počitniških domov spremenil. Doslej so ti domovi poslovali zelo nekomercialno, saj jim ustanovitelj na najrazličnejše načine pokriva del stroškov poleg dovoljenih dotacij (razni prevozi, plače uslužbencem, ki jih poleti začasno premestijo v dom itd.). Domovi so neracionalno organizirani, prevladujejo objekti z nerentabilno majhno kapaciteto itd.

Prelitje dotacij v osebne dohodke bi zahtevalo prehod domov na ekonomske cene in s tem omogočilo uveljavitev delavskega samoupravljanja. S tem bi sprožili proces prizadevanj za racionalizacijo poslovanja in odpravili sedanjo pravcato zmedo v cenah (cene za goste iz kolektiva ustanovitelja, za druge domače goste, za inozemce), ki skoro onemogoča pregled nad poslovanjem.

Kot negativen moment navajajo tudi dejstvo, da bi navedene spremembe zrahljale povezanost doma z ustanoviteljem, ki ne bi bil več zainteresiran graditi nove objekte. Tudi temu mnenju bi oporekal. Ustanovitelj bi imel lahko še nadalje po pogodbi z domom prednostno pravico pri zasedbi kapa-

citet. Pri tem, ali bo gradil dom ali ne, pa naj bo odločilen njegov gospodarski interes. Nikakor ni razumljivo, da se pri gradnji domov, ki veljajo (knjižno sicer ne, zaradi raznih posrednih oblik financiranja izgradnje) po več deset ali celo sto milijonov, ne vprašamo, ali je to rentabilno.

Zdaj ko izpopolnjujemo nagrajevanje in prenašamo neposredno na proizvajalce odgovornost za večji del nadgradnje, bi bilo potrebno pri tem upoštevati tudi letni oddih in tedensko rekreacijo, saj sta del osebne potrošnje in lahko precej vplivata na produktivnost.

Seveda bodo pri prehodu potrebni tudi razni organizacijski prijemi in pojasnjevanja, kar pa bo mogoče s pomočjo širših počitniških skupnosti.

Spričo vseh navedenih momentov in v skladu z našimi možnostmi smo predvideli umirjeno stopnjo rasti domačega turizma, ki bo še nadalje podlaga našega turističnega gospodarstva. Vzporedno z našim razvojem pa se bo vedno bolj stapljal z inozemskim turizmom.

Inozemski turizem

Z odpravljanjem vojnih posledic in s splošno gospodarsko rastjo se je turizem v Evropi močno razživel. Tako so že leta 1962 tuji turisti porabili v evropskih državah 4,6 milijarde \$. Potrošnja je naraščala na leto povprečno za 15%.

Zaradi utrjevanja skupnega evropskega trga je blagovni promet med članicami dosegel leta 1958 29,6%, leta 1962 pa 36,9% od njihove celotne menjave. Zapiranje tega gospodarskega kroga pa ni vplivalo na turistični promet. Med deželami in članicami je bilo realiziranih leta 1958 42,1%, leta 1962 pa 33% od celotnega števila prenočitev. Iz znanih razlogov se je naša država precej pozno vključila v inozemski turistični promet. Zato je na Jugoslavijo v letu 1962 odpadlo le 2% od prenočitev v Evropi oz. 1,2% od deviznih dohodkov iz turizma.

Inozemski turistični promet v SRS oz. SFRJ pa je naraščal takole: (v 000, glej tabelo na naslednji strani zgoraj).

Povprečna letna stopnja rasti je znašala v SFRJ 25,6%, v SRS pa 26,3%.

Gosti iz dežel evropske gospodarske skupnosti so realizirali v letu 1958 1,2 milijona, a v letu 1962 že 4 milijone prenočitev. Njihova udeležba se je povečala od 48% na 52%. V istem času smo v absolutnem merilu povečali izvoz, vendar se je delež tega izvoza v našem celotnem izvozu zmanjšal od 28,3% na 27,2%.

Leto	Prenoč. v SRS	Indeks verižni	Prenoč. v SFRJ	Indeks verižni
1957	248	100	1 966	100
1958	336	135	2 510	128
1959	475	141	3 433	136
1960	480	101	3 511	102
1961	578	120	4 523	129
1962	700	121	5 270	117
1963	1 018	145	7 649	145
1964	1 226	120	10 085	132

Na turistični promet torej politično-ekonomske integracije skoro ne vplivajo.

V strukturi inozemskih gostov v Jugoslaviji prevladujejo turisti iz ZRN in Avstrije, saj predstavljajo nekako 60% vseh gostov. V Sloveniji realizirajo že omenjeni gosti iz Italije 66% vseh tujih prenočitev. Sosednje države bodo prav gotovo še nadalje naše poglavitne dobaviteljice gostov, vendar opažamo pozitivno tendenco naraščanja gostov iz drugih držav in v zadnjem času tudi ponovno vključevanje gostov z Vzhoda.

Obseg inozemskega turističnega prometa lahko predočimo tudi z deviznim prilivom, ki je v Jugoslaviji naraščal takole:

Leto	Milijoni \$	Indeks	Povpreč. dnevna potrošnja
1957	11,4	100	5,8
1958	12,7	111	5,0
1959	16,3	143	4,8
1960	18,5	162	5,3
1961	26,2	229	5,8
1962	40,2	353	7,6
1963	66,7	585	8,6
1964	89,2	782	8,8

Kljub zadovoljivemu povečanju turističnega deviznega priliva je dosežena masa še vedno zelo majhna v primerjavi z drugimi državami. Tudi za naše gospodarstvo so realizirani dohodki preskromni, saj predstavljajo v letu 1963 le

5,8% od celotne vrednosti izvoza oz. 25,7% od neblagovnih deviznih dohodkov.

V inozemskem turizmu nastopamo proti močni konkurenci, ki se najbolj kaže na področju dopolnilnih storitev oz. potrošnje. Le konkurenčnost na tem področju povečuje potrošnjo in s tem tudi priliv.

Ko smo leta 1956 prešli na tečaj \$ = 400 din se je dnevna potrošnja povečala. Pri nadaljnjem dviganju notranjih cen je ob nespremenjenem tečaju dnevna potrošnja upadala vse do leta 1960. Uvedba sedanjega tečaja \$ = 750 din v letu 1961 je povzročila občuten skok v dnevni potrošnji in občutno je povečala celotno maso priliva. Zaradi neizpremenjenih penzijskih cen smo dosegli odlične uspehe tudi v letu 1963. Zaradi občutnega povečanja cen, zlasti izvenpenzijskih storitev v letu 1964, zaradi česar se je zmanjšala realna vrednost turističnega tečaja, smo letos stagnirali na tem področju, pa tudi priliv je skromnejši. Neustaljenost cen oz. neskladje med njihovim povečanjem in turističnim tečajem torej nedvomno vpliva na obseg turistične potrošnje in sočasno v ciklusih zaostruje ekonomski položaj, predvsem v sezonskem gostinstvu, ki je hrbtenica turističnega prometa.

Turistični priliv Slovenije lahko določimo le posredno, saj ga zaradi prelivanja turistov skoro ni mogoče natanko evidentirati. Realizacijo v letu 1964 prikazuje tale tabela:

1. Tuje nočitve v SRS \times 7,9	
povprečne potrošnje	9 684
2. Menjava v maloobmejnem	
prometu	3 549
3. Tranzitni turizem	4 143
4. Prodaja blaga z 20% popustom	938
5. Lovne takse in odstrel	176
	<hr/>
	\$ (v 000) 18 290

Ker devizni priliv, registriran v NB, ni bil realiziran samo v SR Sloveniji, smo uporabili podatke, s katerimi smo ocenili potrošnjo tujih turistov. Od celotnega ugotovljenega deviznega priliva Jugoslavije, smo odšteli neposredno ugotovljiv priliv Slovenije, ter zato zmanjšali dnevno potrošnjo od 8,6 na 7,9 \$ na eno tujo prenočitev. Dodali smo devizni priliv iz maloobmejnega prometa, lovnih taks in od blaga, ki so ga z 20% popustom nakupili tujci. K temu smo prišteli še potrošnjo tujih tranzitnih potnikov, ki so prestopili našo mejo z motornimi vozili. Računamo, da tranzitni potniki porabijo 2 \$ na potovanjih po Sloveniji ob prihodu in odhodu.

V navedenem letu predstavlja turistični priliv Slovenije 20,5% od jugoslovanskega. Med slovenskimi izvoznimi panogami pa se uvršča na 3. mesto. Pred njim je med industrijskimi panogami edino lesna industrija, od kmetijstva pa živinoreja.

Če ne bo gospodarskih motenj in če se ne bo zaostрила hladna vojna, lahko prav gotovo pričakujemo nadaljnje povečanje inozemskega turističnega povpraševanja, še posebno zaradi številnih kvalitiet in možnosti jugoslovanskih turističnih področij, zaradi katerih smo se na turističnem tržišču že delno uveljavili.

Možnosti za razvoj jugoslovanskega inozemskega turizma so obdelane v več variantah.

Prva varianta predvideva letno povprečno povečanje 16,8%, pri katerem bi leta 1970 dosegli 25 milijonov inozemskih prenočitev. S tem bi absorbirali 6,2% predvidenega evropskega mednarodnega prometa.

Ker smo upoštevali relativno skromna investicijska sredstva, nismo predvideli spremembe v strukturi gostinskih oz. komplementarnih kapacitet. To se pravi, da ni predvidena pomembnejša sprememba razmerja med številom hotelov in številom ležišč v campih, privatnih sobah itd., niti večja sprememba v strukturi turistične potrošnje, pri kateri odpade 60% na penzijske storitve in 40% na dopolnilno potrošnjo. Seveda pa tudi ta varianta računa z izboljšanjem kvalitete in pri povečanju hotelskih kapacitet računa z novimi sodobnejšimi objekti z večjim udobjem. Dnevna potrošnja tujih turistov bi zato le počasi naraščala, in sicer od 8,6 \$ v letu 1963 na 10,9 \$ leta 1970. Tako bi devizni priliv leta 1970 znašal približno 250 milijonov \$.

Druga varianta predvideva 18,5% letno povečanje, kar bi dalo 25 milijonov prenočitev in 6,7% delež Jugoslavije v evropskem merilu. Povprečna dnevna potrošnja turista naj bi naraščala hitreje, tako da bi znašala leta 1970 že 12\$, turistični devizni priliv pa 300 milijonov \$.

Da bi to dosegli, bi morali izboljšati tako strukturo kakor tudi kvaliteto gostinskih in komplementarnih dejavnosti. Potrebni bi bili širši investicijski posegi ter določena preusmeritev v propagandi, s katero naj bi popestrili strukturo gostov.

Pri obravnavi omenjenih variant so nekateri celo predlagali, da bi leta 1970 lahko dosegli 500 milijonov \$ priliva. Po tej varianti bi se moralo naše celotno gospodarstvo izrazito usmeriti na turizem, in za to bi bila potrebna ogromna

investicijska sredstva. Izhodišče variante so potencialne možnosti naše države ter predvidevanja, da bi inozemski turizem naraščal po dosedanjih stopnjah. V okviru Evrope bi na nas odpadlo 10,2% prenočitev.

Skromen obseg investicij v letu 1964 kot tudi predviden obseg v letu 1965 in 1966, saj bi že morali začeti graditi številne nove objekte, pa nam že zdaj izpričuje, da za doseg tako pomembnih rezultatov zaostajamo že pri gostinskih objektih, seveda pa tudi pri izgradnji prometnega omrežja in celotne infrastrukture kakor tudi pri vzgoji kadrov.

Dosedanje prognoze o razvoju inozemskega turizma v naši republiki so nekako v skladu z najverjetnejšo, to je drugo varianto.

Število inozemskih prenočitev bi naraščalo povprečno na leto po 19,6%, tako da bi leta 1970 realizirali 3,5 milijona tujih prenočitev. S tem bi se močno izpremenilo razmerje med domačim in inozemskim turizmom, in to od 68 : 32 v letu 1963 na 44 : 56 v letu 1970.

Dnevna potrošnja naj bi postopoma rasla, tako da bi znašala leta 1970 približno 14,3 \$, turistični priliv pa bi dosegel 50 milijonov \$.

Predvideni cilj zahteva kvantitetno in kvalitetno izboljšanje turističnih storitev in korenito izboljšanje ponudbe. Če bi hoteli zvečati rentabilnost in zmanjšati izgradnjo, bi s primernimi ukrepi morali doseči boljše izkoriščanje vseh vrst turističnih kapacitet. Poleg tega bi morali zagotoviti uspešnejše zajemanje dohodkov iz tranzitnega prometa in izletništva ob kar največji sprostitev obmejnih formalnosti.

* * *

Sestavek povzema in se omejuje zgolj na gibanja in prognoze turističnega prometa in zanemarija materialno-tehnične osnove. To bi bilo potrebno obdelati posebej, v sklopu problematike posameznih činiteljev turističnega prometa, ker ti različno absorbirajo turistično potrošnjo, za katere je zelo donosno dopolnilo. To je nujno toliko bolj, ker se turistični promet razvija sunkovito in s tem zastruje vprašanje rentabilnosti turističnih investicij. Poleg tega bi bilo potrebno s stališča naših splošnih potreb in možnosti obravnavati potrebna investicijska vlaganja, predvsem zaradi neugodnega kapitalnega koeficienta, ki znaša v gostinstvu 2,5 do 4, in zelo ugodnega deviznega učinka teh investicij, ki znaša med 25 in 40%. Vsa navedena vprašanja postanejo toliko bolj pomembna, kolikor bolj je kaka investicija izrazito turistična.

Obdelati bi bilo treba sistem financiranja kompleksne turistične izgradnje, kar je poseben problem zaradi številnih panog, ki šele kot celota tvorijo turizem. Od teh dve temeljni panogi, gostinstvo in promet, potrebujeta predvsem dolgoročna sredstva. Vprašanje je, kje dobiti sredstva, še zlasti zaradi slabe neposredne akumulativnosti.

Gospodarska nerazvitost turističnih področij otežuje nastopanje na kreditnem trgu ter združuje disperzijo turistične izgradnje. Vse to pa povečujejo še različne potrebe po infrastrukturi, ki se mora prilagoditi zahtevam domačih in inozemskih gostov.

JANKO POTOČNIK

Samoupravljanje v državnih organih

Ustavno institucionaliziranje samoupravljanja delovnih ljudi, ki delajo v državnih organih, v družbenopolitičnih organizacijah in v društvih, pomeni v razvijanju socialistične demokracije razširitev njenih temeljnih načel na področja, na katerih so vse doslej še vedno prevladovala klasična razmerja uslužbenskega sistema in najemnega dela. S stališča nove ustave je samoupravljanje na omenjenih področjih nujen izraz v bistvu enotnega, z ustavo določenega družbenoekonomskega položaja človeka pri osvobojenem združenem delu in iz takšnega dela izvirajočih njegovih neposrednih interesov. Vendar specifične funkcije in narava dejavnosti državnih organov — in prav tako družbenopolitičnih organizacij in društev — ter s tem združen njihov položaj niso dopustili, da bi se mogel status delovnih ljudi oziroma delovne skupnosti v državnem organu in v navedenih organizacijah izenačiti s statusom kolektiva v delovni organizaciji. Samoupravnih pravic, ki že po ustavi pritičejo delovnim ljudem v delovnih organizacijah, ni bilo mogoče — glede na njihov obseg ter oblike in način izpolnjevanja — preprosto razširiti na člane delovnih skupnosti v državnih organih, družbenopolitičnih organizacijah in društvih. Spričo različnosti družbenih funkcij in s tem zvezanega položaja teh organov in organizacij ter ob upoštevanju dejstva, da je samoupravljanje tu pravzaprav šele v začetni fazi, tudi ni bilo mogoče z ustavo enotno natančno določiti razlik glede omenjene vsebine samoupravnih pravic ter glede oblik in načina

njihovega izpolnjevanja. Zato je zvezna ustava (9. člen), potem ko je izrečno zagotovila samoupravljanje delovnih ljudi, ki delajo v državnih organih, družbenopolitičnih organizacijah in društvih, prepustila zakonu oziroma statutu, da določi pravice samoupravljanja na teh področjih.

Prvo bližjo zakonsko konkretizacijo navedenega ustavnega koncepta je prinesel splošni zakon o samoupravljanju delovnih ljudi v upravnih organih, ki ga je novembra lani sprejela zvezna skupščina. Izhajajoč iz ustavne predpostavke, da je družbenoekonomski položaj delovnih ljudi pri združenem delu v osnovi enak, je zakon vzpostavil načelo, po katerem imajo delovni ljudje v upravnih organih pravico in dolžnost, da pri uresničevanju samoupravljanja sami urejajo notranje odnose v organu. V ta okvir spadata zlasti njihova pravica in dolžnost, da skladno z zakonom odločajo o delitvi sredstev in o osebnih dohodkih, da odločajo o notranji organizaciji organa, da zagotavljajo možnosti za svoje strokovno izpopolnjevanje, da skrbijo za izboljšanje delovnih razmer, da urejajo druge medsebojne odnose in da odločajo o svojem materialnem položaju. Upošteva je posebne družbene funkcije organov uprave, njihov položaj in vlogo ter osebno odgovornost predstojnika za celotno delo upravnega organa, je zvezni zakon hkrati opredelil nekatere kategorije oblik, s katerimi se uresničujejo posamezne samoupravne pravice oziroma vrste teh pravic. Te oblike so: samostojno odločanje delovne skupnosti, njeno odločanje v soglasju s predstojnikom ter sodelovanje pri odločanju predstojnika na ta način, da mu delovna skupnost svetuje in predlaga, dokončno pa odloči predstojnik. Rešitev vprašanja o tem, kdaj naj odloča delovna skupnost samostojno oziroma v soglasju s predstojnikom in o katerih zadevah notranjih odnosov naj odloča predstojnik upravnega organa samostojno, prepušča zakon konkretnemu predpisu družbenopolitične skupnosti, ki ga ta izda samostojno, seveda skladno z zakonom in z naravo dejavnosti upravnega organa. Ta predpis mora urejati tudi postopek takrat, če ni soglasja med delovno skupnostjo in predstojnikom, kadar je takšno soglasje potrebno. Svoje samoupravne pravice uresničujejo delovni ljudje v upravnem organu tako, da sprejemajo ustrezne splošne akte tako da odločajo o posameznih primerih s področja notranjih odnosov v upravnem organu.

Splošni zvezni zakon, ki poleg navedenih osnovnih postavk obsega še nekatere zelo splošne norme o organizaciji samoupravljanja v upravnih organih, obenem določa, da njegova načela veljajo tudi za sodišča in javna tožilstva ter za

strokovne službe skupščin družbenopolitičnih skupnosti in njihovih organov; izrečno so izvzete le vojaške in civilne osebe v JLA. Glede samoupravljanja delovnih ljudi, zaposlenih v družbenopolitičnih organizacijah in društvih, je zakon rešil problem tako, da to samoupravljanje urejajo ustrezne organizacije same s svojimi splošnimi akti, in sicer skladno z njegovimi načeli.

Da bi bilo mogoče samoupravljanje delovnih ljudi v državnih organih praktično izvajati, je bilo potrebno hkrati odpraviti klasični sistem financiranja državnih organov. To nalogo je neposredno opravil sočasno uveljavljeni temeljni zakon o sredstvih za delo upravnih organov; njegove določbe veljajo tudi za druge državne organe (z izjemo JLA), medtem ko je urejanje financiranja služb družbenopolitičnih organizacij in društev ter notranje delitve sredstev prepuščeno splošnim aktom teh organizacij, ki morajo biti izdani v skladu z načeli omenjenega zakona. Finančna sredstva za delo svojih upravnih organov zagotavlja družbenopolitična skupnost v svojem proračunu, in sicer tako, da se sredstva za redno dejavnost upravnega organa določijo v globalnem znesku. Upravni organi dobivajo finančna sredstva za svoje delo glede na splošne uspehe dela uprave kot celote. Sredstva so odvisna od zahtevnosti in obsega njihovih nalog kakor tudi od njihove vloge pri razvijanju družbene produktivnosti dela in socialističnih družbenih odnosov. S svojimi sredstvi razpolaga upravni organ samostojno, seveda tako da zagotovi čim uspešnejše opravljanje svojih funkcij, kritje določenih družbenih potreb in izpolnjevanje določenih nalog. Osebni dohodki v upravnem organu zaposlenih ljudi se določajo skladno z načelom delitve po delu. Pravilnik upravnega organa mora, skladno z zakonom in predpisi, izdanimi na njegovi podlagi, natančneje urediti delitev in uporabo sredstev za redno dejavnost in drugih sredstev upravnega organa. Skupščina družbenopolitične skupnosti nadzoruje politiko delitve sredstev za delo svojih upravnih organov in skrbi za potrebno kontrolo.

Zvezni zakon o samoupravljanju delovnih ljudi v upravnih organih se je moral kot splošni zakon omejiti na splošna politična načela. O njihovi konkretizaciji bodo odločali zakoni oziroma statuti posameznih družbenopolitičnih skupnosti. V pripravi je predlog republiškega zakona o samoupravljanju v upravnih organih v SR Sloveniji. Njegova naloga bo, da natančneje regulira to področje za območje naše republike, zlasti pa da neposredno uredi vprašanja, ki se nanašajo na samoupravljanje v republiških upravnih — in eventualno

tudi drugih republiških državnih — organih, kolikor se seveda ta vprašanja ureja z zakonom in ne spadajo v področje samoupravnega urejanja notranjih odnosov v teh organih. Kot je znano, so nekateri odbori republiške skupščine pred nedavnim že obravnavali prvi predlog takšnega republiškega zakona. Čeprav so poslanci njegovo vsebino v osnovi pozitivno ocenili, so zoper posamezne rešitve izrekli pomislike, s katerimi so glede na nekatere pojave v praksi opozorili na možne škodljive posledice, če bi predlagane rešitve ostale nespremenjene oziroma če jih ne bi dovolj pretehtali in dognali kot ustrezne. Verjetno bo zakonski predlog izpopolnjen. Prav v zvezi z zakonskim reguliranjem te problematike na nivoju republike bi rad povedal nekaj misli.

Na prvo vprašanje o vlogi neposredne zakonske intervencije na tem področju kakor tudi o njeni vsebini in obsegu se ponujata dva odgovora in se hkrati uveljavljata dve tendenci: potrebna je podrobna oziroma zelo splošna ureditev. Menim, da je pri odgovoru na to vprašanje treba izhajati iz ustavne predpostavke o samoupravi delovnih skupnosti v državnih organih, pa tudi o samoupravnosti občine, ki v okviru svojih funkcij družbenopolitične skupnosti ureja družbena razmerja na svojem območju. Kolikor bo republiški zakon konkretiziral načela splošnega zakona glede vseh državnih organov na območju republike, se mora pri tem omejiti na tiste določbe, ki so nujne zaradi zagotovitve potrebne enotnosti sistema samoupravljanja na tem področju. Tisti del zakona, ki bo neposredno urejal samoupravljanje v republiških upravnih organih, bi moral konkretno opredeliti vsebino in dimenzije samoupravnih pravic delovnih ljudi v teh organih.

Ker družbenopolitična skupnost ureja samoupravljanje svojih upravnih organov skladno z naravo njihove dejavnosti, je potrebno, da bosta najprej uveljavljena zakon o republiški upravi in zakon o njeni organizaciji in šele nato — ali pa vsaj sočasno zakon o samoupravljanju v upravnih organih. Prvotno zamišljena nasprotna pot po moji sodbi ne bi bila pravilna. Ker še niso povsem razčiščena nekatera temeljna vprašanja oziroma se nakazujejo njihove variantne rešitve, bi bilo morda prav, da bi v skupščini najprej obravnavali teze za zakon in šele nato na podlagi stališč, sprejetih v skupščini, pripravili končni predlog zakona.

Glavna teža zakonskega gradiva, ki naj uredi samoupravljanje v republiški upravi, seveda ne bo na notranji organizaciji tega samoupravljanja; to je stvar predvsem vsakega posameznega kolektiva. Osrednji problem je ta, v

katerih zadevah s področja notranjih odnosov v teh organih naj bi odločala delovna skupnost (bodisi neposredno, bodisi po svojem organu) samostojno in kdaj bo soodločala s predstojnikom. Konkretni odgovori na ta vprašanja so možni le po podrobni preučitvi in kritični oceni posameznih vrst situacij, ki pridejo v poštev. Pri tem pa je bistveno pomembno, s kakšnega osnovnega koncepta izhajamo. Mislim, da je treba za izhodišče vzeti precej drugačno vlogo in položaj organa uprave, kot ju ima delovna organizacija, zlasti delovna organizacija na področju gospodarstva, ne pa ju izenačevati. Takšno izenačevanje, ki je iz debat večkrat razvidno, bi vodilo v nepravilno smer, do samoupravljanja zaradi samoupravljanja in do nekaterih sklepov oziroma stališč, ki jih po mojem mnenju v praksi ni mogoče sprejeti.

Delovna organizacija je že po svojem osnovnem statusu samostojna in samoupravna organizacija. V okviru enotnega družbenoekonomskega sistema ter skladno z ustavo in zakonom se zato lahko v njej uveljavljajo najširše samoupravne pravice delovnih ljudi, ki so v delovni organizaciji zaposleni. Delovna organizacija v gospodarstvu si samostojno določa predmet in način svojega poslovanja, odloča o pripojitvi k drugi gospodarski organizaciji oziroma o svoji razdelitvi na dve ali več delovnih organizacij, samostojno razpolaga z družbenimi sredstvi, s katerimi gospodarji, samostojno si določa načrte ter programe za svoje delo in razvoj, ureja notranjo organizacijo dela in samoupravljanja, voli svoje organe upravljanja (vključno direktorja) ter v skladu z zakonom ureja delovne in vse druge notranje odnose. Pri upravljanju delovne organizacije lahko v skladu z zakonom sodelujejo le v zadevah posebnega družbenega pomena tudi predstavniki družbene skupnosti. Svoj statut in druge splošne akte sprejema delovna organizacija samostojno; samo izjemoma, kadar zakon tako določa, mora splošni akt potrditi organ družbenopolitične skupnosti. Pravilnost postavljenih nalog, njene notranje organizacije in urejanja drugih medsebojnih odnosov v njej ter uspešnost delovanja gospodarske organizacije neposredno kontrolira sam trg, kamor je nasploh usmerjena njena aktivnost.

Upravni organi so v okviru svojih zakonskih pooblastil sicer res samostojni, vendar so po svojem osnovnem položaju organi skupščine družbenopolitične skupnosti in so njej odgovorni za svoje delo; niso tedaj samostojne in samoupravne organizacije, kot so to delovne organizacije. Tega v bistvu ne spremeni okolnost, da se klasične funkcije državne uprave v sistemu samoupravljanja postopoma spreminjajo oziroma

temu sistemu prilagajajo. Upravni organi si ne določajo svojih nalog in v pretežnem delu tudi ne načina svojega poslovanja samostojno. Njihove naloge so določene z ustavo, z zakoni in zlasti s predpisi in akti skupščine družbenopolitične skupnosti, ki odloča o njihovem ustanavljanju in odpravi ter določa konkretno delovno področje organov uprave. Skupščina jim zagotavlja potrebna sredstva za njihovo delo. Pri izpolnjevanju svojih nalog so upravni organi dolžni izvajati politiko skupščine ter so vezani na njene smernice in na smernice njenega politično izvršilnega organa. Skupščina postavlja predstojnika upravnega organa, ki je njej osebno in neposredno odgovoren tako za svoje delo kakor tudi za vse delo organa uprave. Skupščina oziroma njen politično-izvršilni organ določata splošna načela glede organizacije svojih upravnih organov ter predpišeta njihovo makro-organizacijo. Vsa navedena, razmeroma široka in pomembna področja, ki so v delovni organizaciji sestavni del njene samouprave in notranjih odnosov, so pri organih uprave vnaprej izločena, ker jih neposredno urejata oziroma določata skupščina in njen politično-izvršilni organ.

Predmet samoupravnih pravic delovnega kolektiva v upravnem organu bo zato predvsem delitev sredstev za delo in določanje osebnih dohodkov po delu ter urejanje oziroma odločanje o nekaterih drugih vprašanih notranjih odnosov, o katerih je pisano zgoraj. Pa tudi na teh področjih ne bo mogel biti praviloma način uresničevanja samoupravljanja enak kot pri delovnih organizacijah. Da bi na eni strani zagotovili sprotno in uspešno delo upravnega organa, hkrati pa mogli uveljaviti z ustavo določeno osebno odgovornost predstojnika za delo organa (197. čl. ustave SRS), bo po mojem mnenju normalno morala sprejemati delovna skupnost svoje splošne akte in druge odločitve v soglasju s predstojnikom. Izjema od tega pravila bo, da o notranjih odnosih v upravnem organu na omenjenih področjih odločata delovna skupnost oziroma predstojnik samostojno; ko bo predstojnik odločal samostojno, bo to praviloma storil potem, ko bo dobil predlog oziroma mnenje delovne skupnosti.

Pri splošnih aktih, ki urejajo notranje odnose v upravnem organu, bi morala biti delovna skupnost aktiven faktor. To velja zlasti glede pravilnikov upravnega organa, ki urejajo delitev sredstev za delo, o osebnih dohodkih in o delovnih razmerjih, pri čemer je po moji sodbi glede vseh teh pravilnikov potrebno soglasje predstojnika. O delitvi sredstev skupne porabe naj odloča delovna skupnost samostojno. Nosilec finančnega načrta upravnega organa in zaključnega računa

bi moral biti predstojnik, s tem da ju določa v soglasju z delovno skupnostjo. Isto velja tudi glede aktov, ki urejajo notranjo organizacijo upravnega organa in sistematizacijo delovnih mest, kolikor teh vprašanj ne ureja že sama skupščina oziroma njen politično-izvršilni organ. O nekaterih vprašanjih s področja delovnih razmerij bi morala biti odločitev pridržana predstojniku. Predstojnik naj npr. odloči o izbiri osebe izmed kandidatov, ki se priglasijo na razpisu za določeno delovno mesto, morda po poprejšnjem mnenju kolektiva (tako rešuje to vprašanje tudi zakon o zvezni upravi). Notranja organizacija dela, skrb za strokovno izobraževanje, za izboljšanje delovnih razmer, za higiensko in tehnično varstvo pri delu itd. so področja, ki naj v osnovi spadajo v samoupravo kolektiva; ker pa je za to odgovoren tudi predstojnik upravnega organa, bi bilo vsaj pri rešitvah nekaterih vprašanj s teh področij po mojem mnenju potrebno tudi njegovo soglasje.

Če bi v primerih, ko je za odločitev potrebno soglasje delovne skupnosti oziroma njenega organa in predstojnika, do soglasja ne prišlo, sporno vprašanje ne bi bilo mogoče reševati s pomočjo arbitraže v samem upravnem organu. Arbitrer bi v takšnem primeru lahko bil le organ, ki je tudi sicer odgovoren za delovanje uprave; to sta skupščina in njen izvršni svet. Menim, da je pravilna in praktična rešitev, ki je bila glede tega sprejeta pri zvezni upravi, da odloči izvršni svet. Izvršni svet lahko o takšnih vprašanjih odloča po svoji posebni komisiji, ne bi pa mogel te svoje pravice prenesti na enega izmed organov republiške uprave.

S tem ko je zvezni zakon določil, da njegova splošna načela veljajo tudi za sodišča, javna tožilstva in za strokovne službe skupščin družbenopolitičnih skupnosti, še ni rečeno, da je določbe republiškega zakona o samoupravljanju v upravnih organih mogoče avtomatično uporabiti tudi za omenjene druge državne organe in službe. Ta področja je treba posebej preučiti, pri tem pa upoštevati njihovo posebno organizacijo in delo, pa tudi rešitve, ki jih deloma že prinašajo nekateri zvezni zakoni. Slednje velja npr. za zvezni zakon o javnem tožilstvu, ki izrečno uveljavlja le obliko soodločanja delovne skupnosti o notranjih odnosih v javnih tožilstvih. Določitev samoupravnih pravic delovnih ljudi, zaposlenih v družbenopolitičnih organizacijah in društvih, pa je potrebno sploh čimbolj prepustiti statutom teh organizacij.

Iz povedanega izhaja, da je ne samo pri določanju osnovnih načel, ampak tudi pri neposrednem zakonskem reguliranju samoupravljanja na obravnavanem področju in

delitve po delu treba upoštevati specifični položaj in funkcije organov uprave oziroma delovnih skupnosti v družbeno-političnih organizacijah in društvih. Znotraj opisanih okvirov morajo tudi na teh področjih delovni ljudje aktivno urejati notranje odnose na podlagi združenega dela, kar bo pomembna spodbuda za zboljšanje organizacije ter kvalitete in učinkovitosti dela.

JOSIP GLOBEVNIK

Nagrajevanje po delu v kazenskem pravosodju

V primerjavi z mezdnim sistemom pomeni načelo nagrajevanja po delu vsekakor višjo stopnjo na poti razvijanja produkcijskih odnosov. Toda merila za tako nagrajevanje vseh, kar najraznovrstnejših človeških storitev še zdaleč niso zgrajena. Kajti nagrajevanje po delu, kakršnega smo pretežno sprejeli, pomaga izboljševati materialno eksistenco večine ljudi, ne pospešuje pa dovolj tudi delovne ustvarjalnosti človeka in njegovega etičnega odnosa do dela. Vzrokov za to je več. Eden izmed poglavitnih pa tiči verjetno v dejstvu, da je delovne proizvode lažje in preprosteje meriti kvantitativno kakor kvalitativno. Kvantitativna merila so bolj objektivizirana, vtem ko so kvalitativne ocene subjektivno pogojene in zato lahko tudi pristranske.

S tem seveda nočem trditi, da nagrajevanje po delu ne vsebuje posredno tudi kvalitativnih meril. Potrošnik, ki izbira blago na tržišču, prispeva z izbiro kvalitetnejših proizvodov svoj delež k nagrajevanju dela po kvaliteti. Tudi v idealnih razmerah, ko bi bilo zdravnikov dovolj in preveč, bi bolnik, ki bi si mogel med zdravstvenimi delavci izbrati boljšega, deloma povečeval njegov kvantitativni in kvalitativni delovni učinek. Toda način nagrajevanja, ki izraža kvaliteto dela samo posredno s kvantiteto, je verjetno šele prvi vzgib za pospeševanje človekovih dejavnosti, ne pa tudi njegova najpopolnejša mogoča oblika. Vsekakor pa tak način ne more biti enoten kalup, ki bi bil lahko primeren za vse vrste proizvodnih in družbenih dejavnosti.

Pri tem se dobro zavedam, da je ugovorov zoper kvantitativni način nagrajevanja, kakršnega smo v glavnem spre-

jeli, nešteto. Vendar ne nameravam osvetljevati hibe tega načina z vidika raznih strokovnih dejavnosti. Mislim namreč, da bi morala vsaka stroka zase po svojih najboljših močeh in z moralno odgovornostjo iskati tista merila, ki bodo pospeševala njeno razvojno pot. Zato nameravam obravnavati le nekatere temeljne probleme, ki izvirajo iz nagrajevanja po delu v stroki, ki jo podrobneje poznam, tj. v okviru kazenskega pravosodja.

Tudi nekateri organi kazenskega pravosodja so sprejeli delitev dohodka po delu, in sicer predvsem po kvantitativnih merilih (število rešenih zadev). V tem primeru pa, žal, kvantiteta opravljenega dela tudi posredno ne more izražati njegove kvalitete. Potrošnika, ki bi med ponujenimi storitvami lahko izbiral, namreč ni. Storilec kaznivega dejanja ali prekrška pač nima možnosti izbirati ne med kriminalističnimi uslužbenci ne med tožilci in sodniki ne med nadzornim in vzgojnim osebjem v kazenskih ustanovah. Ne gre samo za to, da ne more izbirati med bolj ali manj prizanesljivimi predstavniki državne prisile, marveč ne more izbirati niti med ljudmi, ki bi bili bolj ali manj pripravljeni poglobiti se v njegov družbeno konfliktni položaj. Po tej plati torej kvantitete opravljenega dela tudi posredno ni mogoče dopolnjevati s kvaliteto.

Drugo merilo kvalitete dela pravosodnih organov bi mogle biti formalno zadovoljive storitve, tj. take, ki bi jih potrdili nadrejeni organi. Ta vidik pa v bistvu pomeni, da bi postopoma začeli ti organi komunicirati le še med seboj in mimo tistega, kateremu naj bi kazenski postopek v prihodnje preprečeval asocialna dejanja, in na katerega bi bilo treba vzgojno vplivati tudi s prisilnimi ukrepi. Pomembno bi postalo npr., da prvoinstančno sodbo potrdi drugostopno sodišče, drugotnega pomena pa bi bilo, ali obsojenec in njegovo okolje sodbo in njeno obrazložitev razumeta, jo sprejmeta kot prepričljivo ali ne.

Spričo takšnih možnosti se mi zdi izredno tvegano in v nasprotju s sodobnimi tendencami na področju kazensko-pravnih teorij ter pri nas veljavne zakonodaje sprejeti za kriterij nagrajevanja po delu v kazenskem pravosodju število rešenih zadev, pa čeprav bi ga dopolnili s kriterijem, da nadrejeni organ potrdi oz. zavrne opravljeno delo. Svoje odklonilno stališče do takšnega načina nagrajevanja želim utemeljiti s primerjavo teorije in prakse na nekaterih področjih pravosodne dejavnosti.

Zasliševanje obdolženca v pripravljalnem postopku vsebuje kljub vsem kvantelam sodobne in pri nas uveljavljene

zakonodaja še vedno inkvizicijske elemente. Da bi te elemente kolikor se da izločili, teži sodobna kazensko-pravna teorija k temu, da bi preiskovalni organi čim bolj popolno zbrali vse materialne dokaze prej, preden začnejo zasliševati obdolženca. Zbiranje materialnih dokazov pa je zamudno delo, ki zahteva izredno dobro tehnično opremljenost in izvežbanost preiskovalnih organov. Zato je mogoče priti običajno lažje in hitreje do cilja s takojšnjim zasliševanjem obdolženca, brez poprejšnjih priprav, zlasti še, če imamo opravka s primitivnimi storilci kaznivih dejanj (in to v veliki večini primerov tudi so, vsaj tisti, katerih asocialna dejavnost je raziskana) in pri tem ubrati bolj ali manj prisilne poti. Kvantiteta opravljenega dela bi bila v tem primeru v očitnem nasprotju s perspektivnim razvojem kriminalistične in preiskovalne službe. Če pa nekateri storilci svoje priznanje, dano na tak način v pripravljalnem postopku, kasneje na glavni obravnavi prekličejo, potem bi mogli šteti, kot da preiskovalno delo sploh ni bilo opravljeno.

Zdi se, da se kriminalistična služba pri nas te dileme zaveda in tudi iz teh razlogov kvantitativnega načina nagrajevanja po delu ni sprejela. Zato pa je tem teže razumljivo, da so tako nagrajevanje po delu sprejela tožilstva in sodišča.

Sodobna kriminologija in kazenska zakonodaja težita k temu, da pravosodni organi med kazenskim postopkom ne raziščejo le kaznivega dejanja in odkrijejo storilca, marveč da skušajo razumeti tudi vse okoliščine, ki so konkretno osebo zapeljale v kriminal, saj izhajata iz ugotovitve, da sta človek in njegova dejavnost nedeljiva celota. Kako globoko pa je treba v okviru kazenskega postopka prodreti v osebnost človeka in v njegove življenjske razmere, tega pravni predpisi ne določajo, kot tudi ne, kdaj je to bolj ali manj potrebno. Presoja o tem je prepuščena sodišču. Popolnoma anahronistično pa bi bilo predstavljati si, da je mogoče ekspeditivno dobiti vpogled v zapleteno človekovo osebnost.

Ko govorim o ekspeditivnosti, se mi vztrajno vsiljuje misel na dejavnost sodnikov za prekrške. Ti so pri svojem delu res lahko ekspeditivni: ni nobene enotne evidence o storilcih prekrškov, v katerih bi bilo treba iskati podatke, o poglobljanju v osebnost človeka ni govora, saj bi takšno prizadevanje trajalo dalj kakor ukrep sam, prekršek je večinoma znan, treba je le izreči kazen, in to ekspeditivno: denarno kazen, izgon, 3, 5, 7, 10 dni zaporu. V zaporu se tisti, ki pride vanj le za tri dni, niti ne preobleče niti ne umije, marveč ga čim bolj ekspeditivno zapusti. Če se je predal klošarskemu načinu življenja, se odpravi v drugo občino, kjer ga sodnik

za prekrške ne bo poznal, ali pa ga vsaj ne bo več spoznal. In ponovno prekršek, ponovno zapor. Tako se z vso ekspanzivnostjo vrtimo v začaranem krogu, večkrat celo z upravičenim občutkom, da smo hudo delovno obremenjeni, ne da bi ta krog kdajkoli razklenili. Če pa bi ga, potem takšno dejanje vsekakor ne bi sodilo v okvir nagrajevanja po delovnem učinku.

Nasploh je čutiti tendenco, da bi sodišče čim bolj razbremenili obravnavanja nepomembnih, družbi ne hudo nevarnih dejanj in storilcev. S tem naj bi torej omejili obravnavane primere na račun poglobljene kvalitete dela. Naš način nagrajevanja takšnega razvoja prav gotovo ne pospešuje.⁴ Človek si prizadeva, da bi bil v svoji dejavnosti ustvarjal in uspešen. Uspešnost delovanja kazenskega sodstva bi bilo mogoče meriti predvsem z doseženo resocializacijo nesocializiranih oseb. S takšnimi ugotovitvami sodstvo seveda ne razpolaga, saj konec koncev sploh ne ve, koliko ljudi bi se iz lastnega nagiba in brez kakršnih koli sankcij resocializiralo. Domnevamo pač, da takšnih storilcev kaznivih dejanj, zlasti med tistimi, ki so storili asocialno dejanje v čisto določeni družbeni konfliktni situaciji, ni prav malo.

Zaradi tega in tudi iz drugih razlogov si moderna kazenskopravna teorija in zakonodaja prizadevata, da bi dobil sodnik še pregled in ingerenco nad izvrševanjem ukrepov, ki jih je izrekel. Takšne obveznosti nalaga sodniku za mladoletnike tudi najnovejša jugoslovanska kazenska zakonodaja. Izvrševanje teh obveznosti pa večina sodišč v kvantitativnem ocenjevanju dela mladinskih sodnikov ne prizna kot posebne postavke. Pri tem ne bi smeli pozabiti, da namen zakonodajalca ni bil omogočiti sodniku le formalno zbiranje poročil in občasne obiske vzgojnim ustanovam, marveč je bil njegov namen moralno zavezati sodnika, da se bo poglobil v posledice svojih odločitev in v vsak posamezen prevzgojni proces.

Čisto kvantitativno nagrajevanje po delu v vzgojnih in kazenskih ustanovah bi pomenilo končno, da bi bil tem bolj uspešen tisti uslužbenec, ki bi »obvladal« čim več gojencev ali zapornikov. Ne more biti nobenega dvoma o tem, da takšen kriterij z načeli individualizacije in prevzgoje nima nič opraviti.

⁴ Eden od znancev — sodnikov, mi je povedal tole ilustrativno primero: »Ocenjevanje je sedaj videti tako, kot če bi različni delavci delali iz gline različne predmete (vendar ne po svoji volji) in bi napravili npr. frnikole, vaze, pepelnike, kipe itd., plačani pa bi bili samo po številu izdelkov.«

Ko smo tako bežno pregledali potek večine faz kazenskega postopka, v okviru katerih so nekateri organi kvantitativna merila za nagrajevanje po delu sprejeli, medtem ko drugi ne, se nam pač vsiljuje sklep, da so takšna merila v kazenskem pravosodju ne samo nezadostna, marveč tudi moralno in etično v nasprotju z razvojnimi procesom. Ali lahko izdelamo boljša, vsebinska, ne vem. Zdi pa se mi, da je kvantitativno nagrajevanje po delu lahko zelo dvorezen instrument povsod tam, kjer se ne pospešuje ustvarjalnost, iniciativnost, uresničenje človeka in njegovega moralno etičnega odnosa do dela.

Prav lahko je mogoče, da zaradi novega načina nagrajevanja delavci v tistih pravosodnih panogah, ki so sprejele kvantitativno ocenjevanje dela, ne delajo niti znatno manj niti znatno bolj odgovorno, kakor so delali prej. Toda o tem, da je tak način ovira za napredno rast te vrste dejavnosti, ne more biti nobenega dvoma. Tako kakor izida volitev pri večstrankarskem volilnem sistemu pravzaprav ne odločijo zavedni pripadniki strank, marveč neopredeljeni ali slabo opredeljeni volivci, ki jih je čustveno opredelila šele propaganda, tako bodo reformne in napredne tendence zavestno zavrgli ali sprejeli ljudje z opredeljenimi stališči. Za neopredeljene in manj osveščene strokovne delavce na področju kazenskega pravosodja pa je nagrajevanje po količini opravljenega dela čista destimulacija. In takšne negativne posledice ne more nadomestiti navidezni prihranek, ki smo si ga zagotovili s tem, da opravljamo enako delo z manjšim številom strokovnih delavcev.

KATJA VODOPIVEC

Skrb za borce

Pri proučevanju življenjskih razmer udeležencev narodno-osvobodilne vojne se je pokazalo, da se mora povečati pozornost družbenih organov za vsa tista vprašanja, ki so nastala pod vplivom družbenoekonomskih procesov in so prizadela posamezne skupine prebivalstva in tudi številne posameznike, ki so se zaradi posledic vojne, zaradi starosti in bolezni ali pa iz drugih razlogov znašli v težavah. Pri tem seveda ne gre za to, da bi šele uvajali nekatere ukrepe in oblike družbene pomoči ali da bi se zdaj stvari lotevali kam-

panjsko, kajti ta vprašanja so družbeni organi doslej že večkrat obravnavali in sprejeli številne sklepe, ki so izraženi v sedanji zakonodaji in drugih ukrepih (urejanje stanovanjskega vprašanja, podeljevanje priznavalnin itd.) in katerih namen je bil izboljšati socialni položaj nekdanjih borcev. Čeprav so dosedanja prizadevanja dala dobre rezultate, je vendarle res, da v življenju borcev in njihovih družin vsak dan nastajajo novi problemi, ki jih je treba hitro in prizadeto urejati. Le-ti izvirajo iz družbenoekonomskih sprememb in prepočasnega usklajevanja osebnih dohodkov nekaterih skupin prebivalstva z rasto življenjskih stroškov in iz dejstva, da so nekateri borci zboleli ali ostareli, pa se ne morejo uspešno vključiti v delovni proces. V težavah so se še posebej znašli borci-kmetje, ki bodisi iz objektivnih vzrokov: zaostajanje kmetijske proizvodnje in materialnega položaja nekaterih občin, bodisi zaradi nekaterih predpisov in kriterijev nimajo takšnih možnosti za socialno in zdravstveno varstvo kakor zaposleni borci. Na te probleme so že lani opozorili družbenopolitični forumi in v svojih sklepih poudarili, da je urejanje vseh življenjskih vprašanj nekdanjih borcev in njihovih svojcev eden izmed elementov socialistične solidarnosti med ljudmi in dolžnost celotne družbene skupnosti. Na tej podlagi smo si pospešeno prizadevali za sprejem nekaterih ukrepov in družbenih obveznosti, s katerimi naj bi izboljšali materialni položaj in socialno varstvo borcev in njihovih svojcev. Skupščina SRS je v letošnjem letu sprejela že tri dokumente, s katerimi so dane objektivne možnosti za uspešno urejanje nekaterih najbolj perečih vprašanj. To je zakon o dodatku za zaposlene borce, zakon o zdravstvenem zavarovanju borcev-kmetov in priporočilo o stalnih priznavalninah. Prav tako je zvezna skupščina proti koncu lanskega leta sprejela zakon o pokojninskem zavarovanju in o dodatku za zaposlene borce, ki bosta precej pripomogla k izboljšanju materialnega položaja borcev. Če na kratko povzamemo bistvene značilnosti sprejetih ukrepov, potem lahko ugotovimo:

— da so zaposlenim borcem, ki so vstopili v NOV pred 9. 9. 1943, zagotovljeni osebni dohodki v razponu od 51 do 59 tisoč dinarjev, kar je odvisno od tega, kdaj so začeli sodelovati v NOV;

— da se je upokojenim borcem z novim zakonom o pokojninskem zavarovanju izboljšal njihov materialni položaj. Udeleženci NOV so vključeni v splošni sistem pokojninskega zavarovanja, imajo pa tudi nekatere ugodnosti (npr. glede pokojninske dobe), posebno tisti, ki so vstopili v NOV pred

9. 9. 1943, in udeleženci španske državljanske vojne. Pri predvbi pokojnin te skupine borcev bo rabil za osnovo osebni dohodek, ki ga v naši republiki zagotavljamo zaposlenim borcem. Na tej osnovi se bodo skoraj za 100% povečale pokojnine tistih udeležencev NOV, ki jim je bil po prejšnjem zakonu zagotovljen VI. pokojninski razred. Čeprav je novi pokojninski zakon podaljšal nominalno pokojninsko dobo za pridobitev pravic do starostne pokojnine tudi za udeležence NOV, od 15 na 20 let, pa vsebuje ta zakon določbo, da posebna republiška komisija lahko prizna pravico do starostne pokojnine tudi borcu NOV, ki ima vsaj 15, vendar manj kot 20 let pokojninske dobe, če so za to podani ustrezni razlogi;

— vsem borcem-kmetom, ne glede na to, kdaj so vstopili v NOV (status borca pred 9. 9. 1943., ki ga predpostavljajo vsi ostali zakoni, tukaj ne pomeni ovire) in njihovim najbližjim svojcem je zagotovljeno popolno zdravstveno varstvo. Stroške, ki bodo nastali zaradi razlike v prispevku med dolej zagotovljenim osnovnim in popolnim zdravstvenim varstvom, bo krila republika iz svojih proračunskih sredstev;

— z zakonom o prispevkih in davkih občanov so oproščeni prispevka (davka) od kmetijske dejavnosti vsi individualni kmetijski proizvajalci v IV. okolišu, kar bo tudi številnim kmetom-borcem izboljšalo njihov ekonomski položaj;

— letos se bo število tistih borcev, ki bodo prejeli stalno priznavalnino, povečalo od sedanjih štiri na osem tisoč, torej kar za sto odstotkov. Najnižja priznavalnina se bo dvignila na 10 000 dinarjev. Za uresničitev teh prizadevanj bosta na voljo skoraj dve milijardi dinarjev. Storjeni so bili tudi koraki, da bi stalno priznavalnino tako zavarovali, da je ne bo mogoče ukiniti zaradi trenutnega stanja proračuna in ne da bi občinska skupščina tako odločitev poprej vsestransko utemeljila in potrdila;

— da bo letos na voljo blizu štiri milijarde dinarjev za urejanje stanovanjskega vprašanja borcev zunaj delovnega razmerja. Precejšnja sredstva pa bodo prispevale tudi delovne organizacije za graditev stanovanj za zaposlene borce.

Iz tega kratkega prikaza lahko povzamemo, da so bili storjeni obsežni ukrepi, ki so solidna podlaga za res uspešno urejanje vseh perečih problemov borcev in njihovih družin. Ne bi pa bili realisti, če bi pričakovali, da bodo sprejeti podpisi že kar sami po sebi povzročili vse tiste pozitivne učinke, ki jih na njihovi podlagi res lahko dosežemo. Izkušnje nam kažejo, da še tako popolni zakoni nikakor ne morejo zajeti vseh različnih socialnih in drugih problemov posameznikov, če tisti, ki jih uresničujejo, ostanejo ob njih brezbrizni

in neodgovorni. Prav zaradi tega nekatere zakonite in druge možnosti sploh niso bile izkoriščene. Zato se morajo v prihodnje bolj osebno zavzeti za urejanje problemov človeka vsi tisti, ki morajo snovati praktično politiko, in pa tisti, ki morajo izvajati sklepe samoupravnih organov. Le tako bodo zakonska določila postala učinkovit pripomoček za uresničitev konkretne družbene pomoči vsem tistim posameznikom in skupinam prebivalstva, ki so v težavnem položaju.

Morda se bo komu zdelo, da je odveč tolikšno poudarjanje družbene odgovornosti samoupravnih organov in vseh posameznikov. In vendarle je res, da je bil nerazumevajoč in podcenjujoč odnos do problemov človeka često poglaviten vzrok, da nismo bolj uredili življenjskih razmer posameznikov, družin in vsega prebivalstva. Že znana resnica je, da smo bili precej bolj zavzeti za pretirana investicijska vlaganja kot za urejanje na videz drobnih, a za človeka zelo pomembnih vprašanj. Prav takšna usmerjenost je bila bolj kot pa pomanjkanje sredstev vzrok, da smo problematiko življenjske ravni odpravili iz naših družbenih programov in vsakdanje praktične politike. Zaradi nezadostne osveščenosti o tem, da se pri nas vse dogaja zaradi človeka in za njegovo blaginjo, so zaostale mnoge naše družbene dejavnosti, ki jih zahteva in tudi že omogoča dosežena stopnja družbenega in ekonomskega razvoja. Prav zato nam mora biti jasno, da bomo toliko uspešneje urejali vse raznovrstne probleme delovnih ljudi in torej tudi borcev, kolikor bolj se bomo posvečali človeku. Na takšno smer družbenih dogajanj pa najbolj vplivajo neposredni upravljalci in seveda tudi borci sami.

Samoupravni organi bi morali s svojimi odločitvami dajati zgled in tudi spodbuditi večjo odgovornost vseh tistih strokovnih institucij in posameznikov, ki morajo urejati številna konkretna vprašanja iz življenja delovnih ljudi in njihovih družin. Dosedanja nevezdržna praksa, ko za spisi, zadevami in akti nismo videli človeka, bi se morala čimprej umakniti osebno prizadetemu in odgovornemu sodelovanju z vsakim posameznikom, da bi skupno z njim našli najboljšo rešitev za problem, ki ga teži. V stikih z ljudmi bi morale prevladovati načelo, da se moramo do sočloveka vesti tako, kot bi želeli, da bi se on vedel do nas, če bi se znašli v njegovem položaju. S takim ravnanjem ne bomo samo uspešneje izpolnili delovnih obveznosti, temveč bomo pripomogli tudi k oblikovanju novih in po vsebini bolj humanih in odgovornih odnosov med ljudmi. V tem pa sta bistvo in temeljna poanta naših družbenih prizadevanj.

MAJDA GASPARI

Materialni položaj študentov

Od lanske pomladi dalje je bilo marsikaj narejeno, da bi se izboljšal gmotni položaj študentov. Odprto pismo GO SZDL je prav res naletelo na veliko razumevanje pri gospodarskih organizacijah in ustanovah. Ugotoviti pa moramo, da se je GO odločil za to pismo šele potem, ko so študentje sami ostro opozorili, kako nevzdržen je njihov gmotni položaj.¹

Spričo zgornjega dejstva je pač treba ugotoviti, da se do takrat ni nihče zadosti odgovorno ukvarjal z gmotnim preskrbovanjem študentov. Ker se ni nihče zganil, so seveda študentje sami načeli to vprašanje, ki prav gotovo ne spada docela v področje njihovega dela. Ne samo da se s to problematiko ni nihče zadosti odgovorno ukvarjal (kaj šele, da bi jo tudi res odgovorno in učinkovito reševal). Vse pomebnejše probleme gmotnega preskrbovanja študentov so pri nas večidel reševali stihijsko, nenačrtno, tako da je že leta in leta pri selekciji študirajoče mladine kot kriterij prav pridno na delu ravno gmotni položaj. Zanimivo je tudi, da je to že dolga leta znana stvar. Toda na problem se venomer samo opozarja. Storjenega pa je bilo doslej zelo malo.

O načrtnem spremljanju gmotnega položaja študentov tudi zdaj še ne moremo reči, da je zadovoljivo. Ravno tako ni čutiti, da bi bil odpravljen materialni kriterij selekcioniranja. Prav zares bo treba spregovoriti še kako odločno in resno besedo.

Poglejmo, kako se v številkah kažejo vse te akcije v zvezi z gmotnim preskrbovanjem študentov. Od decembra 1963 do decembra 1964 se je število štipendistov na ljubljanskih visokošolskih zavodih povečalo za 20%. Povprečna štipendija pa se je v istem času zvišala od 12 500 na 17 749 dinarjev ali za 40%.

Zdaj pa pogledimo frekvenčno distribucijo štipendij na ekonomski fakulteti; podatki so rezultat ankete, ki so jo ob vpisu v šolskem letu 1964/65 izvedli v organizaciji FO na ekonomski fakulteti. Vsebinske ugotovitve te ankete in te frekvenčne distribucije lahko, ne da bi nam vest kaj očitala, posplošimo tudi za vse fakultete, s pridržkom, da je marsikje še slabše.

¹ V mnogih člankih, ki se podobno začenjajo, kakor začejam jaz svojega, je zmerom rečeno, da je GO sam opozoril, kakšno je stanje, in nato napisal svoje pismo. To ni res. Prvi so — po nekaj letih, seveda — opozorili na nevzdržno stanje ravno študenti ekonomske fakultete. Gre za točnost, za nič drugega.

Višina v tisočih	Odstotek od vseh študentov
10 do 12	4,5
12 do 14	7,6
14 do 16	20,6
16 do 18	19,8
18 do 20	14,6
22 do 24	4,5
24 in več	5,6

Takoj nam je jasno, da je spomladanska akcija za to, da bi bila višina štípendij čimbolj enotna, le delno uspela. Razpon med najvišjo in najnižjo štípendijo je zelo velik — prevelik. Vzroke za takšno stanje je lahko ugotoviti. Štípendije je zvišalo samo nekaj dobro idočih podjetij oziroma ustanov. Druga pa so se potuhnila, misleč si: »Jih bo že minilo. Je že marsikoga pa bo tudi študenta.«

Zvišanje povprečne štípendije, ki so ga pokazali računi in povprečna štípendija sama nas glede na zgornjo distribucijo ne smeta preslepiti in na podlagi tega ne smemo prehitro ugotoviti, da je vse kar se da lepo urejeno.

Poglejmo še frekvenčno distribucijo dohodkov študentov. Upoštevani so tile viri: višina štípendije, višina študentskega posojila, višina lastnih dohodkov, invalidski dodatek, pokojnina itd., višina honorarnih zaslužkov ter prispevki staršev z otroškim dodatkom. (Vir: anketa FO ZŠJ na ekonomski fakulteti, izvedena ob vpisu v zim. sem. 1964/65, in anketa, izvedena v študentskih domovih konec novembra in v začetku decembra 1964.) Na podlagi obeh anket, ki sta po metodologiji zelo različni, pridemo do tehle sicer zelo približnih, toda do neke mere vendarle točnih in zanesljivih podatkov. Študentsko populacijo lahko glede na dohodke razdelimo na tele skupine:

Skupina	Dohodki	Odstotek študentov
1	do 15 000	14 do 24%
2	15—25 000	66 do 68%
3	nad 25 000	9 do 19%

Naj tu navedem, da je zavod za statistiko SRS izračunal, da so povprečni izdatki študenta, ki stanuje v študentskem domu, 28 030 dinarjev.

Poglejmo zdaj, kakšni so ti različni viri sredstev študentov. Najvažnejši vir je prav gotovo še vedno štipendija. Žal so višine le-teh različne — glede na finačno moč podjetja ali ustanove, glede na vrsto šole in glede na uspeh — od naravnost bornih štipendij pa do nenormalno visokih plač. Popolnoma jasno je, da bi morala vsaka štipendija, ne glede na podjetje ali vrsto šole, zadostovati študentu predvsem za najnujnejše življenjske stroške. Te zahteve tudi še in še poudarjajo, spremembe pa so le majhne. Šele tako visoko štipendijo bi lahko imenovali investicijo v kadre. Vsaka nižja štipendija je veliko bolj socialna pomoč in ne investicija.

Tolikšna štipendija bi morala biti nespremenljiva. Gibljivi del štipendije pa naj bi odmerjali glede na uspeh in kot tak naj bi veljal tudi kot spodbuda. Mislim, da bi moral biti negibljivi del štipendije enak za vse šole in za vse letnike. Pač pa naj bi bil gibljivi del spodbuda za čim boljši študijski uspeh in ne (oziroma le prav malo) za sam letnik. Spodbujati s štipendijo študenta, naj se vpiše v višji letnik, je pravzaprav nesmiselno, ker gre študent v višji letnik tako in tako le, če to sam želi, če za to izpolni pogoje oziroma če ima s štipenditorjem ustrezno pogodbo. Tu praktično ni kaj stimulirati. Poudarjam pa, naj bi bili gibljivi deli štipendije za posamezen uspeh stimulatívni in različni.

Naslednje vprašanje je, koliko naj prispeva študent sam. Mnenja sem, naj bi upoštevali samo dohodke, ki jih študent že tako dobiva od družbe. Mislim namreč na otroške dodatke, invalidski dodatek ipd. Osnovni, negibljivi del štipendije naj se za to vsoto zmanjša. Študent naj študira. Vse svoje sposobnosti naj posveti izobraževanju, ne da bi moral zraven tega še delati, da bi tudi sam nekaj prispeval. In prispevki staršev? Izhajam s stališča, da je naš namen starše v prihodnosti razbremeniti vsaj neposrednih izdatkov za študij otrok na univerzi. Potemtakem lahko rečemo, da je vsak prispevek staršev zdaj, v tej situaciji, izhod v sili, izhod iz neurejenega položaja. Ker pa naša družba zdaj še nima toliko sredstev, da bi krila zgoraj omenjene stroške, je prispevek nekaterih staršev, posebno premožnejših staršev, obvezen. Pri dodeljevanju štipendij je treba upoštevati vse dohodke staršev in torej od negibljivega dela odšteti še vrsto, preračunano na podlagi dohodkov obeh staršev in števila nepreskrbljenih otrok. Pri določanju negibljivega dela štipendije je treba tudi upoštevati, ali študent stanuje pri starših oziroma blizu univerzitetnega mesta.

Glede na to, kar smo povedali, je jasen tudi odgovor na načelo, ki ga pogosto navajajo, češ: »Vsi imamo enake pra-

vice do štipendije.« To ne drži. Študenti, katerih mati in oče sta zaposlena in torej oba toliko in toliko zaslužita, tako da pride na takega člana družine toliko in toliko dohodkov, po navadi precej več, kakor znašajo najnujnejši življenjski stroški, taki študenti spričo sedanjih materialnih možnosti naše družbe vsekakor nimajo pravice do štipendije.

In vendar se zgodi, da dobijo ravno otroci generalnega direktorja najvišje štipendije. To ni pravilno. Študentom se podjetja in njih samoupravni organi, ki dodeljujejo takšne štipendije, kažejo v kaj čudni luči. V tem in v podobnih stvareh so po mojem mnenju tudi deloma vzroki takšne politične situacije na univerzi, kakršna je danes. Zato bi bilo dostojnejše, ko bi trboveljski rudarji kritizirali predvsem vzroke, ki so naredili študente take, kakršni so, in ne študentov samih. Predvsem pa naj pogledajo, ali ni kje blizu kakšen generalni direktor.

Naslednji pomemben (upam, da tudi trenuten) vir sredstev za življenje so za študente honorarne zaposlitve. Promet servisa je bil v 1964 letu 204 678 420 dinarjev, študentom pa je bilo izplačano 192 817 363 dinarjev. Mislim, da se študenti zaposlujejo predvsem zaradi svojega slabega gmotnega položaja. Zgornji vsoti kažeta, čeprav je to le nepopoln podatek, dovolj jasno, kako je z urejenostjo gmotnega položaja študentov. Dobro vemo, da bi študent v času, ko opravlja honorarno delo, ki v večini primerov ne ustreza strokovnosti in študentovemu študiju, lahko delal kaj drugega, bodisi v študentski organizaciji, v svetu letnika, se ukvarjal s športom ali pa nemara tudi študiral, da bi izpolnil pogoje v rokih in z nekoliko boljšo oceno.

Kljub temu da študenti toliko zaslužijo, jim teh vsot ne smemo obremenjevati, ker so le izhod iz nevzdržne situacije. Tisti, ki hočejo poleg študija še delati, morajo biti nadpovprečno inteligentni in nadpovprečno zdravi. Študenti v razne ankete teh vsot niso vpisovali, in prav je tako. Navsezadnje so to le izredni prejemki in še zelo različnih višin. Ko bo gmotni položaj študentov urejen, bo verjetno potreba po honorarnih zaposlitvah precej manjša.

Pomembna vira, iz katerih črpajo študenti sredstva za življenje, sta tudi sklad za posojila pri univerzi in individualne podpore (subvencije). V letu 1964 je bilo v obliki podpor odobreno študentom 24 664 000 dinarjev. Te podpore je prejemale v tem letu 4796 študentov, povprečna vsota pa je bila 5150 dinarjev.

V študijskem letu 1963/64 je bilo iz sklada podeljeno 1553 posojil, kar pomeni, da je posojilo najelo 18% vseh redno

vpisanih študentov. Povprečna vsota posojila je bila 11 800 dinarjev.

V študijskem letu 1963/64 je bilo iz sklada podeljeno 1555 posojil, kar pomeni, da je posojilo najelo 18% vseh redno vpisanih študentov. Povprečna vsota posojila je bila 11 800 dinarjev.

V študijskem letu 1964/65 so doslej ugodili 828 (okrog 300 jih še pretresajo) prošnjam. Povprečna vsota je 11 900 dinarjev. Iz tega sklada najemajo posojila tudi mariborski študenti, ki jih pa tu nismo upoštevali.

Na račun štipendiranja kot mehanizma, prek katerega naj bi načrtno in na podlagi plana kadrovske potrebe pridobivali kadre, je bilo v raznih razpravah izrečeno že veliko očitkov, češ da ne ustreza in da ima veliko šibkih plati.

Njegova prva šibka plat je v tem, da štipendisti prehajajo iz ene gospodarske organizacije v drugo velikokrat že med študijem, največkrat pa po diplomii. Gospodarske organizacije so s tem oškodovane. Po podatkih gospodarske zbornice okraja Ljubljana se samo 50% do 40% štipendistov zaposli pri svojem štipenditorju. Menim, da je manjši odstotek prehodov normalna stvar. Za vse druge pobege pa so kriva v veliki meri podjetja sama, ker štipendista očitno ne znajo dovolj pritegniti in mu zbuditi zanimanje za podjetje. Ko bi bilo vse v redu, štipendist vsekakor ne bi zapustil štipenditorja. Mislim, da je predvsem podjetju oziroma ustanovi do tega, da obdrži svoje štipendiste, in da je študentov interes šele na drugem mestu. Večkrat štipenditorji zelo zanimivo govorijo: »Pridite kaj pogledat, oglasite se kaj itd.«

Jasno je, da so takšni stiki med štipendistom in štipenditorjem zelo megleni, napačni in brez prave perspektive. Zares se ne moremo čuditi, da je med štipendisti toliko ubežnikov. Mislim pa, da so mnoga podjetja na tihem pravzaprav vesela, če jih štipendisti zapustijo. (Posebno, če je podjetje majhno.) Štipendije so dodelili mogoče na pritisk in z nejevoljo in odnosi so bili seveda temu primerni. Štipendist je začutil, da je nezaželen, razgledal se je po svetu in šel na boljše. Pokazalo pa se je, da potem ravno takšna podjetja obmetavajo študente z očitki: »Poglejte, kakšni ste, brez morale, brez odgovornosti,« in dalje: »Saj nam gre vseeno dobro, čeprav nimamo visoko kvalificiranih kadrov. S temi si niti ne vemo pomagati, saj nimamo mesta zanje.« To res precej drži oziroma je držalo. Toda stvari se bodo kmalu spremenile in podjetja bodo čisto normalno šele zdaj, ko gospodariti ne bo več tako preprosta stvar, začutila potrebo po strokovnjakih, ki imajo vsaj formalne sposobnosti (izkazalo pa se je,

da so formalne sposobnosti v visokem sorazmerju z resničnimi sposobnostmi).

Če pa je zadeva ob pobegih resnično huda, sta tu dve možnosti: navsezadnje podjetja s tem, ko odkupujejo štipendiste, sama sebi škodujejo. Štipendist seveda gre, ko vidi, da so same gospodarske organizacije ali ustanove brez odgovornosti in morale in tudi sam ne bo nič boljši. Če pa se podjetja ne morejo sporazumeti, da si štipendistov ne bodo odkupovala, naj seveda stvar urejujejo trg in cene. Šibkejši bo tako ostal brez ljudi, obsojen na propad. Zdi se mi, da je tako prav.

Naslednje, kar očitajo štipendiranju, je to, da štipendija preveč in predolgo veže štipendista na gospodarsko organizacijo oziroma ustanovo. To da je v nasprotju z eno temeljnih ustavnih pravic o svobodi izbire poklica in zaposlitve. Zgornji očitki so prav zares neutemeljeni. To sploh ni problem; predvsem študent ne izkorišča ustavne pravice takrat, ko stopa pri štipenditorju v službo, ampak tedaj, ko pri njem in samo pri njem jemlje štipendijo. Dalje, svojo ustavno pravico realizira takrat, ko se odloča za ta ali oni študij — za poklic. V nasprotju z ustavo pa je, če se je štipendist prisiljen odločiti samo za študij, ki zanj dobi štipendijo, ker sicer zaradi svojega gmotnega položaja sploh ne bi mogel študirati. To pa je resnično proti ustavi. Tu res ni svobodne izbire poklica in zaposlitve. Seveda pa tu štipendiranje kot sistem ni ničesar zakrivilo.

Do vseh teh nepravilnosti, posebno do pobegov, pa je prišlo predvsem zaradi tega, ker štipendiranja nismo dosledno uvajali kot sistem v naši praksi. Štipendiranje je treba kot mehanizem pridobivanja kadrov samo dosledno uvesti v prakso. To bomo dosegli predvsem z ustanavljanjem kadrovske-socialnih služb pri podjetjih, ki bodo skrbele za stike med štipenditorjem in štipendistom. Ti stiki bodo morali biti predvsem takšni, da bo štipendist zaživel s podjetjem, da se bo seznanil s kolektivom in da bo kolektiv spoznal njega. Če bodo stiki takšni, bo imel štipendist malo želja — če bo vse v redu — da bi ubežal. Štipendist bo tako že v nekem samoupravnem odnosu do štipendiranja, že nekak član kolektiva, udeleževal se bo važnejših sestankov (in udeleževal naj bi se jih zares), imel svojega mentorja itd.

Res je, da marsikdaj napak ravnaajo tudi sami štipendisti, predvsem kadar zahtevajo visoke dohodke, odgovorno mesto itd. Takšni in podobni primeri zaslužijo pač vso grajo.

Do pobegov štipendistov, ki smo jih omenili, prihaja predvsem na relaciji nerazvita področja in gospodarsko raz-

vita področja. Podjetja iz nerazvitih področij so zares v težavnem položaju, kar zadeva kadre. Večinoma so tudi finančno šibka. Temu ustrezno so tudi štipendije. Mnogi študenti se zadovoljijo z majhno štipendijo, veliko pa je tudi takih, ki vidijo, da dajejo druga podjetja boljše štipendije, in pobegnejo. Kje tedaj napak ravnajo? Mnogi apelirajo na lokalni patriotizem (čeprav bi večina teh že zdavnaj odšla, vedo, da bi drugje prav gotovo propadli). To je v redu. Toda na žalost tisti, ki bi verjeli v lokalni patriotizem, predvsem delavski in kmečki otroci, sploh ne pridejo do univerze. Drugim, ki laže študirajo, je lokalni patriotizem seveda nekaj zastarelega.

Vsaj delno bi odtekanje kadrov lahko zajezili z enotno politiko štipendiranja v vseh podjetjih in ustanovah, z enotnimi kriteriji in enotnimi pravilniki.

Prepričan sem, da bi enotni kriteriji, enotni pravilniki in enotne štipendije koristili predvsem samim podjetjem. Kljub tem okvirnim predpisom bi znotraj teh določil gospodarske organizacije in ustanove lahko popolnoma uresničevale svoje samoupravne pravice. S tem bi dosegli samo malo več reda pri tako važni stvari, kot je kadrovska politika. Z enotnim pravilnikom pa bi navsezadnje razbremenili predvsem podjetja sama, ki jim je to pogosto deveta skrb ali pa pretrd oreh.

Mnoga podjetja so doslej krojila štipendije z vidika lastnih OD (in sicer z vidika najnižjih OD). To je napak in neúčinkovito. Žal je učinkovita politika štipendiranja, ko gre za višino štipendije, določena z vidika celotnega nacionalnega gospodarstva in vsako podjetje, ki hoče kaj doseči v kadrovski politiki, se mora ravnati vsaj po povprečnih merilih.

S tako politično akcijo, s kakršno se borimo za to, da bi odpravili OD, ki so nižji od 25 000 dinarjev, se moramo boriti tudi za zvišanje štipendij. Normalno bi bilo, da bi le-te bile vsaj tolikšne kot najnižji OD. Ko se študenti borimo za višje štipendije, se borimo tudi za večje OD.

V zadnjem času, predvsem v preteklih akcijah, se je pojavila nova oblika pridobivanja kadrov, ki se vsebinsko in oblikovno zelo razlikuje od štipendiranja. V mislih imam kreditiranje, in sicer kreditiranje, ki ga uvajajo predvsem nekatere gospodarske organizacije.

Poglejmo tale pravilnik o kreditiranju, ki so ga sprejeli v tovarni dušika v Rušah. Pravilnik, ki je v nekaterih svojih določilih popoln in v redu, ponekod pa naravnost nevzdr-

žen — ima naslov: Pravilnik o štipendiranju oziroma kreditiranju, čeprav o štipendiranju v njem ni govora. Pogoji pa so naslednji: če študent konča študij s povprečno oceno

- 4—5 — ne vrača nič,
- 3—3,9 — vrača 20% kreditov,
- 2—2,9 — vrača 50% kreditov,
- 1—1,9 — pod zadostno — vrača kredit 100% s 6% obrestmi.

Navedene pogoje za vračanje sem povzel iz osnutka pravilnika, kakršnega so predložili delavskemu svetu, da bi ga potrdil. V članku, ki ga je napisal Vlado Petančič in je bil objavljen v Tribuni, pa je videti, da so se pogoji za vračanje spremenili. Spremenjeni pogoji so naslednji:

- oproščen vrniti posojilo — če je povprečna ocena 3,5 do 5; dolžan vrniti 20% posojila — če je povprečen uspeh 3 do pod 3,5;
- dolžan vrniti 50% posojila — z oceno 2 do pod 3;
- dolžan vrniti 100% s 6% obrestmi — če je ocena manj kot zadostno (2).

V vrsti stranskih določil — če študent na primer nadaljša študij, če prekine študij, pa določa pravilnik, da je treba vrniti posojilo 100 odstotno z ustreznimi obrestmi. Pri vseh teh za študente precej ostrih pogojih je največja vsota, ki jo študent dobi šele v 4. letniku, 26 000 dinarjev. Ta vsota ne zadostuje za kritje osnovnih življenjskih stroškov, kaj šele krediti, ki so določeni za nižje letnike. To se pravi: če bi se študent le odločil in si naložil na rame to breme, bi ne dobil primerne vsote za življenje in študij. Pravilnik tudi prav nič ne upošteva gmočnega stanja študenta. Kljub argumentom, ki jih podjetje mogoče ima, takšen pravilnik ni sprejemljiv. Kadrovska politika, ki temelji na takšnem pravilniku, ne bo rodila uspehov.

Kreditiranje študija po zgornjem ali njemu podobnem pravilniku sploh ni sprejemljivo. Določbe so takšne, da sistem kreditiranja prevale breme študija preveč na študentska ramena. Mislím, da morajo breme študija nositi gospodarske organizacije in ustanove, katerim so dosežki študija predvsem namenjeni. Že zaradi tega je sistem kreditiranja nesprejemljiv.

Tak način pridobivanja kadrov tudi po svoji vsebini ni v skladu s sistemom samoupravljanja, ne daje temeljev za sodelovanje med štipendistom in štipenditorjem. Odnose sploh kali in jih trga. S svojimi strogimi pogoji veča raz-

like med intelektualnim in fizičnim delom, študenta odtuja od prakse in od delovnih kolektivov.

Sploh pa prinaša še več zmede in anarhije v mehanizmu gmotnega preskrbovanja študentov. Prav tako ta sistem posredno sankcionira materialni kriterij selekcioniranja študentov in razlike v materialnih pogojih se tako podaljšujejo še v leta po zaposlitvi. Razen tega takšen način financiranja študija posredno onemogoča študij na univerzi tistim dijakom, ki so že v srednji šoli prejeli kredit, ker so bili sposobni, a je bil njihov gmotni položaj šibek. Ob koncu univerzitetnega študija bi se namreč znašli pod velikim denarnim bremenom.

Oglejmo si, kakšno bi bilo to breme pri študentu, ki bi mu dodeljevali kredit po pravilniku tovarne dušika v Rušah. Predpostavke: diplomant konča študij v rednem roku (4 leta + pol leta absolventskega staža, kar je trenutno zelo redko). Ko nastopi službo, prejema OD 50.000.

Pravilnik določa, da mora diplomant vrniti še dodatno vsoto kredita s 6% obrestmi, če je njegova povprečna ocena pod zadostno, torej med 1 do 1,9.

Iz tega sklepamo, da upoštevajo po tem pravilniku, ko preračunavajo povprečno oceno, tudi negativne ocene (sicer je povprečna ocena med 1 do 1,9 nemogoča. Vzemimo — kar je zelo verjetno — da bo štipendist končal s povprečno oceno 2 do 2,9 (tu je spet možna diskriminacija, ker na mnogih fakultetah ne vpisujejo negativnih ocen v indekse). Diplomant s takšno oceno bo moral vrniti 50% kredita, to je 664.000 dinarjev.

Po določenih pravilnika mesečne vsote odplačila ne smejo presegati 20% osebnega dohodka. Kdor konča v rednem roku, prične vračati po dvanajstih oziroma osemnajstih mesecih zaposlitve. Kdor pa ne konča v rednem roku, mora pričeti vračati takoj. Po naši predpostavki je vsota odplačila na mesec 10.000 dinarjev. Kredit je odplačan v 6 in pol ali več letih.

Ugotovljeno je bilo že, da omenjeni pravilnik ne zagotavlja tolikšnih sredstev, da bi bilo mogoče zmerno in v redu živeti (trenutni življenjski stroški znašajo 28.000 dinarjev, po pravilniku pa dobi študent šele v 4. letniku 25 000 dinarjev). Kar se tiče realnega denarnega bremena, ta pravilnik študenta res dobro obloži.

Komur se ta bremena ne zdijo velika, pa naj kot argument, da je treba tak način pridobivanja kadrov odločno zavrniti, navedemo predvsem škodo, ki jo zlasti na idejnem

področju prinaša kreditiranje, škodo, ki je toliko večja, ker se naša družba imenuje socialistična družba.

Marsikdaj smatrajo kreditiranje (ki najsi je uvedeno tako ali drugače) za dopolnilo štipendiranja, ki da se v praksi ni obneslo, da ima šibke plati itd. in ga je treba dopolniti. Predvsem: štipendiranja kot sistema ni treba izpopolnjevati, ampak najprej v praksi solidno in dosledno izvesti in upoštevati. Sploh pa kreditiranje, takšno, kot se uveljavlja pri nekaterih gospodarskih organizacijah in ustanovah, ne more dopolniti štipendiranja, saj ne prinaša nič takšnega. Pomanjkljivosti, ki jih je pokazalo štipendiranje kot sistem (prehajanje štipendistov od podjetja k podjetju in predolga vezanost na štipenditorja) in ki naj bi jih kreditiranje odpravilo, le-to s svojimi ostrimi pogoji celo pospešuje.

Zato ni sprejemljivo, da bi gospodarske organizacije in ustanove kreditirale študij. Nesprejemljiva je tudi kombinacija obeh sistemov. Pač pa je sprejemljivo štipendiranje, kot sistem, ki ima največ dobrih lastnosti. Treba ga je samo dosledno uporabiti in izvesti.

Mirne vesti lahko trdim, da smo gmotno preskrbovanje študentov na univerzi precej prepustili našim podjetjem in ustanovam. Stvari so se urejevale nenačrtno in nedosledno, kakor je kdo hotel. Nihče ni resneje premišljal o tem, kako študenti živijo. Materialni kriterij selekcije je za to že lep čas v veljavi. Velikokrat je že bilo ugotovljeno, kakšna je socialna struktura študentov, in stvari so znane. Mogoče le to: 50% študentov, ki študirajo na univerzi, je iz Ljubljane in okolice. Za te študente je malo verjetno, da bodo končali študij v rednem roku (kolikor ga bodo sploh končali). Prav gotovo se ne bodo hoteli zaposliti kdo ve kje na deželi, kjer je potreba po kadrih zelo velika in kjer je podjetjem tako težka dopovedati, da je le dobro, če si v doglednem času pridobijo koga, ki ima vsaj formalne kvalifikacije. Tako se razlike poglobljajo. Naša družba pa zapravlja sposobne ljudi, ki ostajajo doma, ker nimajo možnosti.

V času, ko smo uvajali šolsko reformo z vsemi njenimi razmeroma ostrimi pogoji glede študija in predpisov, ni nihče pomislil, da brez materialne osnove ne bo šlo, da brez urejenega gmotnega stanja študentje ne bodo mogli študirati in opravljati svojih obveznosti v rednih rokih s primerno oceno (no, mogoče je kdo pomislil na to, toda storjenega ni bilo kaj dosti, sicer bi ne bili tu, kjer smo). Vzroki za neuspehe v šolski reformi, posebno ko gre za osip, pavziranje, podaljšanje študija, so tudi v tem, da morajo študentje poleg študija opravljati še druga dela.

Tudi vzroki za to, da študentska organizacija povsod ne dela tako, kakor bi bilo treba tičijo med drugim predvsem v precejšnji gmotni nepreskrbljenosti študentov, ki niso iz Ljubljane (študentski funkcionarji so namreč predvsem iz vrst teh študentov). Isto lahko trdimo za druge dejavnosti — športne ali kulturne.

V ureditvi gmotnega položaja je treba iskati možnosti za nadaljnje uspehe v šolski reformi, za nadaljnjo krepitev študentske organizacije kakor tudi drugih dejavnosti.

Sprejemljivo pa je financiranje študija, kakor ga izvaja sklad za posojila na univerzi. Ta način financiranja — kljub temu da ima pečat centralnega sklada štipendij, ki ni dobrodošel — je sprejemljiv zaradi tega, ker je položaj treba čimprej urediti in ker se je izkazalo, da gospodarske organizacije in ustanove niso sposobne odgovorno in kvalitetno voditi in izvajati kadrovske in štipendijske politiko. To je izhod v sili, ker je materialni kriterij selekcioniranja zelo močan, kar ni v čast naši socialistični družbi. Sklad je treba razširiti in ga nameniti predvsem za bruce in študente II. letnika. S tem bi marsikaj dosegli. Predvsem bi imel vsak študent (posebno tisti, katerih gmotni položaj je šibek) zagotovljena sredstva za študij. Vsak študent bi se lahko odločil za poklic, ki mu ustreza, poleg vsega tudi na lastno odgovornost in lastni riziko. Gospodarske organizacije pa bi tako razbremenili rizika, ki si ga nalagajo s štipendiranjem študentov v prvem letniku.

Sklad bi tako veliko pripomogel, da bi odpravili materialni kriterij selekcije in tako k izboljšanju socialne strukture študentov.

Pozneje pa bi se študent — potem ko bi se že pokazalo, ali si je izbral pravi študij oziroma ali je sposoben — potrudil, da bi dobil štipendijo. Zdaj bi prišle do veljave vse samoupravne lastnosti štipendiranja. Študent bi se vključeval v svoje podjetje, ga spoznaval in se pripravljaj, da se v njem zaposli.

S tem seveda ni rečeno, da podjetja oziroma ustanove ne smejo štipendirati že tudi študentov v 1. letniku. Mnoge gospodarske organizacije bodo prav gotovo delale tako, saj bo študent pozneje pri njih dlje časa zaposlen. To bo tudi edina možnost gospodarskih organizacij in ustanov v nerazvitih območjih. Boljše kadre si bodo morale pridobiti takoj, sicer bodo ostale zaradi svojih specifičnih, navadno slabih pogojev, brez njih.

Nekaj besed je treba povedati tudi o zanimanju za gmotni položaj študentov. Teh stvari ne smemo prepustiti foru-

mom izven univerze. Opravljajo jih naj samoupravni organi v letnikih. Seveda bo treba, če bomo hoteli to zamisel uresničiti, še marsikaj narediti.

Mnenja sem, da bo treba materialni status študenta čimprej dokončno in dolgoročno urediti. Potrebne so korenite spremembe in dopolnitve. Popolnoma se zavedam, kako hitre in učinkovite morajo biti naše akcije. Mnogim bodo naloge pretežke, prekomplicirane, neizvedljive, nepotrebne. Seveda je jasno, da ni nič lažjega kakor godrnjati in pustiti, da stvari tečejo same, pa družbo imenovati socialistična družba.

Napak in neučinkovito je stvari zgolj razlagati in jih komentirati. Treba jih je spremeniti.

JANEZ KURE

Delitev osebnih dohodkov v »Metalki«

Eno izmed osrednjih in najbolj perečih vprašanj s področja samoupravljanja v gospodarstvu, ki še marsikje ni dovolj učinkovito rešeno, je še vedno spodbudna delitev dohodka in osebnih dohodkov. Namen tega sestavka je seznaniti bralca z reševanjem problematike v zvezi z delitvijo osebnih dohodkov v trgovskem podjetju »Metalka«, pokazati slabosti v njenem sistemu delitve in nakazati tudi nekatere načelne rešitve, ki naj bi koristile ne le »Metalki«, ampak tudi drugim sorodnim gospodarskim organizacijam.

Preden bom kritično obravnaval sistem delitve osebnih dohodkov, je najbolje, da na kratko opišem, kako v »Metalki« v resnici delijo osebne dohodke. Sistem delitve sem analiziral na podlagi stvarnih podatkov, vendar so računi za objavo preobširni in premalo pregledni, zato bom v članku podal samo nekaj glavnih ugotovitev o slabostih sistema in jih podkrepil z nekaterimi številkami, do katerih sem prišel z analizo stvarnih podatkov.

Sistem delitve osebnih dohodkov v »Metalki«

Tako kot v drugih podjetjih velja tudi v »Metalki« točkovni sistem. Vsako delovno mesto je ocenjeno z določenim številom točk, osebna ocena vsakega delavca pa se lahko

razlikuje od analitične ocene delovnega mesta za $\pm 20\%$. Vsak delavec prejme ob koncu meseca akontacijo na osebne dohodke po planirani vrednosti točke, poleg tega pa, bodisi mesečno, bodisi četrletno lahko dobi tudi določen odstotek učinka, katerega dokončno višino lahko ugotovimo šele ob zaključku poslovnega leta.

Odstotek učinka za posamezne oddelke izračunamo na podlagi doseženih rezultatov. Rezultate ugotovimo s primerjavo med doseženim in planiranim bruto dohodkom. Sredstva za osebne dohodke določimo tako, da od relativnih deležev bruto dohodka, ki so jih oddelki planirali za osebne dohodke, izločimo iz doseženega bruto dohodka. Iz ustvarjenih osebnih dohodkov najprej izločimo osebne dohodke po planirani vrednosti točke, ostanek pa razdelimo med oddelke, ki so presegli plan, tako da akontacije osebnih dohodkov v teh oddelkih pomnožimo z odstotki preseženega plana, dobljene produkte seštejemo in določimo relativni delež presežka, ki pripada posameznemu oddelku. Na podlagi dobljeda relativnega deleža izračunamo absolutni delež, katerega primerjamo z izplačanimi akontacijami po planirani vrednosti točke in tako izračunamo odstotek učinka, ki preko 20% degresivno narašča in ne more preseči 35%.

Na kratko bi dejali, da učinek izračunavamo samo tedaj, če po izplačilu 100% osebnih dohodkov ostanejo še sredstva za razdelitev na osebne dohodke. Ta ostanek pa potem razdelimo med oddelke, ki so plan presegli tako, da kot ponder uporabimo akontacije osebnih dohodkov in odstotke, za katere so oddelki plan presegli.

Slabosti obravnavanega sistema delitve osebnih dohodkov

Kot merilo gospodarskega uspeha rabi torej bruto dohodek, ki ima to dobro lastnost, da se ga da hitro in zanesljivo ugotoviti. Vendar pa to merilo ne upošteva dosežene delovne produktivnosti in gospodarnosti, zaradi česar nam ne da prave podobe o resničnem uspehu posameznih oddelkov. Zato delovnemu kolektivu ni kdó ve kako do povečanja delovne produktivnosti in predvsem gospodarnosti. Spričo tega je v zadnjih letih premočno naraslo število zaposlenih in tudi stroški so se močno povečali.

Ker je bruto dohodek merilo gospodarskega uspeha in ker je višina ustvarjenih sredstev za osebne dohodke odvisna od števila zaposlenih, več oziroma manj zaposlenih nima pravega vpliva na uspeh oddelkov, kajti na več oziroma manj zaposlenih se deli večji oziroma manjši sklad sredstev za

osebne dohodke. Tako bi na primer ob nespremenjenem številu zaposlenih v sektorju en oddelek ob nespremenjeni višini bruto dohodka in povečanem številu zaposlenih za 64% prejel samo za 1% manjše osebne dohodke, medtem ko bi drug oddelek lahko zaradi tega, ker bi iz oddelkov, ki ne dosegajo plana, premestili ljudi v najboljše oddelke, kljub zmanjšanju števila zaposlenih za 42% prejel za 2% manjše osebne dohodke, ker bi morali boljši oddelki deliti presežek na več zaposlenih. Zaradi takih vplivov in zlasti deleža osebnih dohodkov v bruto dohodku, kar bom obravnaval kasneje, je vpliv delovne produktivnosti na višino osebnih dohodkov zelo nejasen in skoraj neopazen. Še najbolj jasen je vpliv delovne produktivnosti v okviru sektorja, ker je treba sredstva za osebne dohodke deliti na večje ali manjše število zaposlenih, vendar pa se tudi ta vpliv zaradi korekcije učinkov in zaradi obsežnosti sektorja precej porazgubi.

Že prej sem omenil, da ima velik vpliv na višino osebnih dohodkov tudi planirani relativni delež osebnih dohodkov od bruto dohodka, ki je od oddelka do oddelka različen. Ker je višina relativnega deleža odvisna od tega, koliko ljudi oddelek zaposluje, je oddelku do tega, da ima ob začetku poslovnega leta čimveč zaposlenih. Relativni delež sicer pomeni za oddelek, da je višina ustvarjenih osebnih dohodkov odvisna od višine bruto dohodka, toda v okviru sektorja ta odvisnost ni več pravilo. Ker se relativni deleži po oddelkih zelo razlikujejo (od 7,48% do več kot 50%), ustvarjajo oddelki z večjim relativnim deležem na celotni sektor več osebnih dohodkov, čim bolj presegajo plan. Zato je sektor zlasti zavzet za čimboljše rezultate oddelkov z največjimi relativnimi deleži. Tako bi na primer sektor s tem da bi oddelki z največjimi relativnimi deleži dosegli namesto oddelkov z manjšimi deleži tudi najboljše rezultate, to se pravi, s tako zamenjavo rezultatov med oddelki, da bi imeli najboljši oddelki tudi največje relativne deleže, ustvaril ob 6,65% manjšem bruto dohodku za 24,85% večji presežek. Z uvajanjem relativnega deleža v sistem delitve višina ustvarjenih osebnih dohodkov potemtakem ni več v funkcionalni odvisnosti od višine bruto dohodka, ampak od bolj ali manj ugodne kombinacije med indeksi o doseganju plana in relativnimi deleži osebnih dohodkov od bruto dohodka po oddelkih. Vsa delitev osebnih dohodkov pa postane še bolj nejasna, s tem da relativnih deležev oddelki ne planirajo tako kot bruto dohodek, ampak so relativni deleži samo v analitičnem sektorju kot obračunski element. Ker pa je višina ustvarjenih osebnih dohodkov odvisna od višine relativnih deležev, ki jo

oddelki ne poznajo, postane zanje delitev osebnih dohodkov neznanka, kar vsekakor škoduje delovni morali kolektiva, niti ni v skladu s samoupravnim načelom, naj bo sistem delitve neposrednim proizvajalcem jasen in naj jim omogoča neposredno sodelovanje pri delitvi dohodka in osebnih dohodkov.

Kolikšna je učinkovitost tega sistema, kažejo tudi linearne korelacije med indeksi izpolnitve planskih nalog in povprečnim mesečnim odstotkom presežka. Tako znaša za leto 1963 determinacijski koeficient $r^2 = 0,412$, kar pomeni, da le 41,2% presežka pojasnimo z odvisnostjo od doseganja plana.

Na delitev pa vplivajo tudi subjektivni činitelji. O tem pričajo rezultati iz leta 1963. Tako je za primer oddelek, ki je plansko nalogo izpolnil 100% in po sistemu ne bi bil upravičen prejemati presežek, prejemal na mesec povprečno po 14,58% presežka, oddelek v drugem sektorju, ki je plansko nalogo izpolnil 140-odstotno, pa je dobival na mesec le 13,58% presežka. Oddelka v istem sektorju, ki sta plansko nalogo izpolnila 140-odstotno oziroma 210-odstotno, pa sta prejemale povprečno 16,91% oziroma le 15,83% presežka.

Poglavitna slabost sistema je torej, da temelji na nepriemernem merilu gospodarskega uspeha, zaradi česar delovni kolektiv ni dovolj zainteresiran za večjo gospodarnost in delovno produktivnost. Dalje ne jamči funkcionalne odvisnosti med rezultati poslovanja in višino osebnih dohodkov. Poleg tega izloča iz delitve presežka vse oddelke, ki ne presegajo plana, četudi podjetje in sektor dosežeta dober uspeh.

Zamisel sistema za delitev osebnih dohodkov na podlagi čistega dohodka

Iz prejšnjega izhaja, da je lahko edino realno merilo za uspeh posameznega oddelka čisti dohodek, ki ga lahko glede na specifičnost posameznih sektorjev oziroma oddelkov dopolnujemo z drugimi merili (recimo s koeficientom obračanja zalog).

Prvo vprašanje, ki pri tem nastane, je, za katere stroške naj bremenimo obračunske enote. Mislim, da nima smisla izdelovati celega kupa ključev za obremenjevanje posameznih obračunskih enot s stroški, ki nastajajo neodvisno od njihovega poslovanja, ampak naj bremenimo obračunske enote samo s tistimi stroški, na katere lahko vplivajo. S tem bo sistem preprostejši, mi pa bomo povečali dohodek, ker bo za obračun potrebnih manj ljudi.

Ker brez delovne sile ni mogoče opraviti nobenega dela, pa bi morali vsako obračunsko enoto bremeniti tudi za izplačane osebne dohodke, tako da bi akontacijo po planirani vrednosti točke razdelili na dva dela: 80% mase akontacij bi obravnavali kot strošek, 20% pa bi delavci dobivali kot neobračunano akontacijo na učinek. 80% osebnega dohodka bi bilo zagotovljeno vsakemu delavcu ne glede na doseženi uspeh in bi v bistvu predstavljalo tarifno postavko, 20% neobračunanih akontacij pa bi v celoti prišteli k presežku. Morda mi bo kdo oporekal, češ da se vračam nazaj, ker pri nas ne poznamo več kategorije plač, saj se osebni dohodek dokončno ugotovi šele ob zaključku poslovnega leta in je v celoti odvisen od uspeha poslovanja podjetja. Toda delavec stopa pri nas v delovno razmerje in v razmerje upravljanja. V delovno razmerje še vedno stopa iz materialne nuje, zato bi mu morali za delovni odnos tudi zagotoviti redno plačo, kar naj bi v tem primeru predstavljalo 80% planirane vrednosti vočke. Drugi del sredstev, ki presega 80% in katerega lahko dokončno ugotovimo šele ob zaključku poslovnega leta, pa bi priznali kot udeležbo pri čistem dohodku, ki ga delovni kolektiv prejme zato, ker tudi upravlja. Ker delovni kolektiv upravlja podjetje, še ne moremo od njega zahtevati, da prevzame ves riziko poslovanja, kajti proizvajalna sredstva so le družbena last in uspeh podjetja je odvisen ne samo od prizadevanja delovnega kolektiva, marveč tudi od različnih družbenoekonomskih razmer in ukrepov. Da bi delovni kolektiv bil zainteresiran za upravljanje, pa je prav, da nima pravice samo do čistega dohodka, temveč da nosi tudi del rizika poslovnega neuspeha, h kateremu gotovo prispeva tudi slabo upravljanje. Ta del rizika pa naj bi predstavljalo 20% planske vrednosti točke.

Drugo vprašanje pri tem je, kako obračunskim enotam določiti delež za delitev osebnih dohodkov. Kolikor bi vsaka obračunska enota ugotavljala čisti dohodek, iz katerega bi morala odvajati del za pokritje družbenih obveznosti podjetja, za kritje stroškov skupnih služb, za sklade itd., bi s tem ves obračun samo zapletli, kajti morali bi za vsako obračunsko enoto posebej določati odstotek prispevka, nekaterim pa celo dajati dotacije, da bi lahko krili lastne stroške, kar pa bi bilo zelo subjektivno. Zato bi končni obračun vezali najprej na uspeh celotnega podjetja, potem na uspeh celotnega sektorja in končno na uspeh obračunske enote, kar bi opravili v treh stopnjah.

V prvi stopnji bi ugotovili čisti dohodek celotnega podjetja in ga razdelili na sklade in osebne dohodke. Predpo-

stavimo, da je podjetje imelo plan čistega dohodka 800 denarnih enot, delavski svet pa je ob bilanci ugotovil, da je podjetje doseglo za 1000 denarnih enot čistega dohodka, ki ga nameni polovico za sklade in polovico za osebne dohodke: Od 500 denarnih enot, namenjenih za osebne dohodke, je bilo, recimo, že izplačanih v obliki akontacij 400, in sicer:

za osebne dohodke notranjetrgovinskega sektorja	150
za osebne dohodke spremljevalnih služb	60
za osebne dohodke uvoznega sektorja	100
in za osebne dohodke izvoznega sektorja	90

Od tega smo 320 ali 80% izplačali dokončno, 80 ali 20% pa kot neobračunano akontacijo na učinek. Skupno ostane za delitev še 180 denarnih enot čistega dohodka.

V drugi stopnji bi teh 180 enot razdelili med sektorje, upoštevajoč višino akontacij in indekse doseganja plana čistega dohodka. Recimo, da je notranjetrgovinski sektor dosegel plan 160-odstotno, uvozni 120-odstotno in izvozni 90-odstotno. Ker nadpovprečno preseganje plana običajno ni samo plod prizadevanja delovnega kolektiva, marveč ugodnih razmer na tržišču, bomo postavili regresivno lestvico indeksov doseganja plana, ki jih bomo uporabili kot ponder za razdelitev presežka med sektorje, s čimer bomo delovnemu kolektivu takega sektorja odvzeli tisti del osebnih dohodkov, ki jih verjetno ne bi mogli pripisati prizadevanju tega kolektiva. Poleg tega bi sektorji, ki bi plan nadpovprečno presegli, zajeli večji del presežka, tako da bi sektorjem, ki bi zaradi slabših tržnih razmer plan presegli za manjši odstotek, ostalo za delitev zelo malo ali sploh nič. Samo v ilustracijo navajam primer take lestvice:

% dos. plana	korigirani %	% dos. plana	korigirani %
do 120%	isti %	131,5—135,0	127
121,0—121,5	121	135,0—139,0	128
121,5—122,5	122	139,0—143,5	129
122,5—124,0	123	143,5—148,5	130
124,0—126,0	124	148,5—154,0	131
126,0—128,5	125	154,0—160,0	132
128,5—131,5	126	160,0—166,5	133
		itd.	itd.
		razlika stalno narašča	raste za 1%
		za 0,5%	

In sedaj razdelimo 180 enot presežka, ki je ostal za delitev na osebne dohodke, med sektorje:

	% dos. plana	Kor.	Akont.	Določ. rel. deleža	Absolut. delež
Not. trg.	160	$133 \times 150 = 19.950$		0,4201	75,62
Spr. sl.	125 (pov. podj.)	$124 \times 60 = 7.440$		0,1567	28,21
Uvoz	120	$120 \times 100 = 12.000$		0,2527	45,48
Izvoz	90	$90 \times 90 = 8.100$		0,1705	30,69
				<u>1,0000</u>	<u>180,00</u>

V prvih dveh stopnjah smo uresničili načelo, da se osebni dohodek vsakega posameznika veže na uspeh celotnega podjetja in na uspeh sektorja. Zato bi izvozni sektor kljub temu, da plan ne bi izpolnil, dobil več kot 100% osebnih dohodkov, in sicer 72 ali 80% kot zagotovljeni osebni dohodek in 30,69 kot delež presežka. Skupno bi torej prejel 102,69, medtem ko bi stoo odstotni osebni dohodki znašali 90.

V tretji stopnji bi delež sektorja na isti način razdelili med oddelke, s čimer bi osebni dohodek vsakega posameznika vezali še na uspeh oddelka. Delež oddelka pa bi potem lahko razdelili še med posameznike, kolikor imamo v oddelkih tudi individualne norme.

S tako delitvijo bi rešili nekatera osnovna vprašanja, in sicer:

- vpliv ekonomičnosti na gospodarski uspeh oddelkov;
- vpliv delovne produktivnosti;
- tesno povezavo osebnih dohodkov oddelkov z uspehom sektorja in celotnega podjetja;
- spodbudo vseh obračunskih enot, tudi tistih, ki iz objektivnih ali subjektivnih vzrokov ne morejo izpolniti planske naloge.

Odrpti bi ostali dve vprašanji, in sicer objektivni kriterij za postavljanje planov in spodbuda spremljevalnih služb.

Prvo vprašanje bom pustil povsem odrpato, ker zaradi narave trgovinske dejavnosti ne vidim učinkovitega načina, kako bi plan postavili na trdno podlago.

Problem v zvezi s spodbudo spremljevalnih služb pa bi lahko skušali rešiti tako, da bi poleg povprečnega presežka najboljši delavci dobivali od časa do časa nagrade za prizadevnost.

Še o nekaterih moralnih vprašanjih delitve osebnih dohodkov

Nerealno bi bilo pričakovati, da bo dober sistem delitve, s čimer ne mislim trditi, da je gornji sistem res dober, sam po sebi rešil vsa vprašanja. S sistemom moremo doseči spodbudno in pravično delitev ter uresničiti socialistična načela v delitvi, ni pa s tem, da imamo dober sistem, vse to že tudi uresničeno.

Enakovredna dobremu sistemu se mi zdi rešitev nekaterih moralnih vprašanj, na katera želim ob koncu opozoriti. To ne velja samo za »Metalko«, ampak skoraj povsod tam, kjer smo uvedli ali šele uvajamo delitev osebnih dohodkov po delu. Na prvo mesto bi postavil ocenjevanje in napredovanje. Oboje ni pomembno samo pri uresničevanju spodbudne in pravične delitve, temveč je zelo pomembno za uspešen razvoj delavskega samoupravljanja.

Na splošno ocenjujejo zdaj delavce tako, da šefi oddelkov skupaj z direktorji ustreznih sektorjev pripravijo predloge osebnih ocen delavcev. Te predloge potem obravnavajo še višje »instance« hierarhične lestvice, da jih naposled formalno potrdi še komisija za delitev osebnih dohodkov. Menim, da tako ocenjevanje ni demokratično. Mislim, da se bomo prej ali slej morali odločiti za primernejše ocenjevanje, tako da bomo vsakemu neposrednemu proizvajalcu omogočili sodelovanje pri ocenjevanju. Z zbori delovnih skupnosti smo dobili organe, v katerih lahko neposredno sodeluje vsak delavec. Če jim bomo znali dati prave pristojnosti in poiskati zanimiv in primeren način delovanja, bomo z njimi lahko zelo uspešno razvijali naš samoupravni sistem. Mislim, da bi zbori morali imeti ravno pri ocenjevanju poglobljeno besedo, s čimer bi vsak delavec nujno postal neposredno zainteresiran za uspešno delo tega organa. Na teh zborih naj bi recimo delovni kolektiv obravnaval ocene delavcev ter vsakih šest mesecev predlagal potrebne spremembe oziroma usklajitev ocen novih delavcev z ocenami starih, enkrat na leto pa naj bi šefi ali komisija, ki bi jo izvolil delovni kolektiv, predlagali nove ocene za vse delavce, o teh ocenah pa naj bi razpravljali zbor delovne enote, ki bi predložil dokončni predlog v potrditev komisiji delavskega sveta za delitev osebnih dohodkov. S takim ocenjevanjem bi dokaj uspešno odpravili vzroke za nejevoljo med delavci zaradi ocen, saj jih le-ti ne bi čutili več kot ocene, katere so jim dali predstojniki, temveč kot ocene, katere jim je dal delovni kolektiv.

Ravno tako je važno napredovanje delavcev, zlasti zdaj, ko skušamo tudi v gospodarstvo uvesti reelekcijo vodilnih kadrov. Menim, da bi morali vsakemu delavcu zagotoviti možnost, da s svojim delom tako na delovnem mestu kot na družbenopolitičnem področju ter z nadaljnjim strokovnim izpopolnjevanjem doseže višji položaj, kolikor za to izpolnjuje pogoje in pokaže ustrezne sposobnosti ter voljo. Sistem zvez in kabinetskega odločanja o napredovanju ne spodbuja delavca, saj mu utrjuje zavest, da se laže napreduje z dobrimi zvezami kot pa s prizadevanjem, uspešnim delom na delovnem mestu ter s strokovnim izpopolnjevanjem. Zato se ne izpopolnjuje in ne trudi, da bi na delovnem mestu pokazal čimveč, temveč išče stranska pota za napredovanje. Zato bi bilo pravilno, da odločanje o napredovanju postane čimbolj demokratično in da damo zborom delovnih skupnosti za začetek vsaj pravico, da povedo svoje mnenje o kandidatih za napredovanje ter da potem na podlagi teh mnenj odloča pristojni organ, ki pa naj bi ne bil sestavljen samo iz najvišjih vodilnih uslužbencev, temveč naj bi bili v njem tudi voljeni predstavniki kolektiva.

Poleg teh so pomembna tudi druga vprašanja, med njimi tudi informiranost (obveščенost) o rezultatih delitve osebnih dohodkov. Mislim, da ne zadostuje, da delavec samo iz plačilne kuverte izve odstotek učinka, pri tem pa ne ve, kako je bil odstotek izračunan in tega ne more preveriti. Zato bi moral vsak oddelek prejeti obračun učinka, katerega bi lahko preveril vsak delavec, ki ga to zanima.

Ob tem bi opozoril še na podeljevanje nagrad, ki je letos v marsikaterem podjetju razburilo duhove. O predlogu nagrad bi morali pred potrjevanjem na seji samoupravnega organa razpravljati in dajati tudi dodatne predloge zbori delovnih enot. V kolektivu naj bi torej poprej organizirali široko diskusijo, da bi potem člani delavskega sveta na podlagi te diskusije ne samo formalno, ampak zavestno, po volji kolektiva potrjevali oziroma zavračali predloge o nagradah in da se potem v kolektivu ne bi šušljalo o nagradah kot o nekakšni javni tajni. Z večjo javnostjo podeljevanja nagrad pa bi nagrade tudi laže dosegle svoj namen, ki je spodbujati in ne povečevati osebne dohodke posameznikov.

Poleg delitve osebnih dohodkov je seveda važna tudi delitev sredstev skupne porabe (za gradnjo stanovanj, podpore pri študiju itd.). Tudi tu bi bilo treba zagotoviti kar najširše sodelovanje kolektiva, zlasti pri delitvi stanovanj, ki so še vedno boleča točka našega standarda in ki dostikrat bolj služijo kot instrument kadrovske politike podjetij kot pa

načrtnega izboljševanja življenjskega standarda članov delovnega kolektiva.

Ob teh vprašanjih sem se zadržal nekoliko dlje, ker so kar se da pomembna za razvoj in nadaljnje utrjevanje sistema delavskega samoupravljanja. Tako kot smo bili pred leti priča protislovju, ko smo v gospodarstvu uvedli samoupravljanje, delitev sredstev pa je ostala centralizirana, tako zdaj, ko gospodarske organizacije samostojno razpolagajo s čedalje večjimi sredstvi, obstoji nevarnost, da bi kolektiv neposredno odločal o delitvi samo na papirju, v resnici pa bi o tej delitvi nekje bolj, drugje manj, odločali le vodilni kadri podjetja. Delovnim kolektivom bi torej morali zagotoviti resnično odločanje o delitvi in onemogočiti težnje birokratskega aparata, da si prilasti delitev v imenu kolektiva, kar se je marsikje že zgodilo. V tem obdobju grozi nevarnost, da namesto resnične decentralizacije in demokratizacije delitve pride samo do zamenjave položajev med državnim birokratskim aparatom in birokratskim aparatom v podjetjih. Boj proti tej težnji pa je naloga vseh zavestnih sil, predvsem komunistov, in izid tega boja je bistvenega pomena za nadaljnji razvoj samoupravljanja. Kajti v gospodarski organizaciji, kjer imajo pravico do ocenjevanja delavcev samo vodilni kadri, kjer se o napredovanjih odloča v zaprtem krogu, kjer vodilni kader podjetja zaseda tudi vodilne položaje v samoupravnih organih (pomočnik generalnega direktorja predsednik komisije za delitev osebnih dohodkov, direktor sektorja predsednik stanovanjske komisije itd.), je nerealno pričakovati uspešen razvoj demokratičnih odnosov in je vsak boj za resnično uveljavitev samoupravnega sistema vnaprej obsojen na neuspeh. Birokracija ima namreč v svojih rokah orožje, s katerim lahko v kali zatre vsak boj, ki bi ogrožal njene pozicije. Potrebno je upoštevati, da delavec zdaj še vedno opravlja svoje delo predvsem zaradi materialne nuje in ne zato, da se bo boril za uveljavitev samoupravnih načel. Nujno je, da se v takem podjetju razraščata oportunističen in karierizem, ki razjedata tudi partijske vrste in da vodenje povsem prevlada nad samoupravljanjem.

Šele tedaj, ko se nam bo posrečilo uresničiti neposredno sodelovanje vseh delovnih ljudi v delitvi, bo mogoč širok in odprt boj mnenj, kajti birokratski aparat ne bo mogel več tako učinkovito ekonomsko pritiskati na tiste, ki se ne strinjajo vedno z njegovimi stališči. O pravilnosti stališč bo povedal svoje mnenje delovni kolektiv, ne pa vodstveni aparat. Seveda pa je to stvar dolgotrajnejšega razvoja, kajti delovni kolektivi marsikje še niso zreli za prevzem tako ši-

rokih pooblastil in odgovornosti, ravno zato pa je v tem obdobju tem nevarneje, da se birokracija trdno polasti položajev, katere naj bi počasi prevzemali v svoje roke neposredni proizvajalci. Zato je boj za uresničitev socialističnih načel delitve, načel, ki jih moremo uresničiti z dobrim sistemom delitve in razvitim sistemom neposredne demokracije, ena naših poglobitnih nalog v prihodnjem obdobju.

BORIS VERBIČ

Pedagoška ustvarjalnost

O ba kongresa Zveze komunistov kot tudi letošnji kongres pedagogov so nedvomno široka podlaga za nadaljnje prizadevanje za hitrejša in popolnejša uresničevanja zastavljenih načel, ki jih vsebuje reforma našega šolstva. Kot plod te spodbude in hkratnega uveljavljanja pedagoške ustvarjalnosti zasledimo v zadnjem času tudi pri nas vse bolj intenzivne razprave o kvaliteti pedagoškega dela in vsebinski ustreznosti učnih programov, njihovi enotnosti, uskladenosti in povezanosti v jugoslovanskem okviru.

Omenjena vprašanja so zlasti pereča za naše osnovno šolstvo, saj moramo načela programske enotnosti in enakih možnosti uresničevati najprej na tej stopnji. Zaradi prehodnega zastoja je dejstvo, da so se zlasti pedagoški delavci posvetili predvsem kvaliteti, kar zadeva dejavnost šol, še toliko pomembnejše in nujnejše. Prav gotovo bi lahko našli opravičilo za to v nezadovoljivih materialnih in kadrovskih možnostih šol. Iz dosedanjih razprav, ki so se odločneje zavemale za enotnost osnovne šole, predvsem v pogledu možnosti in kvalitete njegovega delovanja, je bilo čestokrat težko izluščiti skupni imenovalc oziroma enotnejše mnenje o nadaljnjem izpopolnjevanju šolske reforme. To so zavirala različna izhodišča v teh razpravah, saj so eni za nezadovoljive vzgojnoizobraževalne rezultate osnovne šole krivili učni kader, drugi spet nezadostne materialne možnosti in slabo spodbudo za delo, tretji učne programe pa premajhno skrb družine za vzgojo itd.

Zato menim, da je lahko v nadaljnjem reformnem procesu najučinkovitejša le takšna razprava, ki v prizadevanjih za kvalitetno uresničevanje reforme kar najtesneje povezuje na-

slednje elemente: učni kader kot temeljni realizator novih vzgojnih konceptov, učence kot subjekte pouka in šolski ter komunalni samoupravni mehanizem kot temelj za ustvarjanja ustreznih možnosti novega položaja šol in delovnih odnosov znotraj njih.

Če torej večjo ustvarjalnost pedagoškega dela vežemo v prvi vrsti na potrebno materialno, kadrovsko in programsko enotnost, kar zadeva možnosti šol, se moramo vprašati, kaj najočitneje kaže dosedanja neskladja na tem področju. O tem nas bogato pouči gradivo z nedavnega posvetovanja slovenskih pedagogov, v okviru katerega so zlasti vidne naslednje ugotovitve: število predmetnih učiteljev v primeri z učitelji za razredni pouk je v razmerju 1 : 1,7 v Ljubljani in 1 : 12,5 na področju zavoda za prosvetno pedagoško službo M. Sobota. Odstotek učencev, ki so še deležni kombiniranega pouka, je v šolah v večjih mestnih središčih minimalen oziroma v neposredni okolici teh znatno manjši kot na podeželju. Podatki zavodov za prosvetno pedagoško službo: Tolmin 21%, Nova Gorica 10,6%, Ravne 7,9% Mozirje 25,4%, ponekod pa je deležnih kombiniranega pouka še več kot 50% učencev. Z okrnjenim predmetnikom se srečujemo še na večini šol na podeželju, pri čemer so najbolj prizadeti predmeti, kot npr. telesna vzgoja, tehnični pouk in glasbena vzgoja. Pomanjkanje ustrezno kvalificiranih učnih moči za doslej že večkrat poudarjena deficitarno učno-vzgojna področja ter pogosto neustrezna reorganizacija našega šolskega omrežja v zvezi s prekomerno oddaljenostjo učencev od šole, sta le dva dokaza o neenotnih možnostih za kvalitetno uresničevanje šolske reforme. Zato se bo potrebno še prizadevati za doslednejše uresničevanje vsebinskih zahtev reforme. Razširjene vzgojne smotre osnovne šole bo potrebno tesneje nasloniti na odpravljanje omenjenih neskladij. Pri tem ne moremo mimo prizadevanj velike večine našega pedagoškega kadra, ki se kljub omenjenim in drugim težavam trudi za nove družbeno-pedagoške odnose v šolah in krči pot vsebinskim kvaliteta reformnega procesa.

Za vsebinski okvir reformirane osnovne šole moremo že zdaj ugotoviti znatne spremembe tako v prilagojenem predmetniku kot tudi v aktualiziranih in poglobljenih učnih načrtih za posamezna predmetna področja. S tega vidika ne bi mogli današnje osnovne šole označiti za nesodobno, ozko in omejeno v njenem programskem smislu. Naše kritične ocene, s katerimi izražamo prej omenjeno stagnacijo oz. nezadovoljiv napredek, se zato največkrat tičejo dejstva, da je ob razmeroma novi vsebini programa osnovne šole ostalo v pogledu

podajanja te vsebine v marsičem pri starem in da to ne ustreza družbenemu napredku niti napredku pedagoške teorije in drugih ved v gospodarstvu in kvalitetnemu razvoju samoupravnih odnosov v družbi. Tako kljub novi vsebini v reformiranih učnih programih v mnogih primerih ugotavljamo enako vsebino in formo v metodoloških konceptih in pa to, da se učno-vzgojni proces razvija v povsem nespremenjenih okvirih in ob enakih pogojih kot pred reformo. Samo če imamo pred očmi enega temeljnih dokazov o uspešnosti dosedanjega delovanja reformirane osnovne šole, t. j. učni uspeh učencev, pri čemer ugotovimo stagnacijo izobraževalnih rezultatov in zadnje leto celo precejšnje nazadovanje, nam postane očitno, da bo proces šolske reforme znatno daljši, kot smo morda predvidevali. Predvsem pa nam mora biti jasno, da nekoliko prezgodaj pričakujemo vidne rezultate pri reformi osnovne šole.

Da bi pospešili uresničitev zastavljenih načel reformirane osnovne šole, bo potrebno zlasti zagotoviti temeljne možnosti za njeno delovanje. Vrsto zelo jasnih smernic v tej zvezi bomo lahko črpali iz razprave na V. kongresu ZKS o problemih šolstva, kulture in prosvete. V tej razpravi je bilo večkrat izraženo mnenje, da je položaj osnovnega šolstva odvisen od posebnega družbenega interesa in da je, kolikor se ta interes ne realizira v komuni, dolžna skrbeti zanj širša družbena skupnost. To pomeni, da je za zadovoljivo materialno bazo za reformo najprej potrebno ustreznejše razmerje notranje delitve v komuni, v posebnih primerih pa je treba zagotoviti tudi udeležbo republike pri ustvarjanju materialne baze in s tem tudi samoupravnost šol.

Seveda pa notranje kvalitete osnovne šole, zlasti pa nove razsežnosti pedagoškega procesa ni mogoče doseči zgolj z zadovoljivo materialno bazo. Spričo sedanjih vzgojno izobraževalnih rezultatov in učnih uspehov, kakršne zasledimo zadnja leta, gre za to, kako skladno z izboljšanjem materialnih temeljev osnovne šole na *čim višjem nivoju doseči razširjeni vzgojno izobraževalni koncept reformirane osnovne šole*. Vprašanje bi lahko oblikovali tudi drugače; namreč, kako v okviru obstoječih materialnih in ostalih možnosti in ob nadaljnjem prizadevanju za okrepitev in razširitev teh izboljšati dejavnost osnovne šole, torej doseči kvalitetnejše vzgojne in izobraževalne rezultate.

Mislím, da bi si v okviru sedanjih in bodočih materialnih ter kadrovskih možnosti in razvojne stopnje samoupravljanja v šolstvu morali prizadevati za kvalitetnejše učno vzgojne smotre v reformirani osnovni šoli predvsem v dveh smereh:

- intenzivirati učno vzgojni proces v osnovni šoli in
- neposredneje ter tesneje vplivati s samoupravljanjem na kvaliteto notranjega šolskega dela.

Gospodarske in druge izkušnje nas učijo, da gremo tedaj, kadar polagamo temelje določenemu družbenemu delovanju oz. ustvarjanju, radi preveč v širino, kar pa često pripelje v ekstenzivnost. Zato ni nič nenavadno, če lahko zdaj podobno situacijo ugotavljamo tudi v šolstvu. Osnovni šoli smo tako razširili njen vsebinski program, da ga spričo večizmenskega pouka ne more zadovoljivo izvesti.

Posledice so na dlani: površnost, nedoslednost in odstopanje od zastavljenih učno vzgojnih smotrov prav na področju, ki ima nalogo oblikovati mladega človeka. Zaradi prevelike razdrobljenosti nekaterih temeljnih znanj s področja spoznavanja narave in družbe je nastala vrsta novih predmetov z razmeroma majhno izobrazbeno vrednostjo, pa veliko časovno obremenitvijo šolskega programa in učenca. Vrsto novih področij (mislim predvsem gospodinjstvo, prometna vzgoja, moralna vzgoja itd.) bi bilo mogoče z ustrezno, racionalno didaktično metodo vključiti v programe šole, se pravi v njen vzgojno izobraževalni koncept, ne da bi vsako kot samostojen predmet črpalo določen fond ur iz že tako preširokega predmetnika. Tako bi bilo mogoče odmeriti več časa predmetom, ki zlasti zahtevajo individualizacijo pouka, opustitev klasičnega frontalnega pouka, pogostejše preverjanje in utrjevanje znanja. To pa so obenem tudi prvi koraki k intenzifikaciji pouka.

Kot drugi element teh prizadevanj velja poudariti potrebo po doslednejšem upoštevanju in izpopolnjevanju učnega načrta osnovne šole. Pred tem bi bilo potrebno, da bi prosvetno pedagoška služba na različnih nivojih bolj podrobno razčlenila okvirni učni načrt za posamezne predmete, kar sicer nekateri odklanjajo, češ da ni v skladu s samoupravnimi kompetencami vsake šole in da učitelju »veže roke«. Mnenja sem, da je, dokler še nimamo vseh potrebnih učbenikov, jasnejša opredelitev predmeta kot vodilo za učitelja potrebna, saj vsakodnevni delovni načrt učitelju še vedno dopušča vnesti posebnosti kraja in upoštevati trenutno pedagoško situacijo, pedagoško ustvarjalnost pa lahko učitelj poleg tega docela uveljavi v iskanju same metode in didaktičnega načela kot temeljnih elementov za uspešnost učne ure.

Tako bi se tudi delno približali načelu o enotnosti osnovne šole, ki ga še daleč nismo uresničili v okviru možnosti, kar je razvidno tudi iz gradiva Zavoda za napredek šolstva SRS,

čeprav vsa selekcija za nadaljnje šolanje (s sprejemnimi izpiti na šolah II. stopnje) temelji ravno na tej podlagi.

Kot tretji element intenzifikacije učno vzgojnega procesa bi rad poudaril potrebo po interni diferenciaciji pedagoškega dela znotraj posameznih razredov. To pa ne pomeni, da naj pri tem le pomagamo učencem, ki s težavo obvladujejo učno gradivo, temveč da razširimo danes že ustaljeni šolski termin »dodatna pomoč« tudi na nadarjene, posebej sposobne učence. Za te bi morali najti razne ustrezne dodatne obremenitve in jim ne nazadnje omogočiti prehod v višji razred ob določenih pogojih (s preizkusom znanja), in to mimo rednega napredovanja.

Najpomembnejši za racionalizacijo in kvaliteto pouka je nedvomno učiteljski kader. Pomanjkanje ustreznega učiteljskega kadra na vseh nivojih našega šolskega sistema je precejšnje. Ni pa slučajno, da je ta primanjkljaj povzročil najvidnejše posledice prav na področju osnovnega šolstva. Na tem področju so se naenkrat znašli na isti črti nov, poglobljen in razširjen učni načrt, nova predmetna struktura reformiranega osnovnošolskega programa in razmeroma enaka kvalifikacijska struktura učiteljskega kadra. Posebni interes družbe do osnovne šole nam ne bi smel še nadalje dopuščati tako majhen vpliv, lahko bi rekli celo toliko stihije pri skrbi za čim hitrejšo zadovoljitev že vrsto let zelo natanko ugotovljenih potreb po učiteljskem kadru — posebej za predmetni pouk. Ker lahko pomanjkanje ustreznega učnega kadra močno zavre nadaljnje uresničevanje reformnega procesa, bi bilo prav, da že v tem letu storimo vse mogoče ukrepe v zvezi s planiranjem in štipendiranjem kadra za pedagoško delo. Šele tedaj bo možno realneje ocenjevati rezultate šolske reforme, kadar jo bo povsod uresničeval za svoje delo strokovno usposobljen pedagog.

Učno vzgojne smotre v reformirani osnovni šoli pa bomo kvalitetneje uresničevali ne nazadnje tako, da bomo razširjali in poglobljali samoupravno delovanje znotraj šol. Samoupravljanje se je v marsikateri osnovni kot tudi drugi šoli pogosto zaustavilo zgolj pri vzpostavljanju samoupravnih odnosov v zunanjih relacijah šole, navznoter pa v glavnem tudi le v zvezi z delovnimi odnosi v kolektivu in nagrajevanjem. Pri tem seveda ne moremo mimo ugotovitve, da nagrajevanje po delu v naših šolah še ni postalo dejanski faktor kvalitete, kar kaže, da je potrebno nadalje iskati ustrezna merila in kriterije za nagrajevanje pedagoškega dela. Pred tem pa je razumljivo potrebno dati šolam takšno materialno podlago, ki bo zagotovila njihovo samostojnost in omogočala zastav-

ljeno načelo stimulatívnega nagrajevanja. Sam učno vzgojni proces doslej še ni bil deležen spodbude, kakršno lahko da samoupravljanje. Boj za boljšo kvaliteto naše šole je lahko uspešen samo ob še večji humanizaciji, t. j. ob še ustvarjalnejših odnosih med učitelji in učenci, starši in šolo ter šolo in družbo. V togih, zaostrenih in nesamoupravnih odnosih ni mogoče dosežati zadovoljivih učno vzgojnih rezultatov.

V tem pogledu je naša naloga, *da v okviru samoupravnih relacij šole navzven damo šoli obljubljeni pomoč* raznih strokovnih institucij in služb in znanstveno raziskovalnega dela na področju pedagogike in drugih ved. Mislim predvsem na tesnejše sodelovanje med socialno, zdravstveno, psihološko, prosvetno pedagoško službo in službo poklicnega usmerjanja s šolo, saj bo ta brez teh institucij težko kos svojim razširjenim nalogam.

Druga naloga, ki se kaže predvsem v krepitvi notranje šolske samouprave, pa je v večjem vključevanju učencev v samoupravno izpopolnjevanje svojih obveznosti do učenja in šole. Mislim, da za sedanje slabe učne uspehe v osnovni šoli pripisujemo premajhen delež učencem oziroma delovanju njihovih šolskih skupnosti. Ugotavljamo, da ta samoupravni člen v verigi šolske samouprave v mnogih primerih ni zaživel, ker čestokrat niti ni bil vzpostavljen. Pedagoški zbori so se premalo trudili oblikovati in usmerjati skupnosti učencev, ki bi ob pravilni motivaciji za delo bile lahko nepogrešljiva opora slehernemu pedagoškemu kolektivu. Res je, da metode kot: skupinski pouk, laboratorijska metoda in pouk v kabinetih razvijajo učenčevo aktivnost in samostojnost, vendar ne oblikujejo hkrati odgovornosti učencev za izpolnjevanje nalog iz programa šole. Interes učencev je treba vezati na konkretne cilje šole, ki morajo biti jasno določeni in znani učencem vseh razredov, v skladu s socialno zrelostjo učencev. Na tej podlagi je potem mogoče programirati učenje in ostale zavestne akcije učencev samih, ki bodo potrebne za vzpostavitev obojestranske samoupravne odgovornosti obeh temeljnih faktorjev v učno vzgojnem procesu, t. j. pedagoga in učenca ob uresničevanju programa osnovne šole.

Z obravnavanimi vprašanji sem želel prispevati nekaj misli k nadaljnjemu oblikovanju takega koncepta reformirane osnovne šole, da bo le-ta postala oblikovalec novih odnosov in aktivni činitelj v nadaljnjem gospodarskem kot družbenem razvoju.

EMIL ROJC

Za ali proti sezonstvu

Zaposlovanje v tujini ni nikjer v Sloveniji, v nobeni izmed slovenskih geografsko-ekonomskih regij toliko razširjeno, predmet tolikih polemik in ne nazadnje vsaj v lokalnih razmerah tako vznemirjajoče vprašanje kot v Pomurju. (Namenoma se izogibam oziroma ne uporabljam geografske oznake Prekmurje, ki je po svojem tradicionalnem pojmovnem obsegu sicer najbolj identično s sezonstvom, zaposlovanjem v tujini in izseljevanjem, ker menim, da omejuje objektivne težnje k integraciji širšega ekonomskega prostora, hkrati pa nehote oživlja brezciljno sentimentalnost, katere izvor je iskati predvsem v obravnavanju izseljevanja in sezonstva v celotnem razvoju tega pojava do let po osvoboditvi).

I

Fevdalizem v tistem delu severovzhodne Slovenije, ki je v preteklosti spadal k Ogrski, se je ohranjal v vseh oblikah, ne da bi ga domače razmere kakorkoli vznemirjale, kaj šele intenzivno spodkopavale tja do leta 1918. Leto 1848 na tedanje razmere ni vplivalo. Šele leta 1918 je plima revolucijskih dogodkov — seveda že v nekoliko drugačni obliki — dosegla tudi ta del Slovenije. V drugi polovici 19. stol. so se družbeni tokovi drugje na Slovenskem torej prej začeli in bili tudi živahnejši. Čeprav je Mura delila na Slovenskem monarhijo v dva dela, ni mogoče zanikati komuniciranja čez reko v obe smeri. Takratni Prekmurec je primerjal svoj položaj tudi z razmerami istih slojev pri svojih sosedih. To toliko bolj, ker mu je domači fevdalni red nudil mnogo manj ekonomskih možnosti kot vsaj nekoliko razviti kapitalizem drugje na Slovenskem. Njegov ideal je bil dobiti zemljo. Toda kako? V razmerah porajajočega se »vsemogočnega, brezimnega in v vsa področja segajočega kapitala«¹ je bilo za to veliko več možnosti. Prekmurec pa ni imel druge možnosti, kakor da se zaposli kot sezonski delavec na madžarskih veleposestvih, kamor so jih vabili, povečini po svojih zaupnikih, kasnejših polirjih, lastniki veleposestev.

Gledano širše, se je kmet na Slovenskem teritorializiral z dedovanjem, priženitvijo itd., v Prekmurju s polirstvom, preko tega pa s prigaranim denarjem. V obeh primerih pa je šlo za teritorializacijo, čeprav nekateri to zanikajo in priso-

¹ Tažo Jančar: »Dvoje mnenj o enem problemu«, Teorija in praksa, 1964/10, str. 1405.

jajo sezonstvu pomen nekakšnega fatalizma in ahasverstva, kar je še prav posebej poudarjal ves predvojni lokalni klerikalni tisk, ki je znal ustvarjati psihozo sezonstva; in te se nismo do kraja otresli niti danes.

Ko obravnavamo celotni kompleks, ki mu pravimo sezonstvo, torej ne moremo mimo ugotovitev, do katerih so prišli na podlagi dosedanjega proučevanja tega problema, kajti prav te ugotovitve zelo sugestivno vplivajo na naša stališča o sezonstvu v sedanjih razmerah. Ocenam sezonstva so izhodišče zgolj populacijske razmere. To je verjetno premalo, kajti sezonstvo je skupek mnogih komponent, katerih najširši okvir je bil fevdalizem, skupaj z vero kot svojo ideološko osnovo. Težko je zato trditi, da sta *vzrok* izseljevanja in sezonstva *le* razdrobljenost zemlje in pregosta naseljenost, in to kot faktorja primarnega značaja. Razglabljanja o vzrokih in posledicah — za kar tukaj ni dovolj prostora — dopuščajo tudi trditev, da je šele sezonstvo spodbujalo k drobitvi zemlje in prav tako k močnejši populaciji. Kako drugače kot z begom iz tega okolja naj da prekmurski človek duška temu, da, ne zavedajoč se svoje družbene vloge, razbije fevdalni oklep, ki je bil močan — gledano s slovenskega etničnega stališča — samo še na tem geografsko majhnem prostoru. Sprva prekmurski človek ni mogel, kasneje pa ni več hotel ubirati iste poti kakor razvoj na vasi drugod v Sloveniji. Možnosti za industrijsko proletarizacijo ni bilo, čeprav nekateri menijo, da se je skoraj 20 tisoč Prekmurcev v kratkem obdobju odselilo v Budimpešto. Vse to je toliko bolj vplivalo na razvoj sezonstva, ki je človeka miselno razceplo. Brž ko se je sezonstvo razširilo tudi v druge evropske dežele, drobitev zemlje ni bila več tolikšen problem. Sezonec je kupoval zemljo in mnoge domačije so tako nastale. Tu se je razvijala polirska, drugod v slovenskem prostoru gruntarska miselnost, v bistvu pa je šlo za isti cilj, za teritorializacijo. Oblikoval se je človekov značaj: gruntarska samozavest in svojevrstna čustvenost ter sezonska miselnost, ki ju v različnih odtenkih opazamo še danes, v preteklosti pa sta v Pomurju pustila dva vidna »spomenika«, to so bile tako imenovane »slovenske opekarnice« pri Ljutomeru, ki so jih kmetje postavili na šibke temelje, šibke v dvojnem pomenu: gradbeno in finančno, kar je bilo tako značilno za vsakršno kapitalno akcijo slovenskega kmeta, in na drugi strani Benkovo predelovalno industrijo v Murski Soboti, ki je bila zgrajena in kasneje vodena le s težnjo s profitom in izkoriščanjem.

Enostransko obravnavanje pojava sezonstva izhaja torej predvsem iz ocen tega problema v predvojnem lokalnem

konservativnem tisku. »Novine« so znale biti takole sentimentalne: »Ali veste, gospod, da smo Prekmurci narod izseljenecv, ki je obsojen, da prodaja svojo kri tujcu...« Ali pa: »V Slavonijo odide vsako leto mnogo ljudi, toda srce ostane doma na rodni zemlji. Povsod iščejo kruh, vendar se vračajo...« in še: »Kak si želimo mi lepe krajine, kde bi se nam srce veselilo. Mi čütimo v sebi, da je nindri ta zemlja, samo ne moremo je najti. Slavonija je nej tista zemlja. Človek je tüdi s siromaštvom zadovolen pa srečen, tüdi v siromaštvu lejko vživle lepote zemle i bogastvo svoje mladosti. Če pa ima samo en oral zemle, leseno ali pa iz blata nabito kočico, se čüti že samostojen gospodar in je ves zadovolen.«

II

Ali torej lahko trdimo, da nas pri obravnavanju sezonstva in izseljevanja danes prav nič ne vežejo kakršne koli analogije ravno s tistimi nazori, ki smo jih kritizirali? Kakšno bo naše stališče spričo tega, da se sezonstvo v sedanjih razmerah spet pojavlja, saj je imel npr. zavod za zaposlovanje v Murski Soboti v devetih mesecih lanskega leta za 50% več prošenj za zaposlitev v tujini kot v devetih mesecih leta 1965, ko je odšlo na delo v Avstrijo iz obmejnih vasi Trdkova 27% vseh odraslih oseb, iz Doliča 26%, iz Krplivnika in Otovec 22%, iz Vidonec 23%, iz Doljnih Slaveč 21% itd. Proces, ki se je izoblikoval v stoletju, nas postavlja pred alternativo: ali dovoliti, da se izživí ali ga umetno zavirati.

Smoter in cilj vseh povojnih prizadevanj je bil, da bi bilo za vse dovolj kruha doma, če pa so že potrebni migracijski premiki, potem naj severovzhodna Slovenija ne bo »izvoznik« nekvalificirane delovne sile. To je ugodno potekalo vse dotlej — in bili so doseženi lepi uspehi predvsem glede izboljševanja kvalifikacijske sestave zaposlenih — dokler ni prišlo do liberalizacije pri zaposlovanju v tujini. Predvsem v letu 1962 se je pričelo zviševati število tistih, ki so želeli dobiti zaposlitev izven naših državnih meja. Kako se je večalo zanimanje za delo v tujini, nam za triletno razdobje pove spodnja razpredelnica:

Leto	Avstrija	Nemčija	Druge države
1961	760	290	692
1962	2111	639	658
1965	4810	815	951

Navedb, da se prosilci žele zaposliti, pa je bilo v zgornjem skupnem številu v istem razdobju in za iste dežele v prošnjah za izdajo potnih listov (drugje je bilo navedeno, da je namen potovanja obisk, čeprav vemo, da je bil tudi obisk le formalnost, v resnici pa je šlo za zaposlitev):

Leto	Avstrija	Nemčija	Druge države
1961	24	41	31
1962	1045	398	42
1963	2248	513	35

(Podatki so za nekdanji murskosoboški okraj.)

Ugotovitev, da problemov nezaposlenosti v Sloveniji praktično nimamo, saj je pri nas število prostih delovnih mest konstantno veliko večje kakor število začasno nezaposlenih,² se opira na registrirano število nezaposlenih, ne upošteva pa prikrite in potencialne nezaposlenosti, ki je zlasti občutna prav v severovzhodni Sloveniji. Želja po zaposlitvi izhaja v omenjenih primerih iz ekonomskih razlogov, čeprav ne moremo zanikati, da na te razloge vplivata tudi tradicija in navada. Vprašanje je, ali gre za brezposelnost ali ne. S formalnega stališča ne!

So bila torej naša dosedanja prizadevanja, da bi omejili sezonstvo, po ekonomski plati tako neučinkovita? Če upoštevamo že navedene motive in razloge o nastanku in razvoju sezonstva, potem si vsaj delno lahko odgovorimo na zgoraj zastavljeno vprašanje s tem, da je bil povprečni mesečni zaslužek tistih, ki so bili leta 1963 zaposleni v ZR Nemčiji 1000 DM, čeprav je bilo okrog 80% zaposlenih iz nekdanjega murskosoboškega okraja nekvalificiranih delavcev. Razumljivo, da doma ni mogoče zagotoviti takšne stimulacije, predvsem ne pri nekvalificiranih delavcih.

III.

Gospodarska struktura neke dežele — to velja predvsem za velike — pogojuje mednarodno delitev dela, ravno tako pa tudi ta delitev soodloča o omenjeni strukturi, ki naj bi bila tako čim manj stihijska. Pri nas v Sloveniji veliko pišemo in govorimo o urbanizaciji celotnega gospodarskega prostora.

² Ibidem.

Toda za zdaj smo v tem pogledu močnejši v polemikah in v parcialnih ugotovitvah kakor v dejanjih. Zakaj? Predvsem zato, ker smo, izhajajoč iz objektivnih zgodovinskih dejstev o nekdanji provincialni razdelitvi našega narodnostnega ozemlja, bili prepogostokrat za spolitizirano ekonomiko, ki se v praksi odraža tako, da je za razvijajočo se gospodarsko strukturo neke politično-teritorialne regije odločilna opravičba lokalnih faktorjev, premalo pa je organski člen širšega ekonomskega prostora, ki mu manjka razvojni koncept, iz katerega bi lahko črpali določnejšo vsebino za danes tako različne in včasih tudi dezorientirane ocene o zaposlovanju v tujini v sedanjih razmerah. Če je naša smer vključevati se v mednarodno delitev dela in smo za liberalizacijo gospodarskih odnosov, ne moremo ob tem zanikati sicer marsikdaj neljubega sopotnika — sezonsko zaposlovanje, ki ima kot pojav svoje zgodovinsko opravičilo. Toda kakor ga administrativno ne moremo preprečiti, ekonomsko pa še ne izenačiti s pogoji zunaj, je vendarle edini izhod v ustvarjanju ugodnejših ekonomskih razmer doma. Ni naključje, da so predvsem hriboviti predeli, kjer je sezonstvo najbolj udomačeno, gospodarsko skoraj brezoblična pokrajina. V sistemu planiranja na kateri koli ravni je to periferija, o kateri nimamo prave podobe, kaj naj pravzaprav postane, in zato se tudi precej nenačrtno razvija, predvsem urbano. Priliv deviznih sredstev od zaslužkov ljudi v Avstriji in ZR Nemčiji v letu 1962 in 1963, tj. okrog 564 milijonov deviznih dinarjev pa je faktor, ki vendarle lahko odločujoče vpliva na gospodarsko fiziognomijo pokrajine. Danes se večina teh sredstev preliva v zidavo stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij v krajih, kjer so sezonci doma, delno tudi v nakup zemlje, kar vse ustvarja materialne pogoje za še večji razmah sezonstva, ni pa čutiti zadovoljave težnje h koncentraciji v večjih urbanih in gospodarskih središčih, kar bi najbolj naravno izpodrezovalo korenine takim oblikam sezonstva, kakršne vendarle želimo odpraviti.

JUS MAKOVEC

Stanovanjsko tržišče in stanovanjske potrebe

Stanovanjski trg in plan

Kljub predvidenim spremembam v financiranju in usmerjanju razširjene reprodukcije, v izgradnji novega mehanizma investicij in v prenosu odločanja na tem področju na ustvarjalce sredstev za razširjeno reprodukcijo na delovne kolektive bo problematika stanovanjskega trga še nadalje specifična. Čeprav bo podlaga novega sistema financiranja deterritorializacija vseh investicij, bo vseeno vloga komune na področju stanovanjske izgradnje in stanovanjskega gospodarstva nasploh še zmerom zelo pomembna, prav posebno pri družbenem in prostorno-urbanističnem planiranju. Decentralizacija sredstev razširjene reprodukcije v bistvu sploh ni decentralizacija, ampak gre pri tem zgolj za to, da prepustimo odločanje na področju razširjene reprodukcije tistim, ki so sredstva ustvarili. To velja enako tudi za sredstva na področju razširjene reprodukcije stanovanj. Takšna decentralizacija bo v bistvu gospodarno, družbeno, sporazumno strnila sredstva na področju razširjene reprodukcije in jih usmerila tja, kamor bo kazal resnični interes delovnih organizacij.

Analiza tržišča s stanovanji

Premalo imamo analiz in socioloških raziskav, ki bi nam pokazale resnično stanje na področju stanovanjskega povpraševanja. Imamo sociološki inštitut, ki bi lahko npr. anketiral vse vseljene stanovalce v enem letu npr. v Ljubljani. Če vzamemo, da vsako leto zgradijo okrog 3000 in več stanovanj v Ljubljani in da se vanje vseli najmanj toliko družin, potem bi bilo zelo zanimivo dognati, odkod so prišle te družine, tj., ali so se vselile iz starih stanovanj, iz dobrih stanovanj, iz manjših v večja stanovanja v Ljubljani ali izven Ljubljane, kako so si pridobile ta stanovanja itd. itd.

Vse to bi namreč opozorilo na problem, ki ga sicer kvantitativno ne moremo še nakazati, ker nimamo kvantitativnih podatkov, na problem, da si morejo dandanes pridobiti stanovanja predvsem tiste kategorije prebivalstva, ki imajo večje osebne dohodke, ki so strokovnjaki ali ki imajo kake druge vire dohodkov izven rednega delovnega razmerja. To bi nam obenem pokazalo, kako rešujemo stanovanjsko vprašanje večine povpraševalcev, ki živijo v slabih stanovanjskih razmerah.

Vsekakor nismo proti temu, da bi strokovnjaki, ki nam jih tako primanjkuje, ne dobili stanovanj, saj ugotavljamo, da so razponi pri nagrajevanju strokovnjakov še vedno premajhni. Vendar bi bilo bolje urediti samo vprašanje nagrajevanja strokovnjakov, na stanovanjskem področju pa jih postaviti v enak položaj z ostalimi državljani. Menimo pa, da bi bila ena izmed nalog sociološkega inštituta, ker je to pač sociološka študija, proučiti politiko delovnih organizacij na tem področju, nakazati sociološke vzroke in posledice tako imenovanih črnih gradenj, probleme socialno ogroženih, sociološke vzroke in posledice segregacije stanovalcev itd. Povezava z ekonomskim inštitutom SRS in Gradbenim centrom SRS bi dala na tem področju vrsto pobud (študije o zasedenosti stanovanjske površine, o funkcionalnosti stanovanj, o dejavnosti hišnih svetov itd.) tako sociološke, ekonomske in politične narave. V svetu so podobne raziskave vedno bolj pogostne, npr. v Franciji, na Švedskem, v Nemčiji, na Poljskem itd. Tudi gradnja novih naselij bi ne smela mimo sociologov.

Analiza tržišča s stanovanji mora upoštevati kompleksno tržišče s stanovanji, tj. tržišče, ki ga tvorijo proizvajalci stanovanj (gradbena podjetja), tržišče, v katerega so vključeni individualni proizvajalci stanovanj (zasebni in združeni sektor), tržišče, ki nastaja v okviru velikih podjetij, tržišče, ki nastaja pri načrtnih rekonstrukcijah starih mestnih jeder itd.

V nasprotju s splošnim jugoslovanskim tržiščem je tržišče stanovanj teritorialno omejeno. Čeprav bodo gradnja stanovanj po novem financirale banke, se pravi gospodarske organizacije, ki ne poznajo politično-teritorialnih omejitev, bodo le težave pri vključitvi stanovanjskega tržišča v splošno jugoslovansko tržišče. Težave se kažejo in se bodo kazale predvsem zaradi specifične lastnosti stanovanja, ki je večinoma teritorialno fiksno, nemobilno; kot tako pa je nedvomno tesno povezano z območjem občine in širše regije.

Težave smo že omenili; prištejmo še nekatere momente, ki vplivajo na stanovanjsko tržišče in so zato potrebni pri analizah.

Sedanje stanje, ko ni ravnotežja med kupnimi fondi (posameznih občanov in delovnih skupnosti) in blagovnimi fondi (število dograjenih — družbenih in zasebnih stanovanj v vseh občinah) je plod:

1. absolutnega in potencialnega primanjkljaja stanovanj;
2. premajhnih kapacitet gradbene industrije in vseh na gradbeništvo funkcionalno vezanih industrijskih, obrtniških in drugih dejavnosti;
3. premajhnih sredstev v delitvi narodnega dohodka za
 - a) investicije v gradbeništvo in spremljajoče panoge;
 - b) za povečane osebne dohodke za kritje ekonomskih stanarin za vsa stanovanja, sedanja, nova in bodoča;
 - c) za povečane osebne dohodke za nakup stanovanj;
 - d) za ustrezne kredite za vse kategorije stanovanjskih potrošnikov, tj. za tako anticipirano razdelitev narodnega dohodka, ki jo narekuje dolga življenjska doba stanovanj in kratka delovna doba zaposlenih občanov.

Če bi vzpostavili pravilne kvantitativne odnose med vsemi omenjenimi vzroki (1—3), vzroki za nestalnost stanovanjskega trga, potem bi se zelo približali pravilnemu funkcioniranju stanovanjskega trga, ki zahteva pravilen, naraven ekonomski odnos med potencialnim (vse potrebe, ne glede na finančne možnosti) in efektivnim stanovanjskim povpraševanjem (dejanskim glede na realne finančne možnosti). Na stanovanjski trg deluje povpraševanje, ki se bo krepilo s krepitvijo kupne moči, kar je plod izboljšanega življenjskega standarda vseh stanovanjskih povpraševalcev.

Ugotoviti obseg (fizični in vrednostni) potencialnega in efektivnega stanovanjskega povpraševanja v enem letu in v perspektivi več let je zelo pomembno za družbo, ki mora planirati gradnjo stanovaj, tj. stanovanjsko ponudbo.

Na stanovanjsko povpraševanje, potencialno in efektivno, močno vplivajo stanarine. Čim bolj se te približujejo ekonomskim, tem bolj avtomatično se stanovanja v stanovanjskem fondu distribuirajo (npr. v družini se pomnožijo otroci, starši ostanejo sami v sorazmerno velikem stanovanju. Pri veliki stanarini bosta iskala manjše in tako sprostila večje stanovanje).

Na stanovanjsko povpraševanje in ponudbo močno vpliva še naslednje:

— Priliv prebivalstva v mesta in s tem odliv iz nemestnih področij.

— Majhna mobilnost na stanovanjskem tržišču; stanovanja so prostorno vezana, medtem ko ljudje pogosto menjajo kraj bivanja. Zato je važno za družbo, kje bo stalo stanovanjsko poslopje glede na perspektivni družbeni in gospodarski značaj naselja, prometa itd. Zato bodo v tem smislu nastopale tudi določene omejitve.

— Stanovanjski trg v jugoslovanskem merilu bo vedno razdeljen na vrsto stanovanjskih podtržišč v okviru komun, v širšem (republika) ali v ožjem okviru (večja delovna organizacija), v odvisnosti od podnebja, terena in navad (proizvodnja blokov s centralno kurjavo, kot so v Sloveniji, ne bo racionalna npr. v Makedoniji, Dalmaciji itd.). Torej gre za dokaj omejena stanovanjska podtržišča, ki s svojim specialnim povpraševanjem vplivajo na obseg in asortiment ponudbe. Čim ožje je tržišče, tem dražje je blago — stanovanje, ker ga ne moremo proizvajati v večjih serijah ob večletno enakih tipih, kar je prvi pogoj za regresijo stroškov. Že samo jugoslovansko tržišče je preozko, razširiti ga preko ustreznega izvoza stanovanj pa bo vedno manj mogoče kot pri drugem blagu.

Ne samo ozkost tržišča, temveč tudi njegovo nenehno spreminjanje zaradi ekonomskih vzrokov delovne migracije otežuje pravilno prostorsko usmerjanje stanovanjske graditve. Komaj zgrajene stanovanjske stavbe ne bomo z lahkim srcem podirali že čez 10 let npr. zaradi nove dislokacije industrije. Industrijo bi lažje locirali zaradi takih vzrokov v bližino stanovanj, čeprav tudi to ni vedno družbeno rentabilno. Vendar si težko zamišljamo popolno izkoriščanje industrijskih kapacitet npr. v treh izmenah, če ni okoli industrije dovolj delovne sile, s tem pa tudi celotne infrastrukture. Majhna naselja ne morejo imeti velike industrije!

Spričo silne raznolikosti Jugoslavije in Slovenije nasploh (Poljska ima npr. lažje pogoje, ker lahko proizvaja množično industrijska stanovanja, ki bodo v vsej poljski ravnini tudi glede na klimo skoraj enako uporabna) bomo torej še vedno priča precejšnjim razlikam pri gradnji stanovanj glede na količino in asortiment.

Družbene intervencije na stanovanjskem tržišču le-tega ne morejo deformirati, kolikor temeljijo na dobro pretehtani podlagi. Nasprotno, menimo, da to tržišče lahko celo animirajo, saj npr. nastopa družba — država v imenu množice

potencialnih, a neefektivnih stanovanjskih povpraševalcev kot enakopraven partner ostalim efektivnim povpraševalcem pod pogojem, da subvencioniranje ne sme neposredno vplivati na višino ekonomske stanarine, čeprav jo ti plačujejo v celoti ali delno. Tako bomo morali oceniti tudi velikost in naravo stanovanjskih potreb, ki jih ni mogoče neposredno zadovoljiti preko trga, npr. za stare ljudi, invalide itd., tj. za ekonomsko nepridobitne družbene sloje. Podobno velja tudi za načrtno rekonstrukcijo mestnih središč. Klasični tržni mehanizem ne more prav nič pomagati stanovalcem v stanovanjih, ki jih je potrebno zamenjati (to je tudi vzrok, da so sploh v takih stanovanjih).

Na nekaterih področjih, posebno tistih, ki se hitro razvijajo (stanovanjski trg v Ljubljani je dokaj različen od istega v Cerknici) sta edina glavna faktorja, ki determinirata obseg stanovanjske izgradnje: spremembe v demografski strukturi in razvoj mest. Razvoj odnosa med stanarino in osebnim dohodkom je odvisen od trga. Dokler obstaja kakršen koli trg, narekujejo ta razvoj tržni pogoji, in razvoj se lahko spreminja le, če se spreminja tudi trg. Podobno velja za vse mogoče spremembe v gradbeni tehniki prihodnjih let.

Ker v našem ekonomskem sistemu trg deluje, bodo pod njegovim vplivom cene stanovanj naraščale ali padale zaradi večje ali manjše stanovanjske izgradnje in zaradi večjega ali manjšega povpraševanja (efektivnega). Tako trg posredno povečuje ali zmanjšuje delež stanarine v osebnih dohodkih. Vpliva pa tudi na večje ali manjše perfektuiranje gradbene tehnike, na tehnično opremljenost gradbeništva itd.

In naposled, le s povečano ponudbo pri organiziranem in ekonomsko uskladenem realnem povpraševanju lahko rešimo stanovanjski problem. Večja ponudba pa terja večje kapacitete, ker nam sredstev za nakup stanovanj danes kljub visokim cenam ne primanjkuje. Stanovanjski trg lahko torej v današnjih razmerah vzpostavimo le z večjo ponudbo stanovanj, ker s prodajo še ni težav. Vse to pa zahteva močnejše specializirane proizvajalce ob sočasno močnejših organiziranih naročnikih, potrošnikih. Posebej pa bi bilo potrebno proučiti trgovino, se pravi, ali naj bi ostala v okviru posameznih podjetij ali naj bi jo izločili kot vso drugo trgovino.

Trgovina s stanovanji ni tako preprosta ravno zaradi vrste ekonomskih, tehničnih in socialnih problemov. Mnenja smo, da bi specializirana trgovina kot analitik strukture povpraševanja realneje usmerjala proizvodnjo stanovanj, posebno industrijsko proizvodnjo.

Nekatere mednarodne izkušnje

Gradnjo stanovanj in prodajo ne subvencionirajo skoraj nikjer neposredno pri sami gradnji (gradbenih podjetjih). V zahodnih kapitalističnih deželah so gradbena podjetja in nanje funkcionalno vezana industrijska podjetja svobodna v določanju cene. Vsi družbeno regulativni ukrepi so predvsem v pomoč določenim kategorijam prebivalcev za nakup stanovanj zaradi previsokih cen, čeprav so te v primerjavi z osebnimi dohodki veliko bolj ugodne, kot so pri nas. (Vrednost povprečnega stanovanja, obračunana s številom letnih zaslužkov kvalificiranega delavca je bila l. 1958 v Belgiji 4,8, v Franciji 4,9, v Angliji 2,7, v Nemčiji 3,7, itd. V Jugoslaviji pa vsa leta od 10—15.¹)

Veliko pomanjkanje stanovanj in v zvezi s tem visoko efektivno povpraševanje presega dejanske kapacitete v proizvodnji stanovanj. Ker nimamo kot država z visokim tempom gospodarskega razvoja še toliko umirjenega gospodarstva, da bi se ekonomska migracija proti mestom in proizvodnim centrom ublažila, ustalila, bo pomanjkanje stanovanj še vedno pereče. Dejstvo, da na stanovanjskem trgu nimamo rezerv, da imamo na strani stanovanjske ponudbe premajhno kvantiteto, vpliva v močni meri na visoke cene stanovanj.

V deželah vzhodne Evrope sicer posredno subvencionirajo gradnjo in prodajo, tako da administrativno določajo prodajno ceno. Zato pa je ta prodajna cena v primerjavi z osebnimi dohodki, npr. na Poljskem, enaka za 1 m² neto stanovanjske površine enemu povprečnemu mesečnemu zaslužku kvalificiranega delavca. Poleg tega pa imamo tam še vrsto instrumentov, ki omogočajo nakup stanovanj pod ugodnimi kreditnimi pogoji, posebno za najemniška stanovanja.

V bistvu v socialističnem sistemu ne gre za lastnino² stanovanja, temveč za stanovanje nasploh. Lastnina stanovanja je v današnjih razmerah pravzaprav metoda za boljše vzdrževanje in osebno odgovornost ter večji interes za tako visoko, v bistvu navsezadnje le — družbeno investicijo. Obenem pa vemo, da lahko le z nizko ceno stanovanj mobiliziramo bodoča povečana osebna sredstva, osebne dohodke, ki jih predvidevamo v prihodnjih letih. Prav tako lahko tudi z nižjo ceno stanovanj preusmerimo osebno potrošnjo iz kratkotrajnejših na dolgotrajnejše dobrine, kot so stanovanja. V strukturi naše potrošnje so namreč dolgotrajnejši predmeti še

¹ Financing of housing in Europe, Geneve 1958.

² Z lastnino stanovanja razumemo le osebno lastnino in uporabo, ne pa lastnino kot sredstvo kapitaliziranja na račun stanovaleca, kot je to v kapitalističnem sistemu.

vedno zelo slabo udeleženi. Cene stanovanj sicer povsod na svetu rastejo zaradi že kronične slabše produktivnosti gradbeništva, vendar ne tako silno kot pri nas. Stanovanjsko tržišče ne deluje pravzaprav še nikjer, v nobeni državi kompleksno, pač pa kot podtržišče; npr. stanovanjska ponudba je enaka povpraševanju v vaških naseljih, delno tudi v večjih naseljih mestnega značaja itd. V težavnejšem položaju, v hujšem precepu med ponudbo in povpraševanjem pa je stanovanjsko tržišče hitro razvijajočega se centra, mesta itd. Tako kot si v današnjem modernem gospodarstvu ne moremo več zamišljati klasičnega, liberalističnega trga le na podlagi ponudbe in povpraševanja v okviru države pri katerémkoli blagu, tako si ga še težje zamišljamo pri izredno specifičnem blagu, tj. pri stanovanju. Stanovanj verjetno še dolgo časa ne bomo v večji meri izvažali in se s tem vključevali v mednarodno delitev dela. Zato bodo stanovanja in stanovanjski elementi seveda pri nas vedno nekoliko dražji kot v večjih državah zaradi ožjega tržišča, ki je poleg tega geografsko tako raznoliko, da ne dopušča, npr. enakih tipov polmontažnih elementov za vso državo. To pa seveda omejuje serijo, pa čeprav jo pripravimo za večletno obdobje. Zato bodo na tem področju še dolgo bolj ali manj potrebni določeni družbenoekonomski ukrepi, ki bodo morali korigirati ekscese čistega trga, tj. ponudbe in povpraševanja, kateremu se pač v celoti ne odrekamo.

V razmerah plansko-tržnega gospodarstva stanovanj ne moremo obravnavati drugače kot blago, dokler prihajajo na trg, kjer jih kupujemo in prodajamo, celo preprodajamo. Kot je hrana nujna za življenje, tako je nujno tudi stanovanje, ki je dolgoročna dobrina, ki je namenjena dvema, trem, pa tudi več delovnim generacijam. Pri stanovanju kot pri hrani imamo tudi naturalno gospodarstvo, kjer stanovanje sploh ne prihaja na trg, npr. pri izraziti individualni izgradnji stanovanj. Tako je stanovanje sicer blago, vendar blago, ki ima vrsto aspektov v svoji potrošnji: je osnovna celica stanovanjske hiše in družbenega samoupravljanja, družinska celica, enota stanovanjske soseske, enota krajevne samouprave, urbanistična enota, dolgoročna potrošna dobrina, osnovno sredstvo potrošnje, eden osnovnih pogojev za realizacijo družbene produktivnosti, ferment ekonomske in superstrukture, glavno osnovno sredstvo infrastrukture itd. Tako ima stanovanje ekonomski, sociološki, samoupravn in politični pomen na področju potrošnje, čeprav je na področju proizvodnje, prodaje in nakupa predvsem blago, ki je bilo vanj vloženo več ali manj dela.

Značilno za vse države na svetu je, da se zavedajo, da so stanovanjske in komunalne investicije skupaj, kar zadeva njihovo višino, enake bazičnim investicijam, le s to razliko, da so po svoji uporabi silno razdrobljene in so ena izmed glavnih komponent življenjskega standarda, prav tako tudi ena glavnih komponent infrastrukture, ki je spet ena izmed temeljev za večjo družbeno produktivnost. Tako je stanovanje v nasprotju z drugimi potrošnimi dobrinami ena izmed poglavitnih dolgoročnih potrošnih dobrin, ki s potrošnjo močno pozitivno ali tudi negativno (pomanjkanje stanovanj) vpliva na proizvodnjo, in tako povečuje ali zmanjšuje družbeno produktivnost. V vseh državah namenjajo za stanovanjske investicije sorazmerno velik delež narodnega dohodka, tj. 2,6 pa tudi do 7–8% (Belgija 4,1–5%, Francija 3,4–5,2%, Holandija 4,2–5,2%, Anglija 2,6–3,1%, Zvezna republika Nemčija 4,3–5,4%, Jugoslavija zadnja leta okrog 6% itd.³ Pri tem pa imajo države z majhnim narodnim dohodkom na prebivalca veliko težji položaj kot pa gospodarsko razvitejše države z večjim narodnim dohodkom na prebivalca. Za te gospodarsko razvitejše države pomeni gradnja stanovanj razmeroma manjšo obremenitev nacionalnih sredstev ob absolutno večji kvoti za gradnjo stanovanj na prebivalca.

Pri vsem tem pa opažamo, da v večini držav, tudi v močno razvitih, še vedno namenjajo precejšnja sredstva za gradnjo stanovanj iz izključno javnih sredstev, zasebno gradnjo pa še močno subvencionirajo, posebno v mestih.

Opazamo zakonito povezanost med stopnjo gospodarske razvitosti države (tudi regije v okviru države), med stanovanjsko situacijo in med stopnjo javne (neposredne in posredne) pomoči prebivalcem pri nakupu stanovanj v lastnino ali v uporabo.

Na razmerje med javnim in zasebnim sektorjem pri gradnji stanovanj vpliva zlasti stanovanjska situacija, nato pa socialni momenti, kot rezultat neugodnih odnosov med ceno stanovanja in osebnimi dohodki. V vseh državah, kjer so stanovanjske potrebe zelo občutne, se bolj usmerjajo k javnim virom sredstev za financiranje stanovanjske gradnje. To zahtevata nemoten gospodarski razvoj in reševanje socialnih vprašanj ne glede na družbeni sistem (socialna vprašanja navadno sodijo v pristojnost javnih družbenih organov). V zahodnih državah je javna intervencija nujna zaradi političnih razlogov, ker vladajoči krogi ne žele zaostriti odnosov z delavskim razredom pri tem za življenjski standard tako

³ OEEC, Statistical Bulletin, Paris, National Statistical Publication 1960.

občutljivem vprašanju, in pa zaradi ekonomskih razlogov, tj. zavesti, da sta stanovanjsko vprašanje in družbena produktivnost močno funkcionalno povezana.

Čim bolj se stanovanjska situacija ugodno in hitreje rešuje, tem hitreje prehajajo države od izključno javne na zasebno oziroma na pol zasebno, na pol javno gradnjo stanovanj. Po vojni je v skoraj vseh državah prevladovala neposredna javna gradnja stanovanj, ki pa se v zadnjih letih v primeri z zasebno ali pol zasebno gradnjo nenehno zmanjšuje. To nam ponazarja tudi spodnji pregled:

Država Investitor	Enota mere ⁴	1957	1958	1959	1960	1961
Anglija						
Skupno	000	310,0	281,4	284,4	307,3	310,7
Javni sektor	%	58,1	53,2	45,6	43,7	41,6
Skupno privat.	%	41,9	46,8	54,4	56,3	58,4
ZR Nemčija						
Skupno	000	527,8	488,4	554,9	550,8	543,4
Javni sektor	%	32,0	31,3	30,7	28,5	26,9
Skupno privat.	%	68,0	68,7	69,3	71,5	73,1
ZSSR						
Skupno	000	2197,0	2692,0	3039,0	2978,0	270,0
Država	%	43,9	43,4	43,7	48,5	56,3
Mestno prebiv.	%	20,4	30,4	29,9	30,5	25,2
Vaško prebiv.	%	33,7	26,2	26,4	21,0	18,5
Poljska						
Skupno	000	192,4	129,0	137,6	142,1	153,4
Javni sektor	%	61,4	53,8	53,3	58,4	59,6
Skupno privatni	%	38,6	44,2	44,7	41,6	40,4
Od tega: brez pomoči družbe	%	93,4	91,3	84,4	80,8	80,7
Bolgarija						
Skupno	000	43,5	47,2	50,1	49,8	40,8
Javni sektor	%	10,8	4,7	9,4	10,8	19,8
Privatni	%	89,2	95,3	90,6	89,2	80,2
Od tega: brez pomoči družbe	%	75,5	81,4	80,0	74,0	57,4

⁴ Število zgrajenih stanovanj v tisočih.

TEORIJA IN PRAKSA

Država Investitor	Enota mere	1957	1958	1959	1960	1961
Jugoslavija						
Skupno	000	44,7	61,7	60,6	75,7	100,2
Javni sektor	%	40,4	43,5	51,5	41,1	43,2
Skup. v zasebni lastnini ⁴	%	59,6	56,5	48,5	58,9	56,8
Belgija						
Skupaj	000	49,9	46,8	48,2	52,8	52,8
Javni sektor	%	14,0	6,7	19,6	14,3	—
Skupno zaseb. sek.	%	86,0	93,3	80,4	85,3	—
Od tega: brez pomoči družbe	%	56,5	68,1	57,3	65,3	—
Francija						
Skupaj	000	273,7	291,7	320,4	316,6	316,0
Javni sektor	%	38,8	38,3	36,8	34,3	32,7
Skupaj privat. sek.	%	61,2	61,7	63,2	65,7	67,3
Od tega: brez pomoči družbe	%	8,0	8,8	8,8	9,9	10,2

VIR: Annual Bulletin of housing and building statistics for Europe, U. N.

Tako imamo v drugih državah javno pomoč predvsem v naslednjih oblikah:

1. neposredna javna gradnja stanovanj, tako imenovanih socialnih stanovanj, ki pa imajo določene normative, ker se hoče družba zavarovati, kar zadeva njihovo trajnost;

2. delna javna gradnja stanovanj z različno udeležbo javne pomoči. Ta udeležba je odvisna od namembnosti kreditov, se pravi od tega, kakšnim socialnim kategorijam je namenjena. Za svoje jamstvo pa ima vedno določene normative velikosti in standarda stanovanja.

Stimulacija je različna: ugodnejša obrestna mera, daljši odplačilni rok, večja udeležba države in manjša udeležba privatnih sredstev, premije na število otrok in velikost kraja, mesta, v katerem živi ipd. Zelo pisana je vrsta vseh različnih prijemov na tem področju.

3. Individualna gradnja stanovanj brez pomoči družbe je predvsem za premožnejše kategorije prebivalstva in pa za kraje zunaj mest in industrijskih centrov, tj. za vaška naselja. To je pravzaprav popolna zasebna gradnja.

Pogoji za uvedbo prostega stanovanjskega tržišča so obenem pogoji za odpravo vseh vrst subvencij, javne pomoči itd. pri delitvi stanovanja v lastnino ali v uživanje. Ti pogoji pa ne bodo začeli veljati naenkrat v vsej državi. To je proces, ki se začne najprej v majhnih mestnih občinah, v mestih z naglim razvojem pa bo ta proces najbolj dolgotrajen.

Stanovanjska situacija pri nas

Iz tega lahko sklepamo, da se pri nas, v državi s srednjo gospodarsko razvitostjo, pri delitvi in porabi stanovanj spričo sorazmerno majhnih nacionalnih sredstev na prebivalca in spričo silno občutnega pomanjkanja stanovanj, absolutnega in potencialnega, še ne moremo ravnati po čisti ekonomiki. Pač pa bi morali metodo čiste ekonomike, večjo produktivnost, v celoti izpeljati v proizvodnji stanovanj, katere končni cilj naj bo pocenitev stanovanj.

S tem pa ne mislimo, da ne bi z vsemi možnimi sredstvi tudi na področju stanovanjske potrošnje uveljavljali ekonomskih načel. Tu gre predvsem za osnovno načelo samofinanciranja stanovanjske hiše v njeni življenjski dobi, in sicer z ekonomsko stanarino, ki mora zagotoviti sredstva za vzdrževanje (tekoče in investicijsko) ter za enostavno reprodukcijo (amortizacijo). Vendar bomo še vedno morali subvencionirati stanarine, administrativno deliti stanovanja. Občanov z manjšimi osebnimi dohodki je še vedno več kot tistih z večjimi osebnimi dohodki, stanovanjski primanjkljaj pa je precejšen. Pri tem nismo niti všteli stanovanjskih potreb socialno ogroženih ljudi, invalidov, starih in onemoglih, študentov, med vsemi temi pa naših borcev NOB itd.

Menimo, da bo nov gospodarski sistem, ko bodo o razširjeni reprodukciji na vseh področjih in torej tudi na področju stanovanj odločali delovni kolektivi, da bo tak sistem deloval pozitivno na gradnjo stanovanj. Prvi pogoj za to pa je seveda uskladitev cen oziroma da se iz cen izločijo vsi tisti elementi, ki zakrivajo prave ekonomske odnose v proizvodnji različnega blaga. Pri tem mislimo tudi na prometni davek — na vse vrste prometnih davkov, ki so se formirali v sferi proizvodnje. Če je katero blago tako heterogeno, tako raznoliko glede na vrste elementov, ki ga sestavljajo, glede na vrednost teh elementov, potem je to gotovo stanovanje. Zelo dobro bi bilo izračunati, koliko bremeni proizvodnjo stanovanj ravno vrsta različnih prometnih davkov v različnih delnih elementih, ki so vgrajeni v stanovanjsko stavbo. Da bo proces prenašanja razširjene reprodukcije tudi na

tem področju (npr. delovni kolektivi, ki so že kar najbolj pokrili stanovanjske potrebe, majhni kolektivi, ki s temi sredstvi ne bodo mogli brez kooperacije z drugimi kolektivi reševati stanovanjskega vprašanja svojih zaposlenih) pozitivno vplival na mobilizacijo dodatnih sredstev v kolektivih, je nedvomno, saj si težko zamišljamo, da bi delavci v podjetju, ki nimajo stanovanja, zavestno hoteli usmerjati ta sredstva na področja izven stanovanj. Seveda pa je pri tem pogoj, da so v delovnih kolektivih, ustanovah itd. zares demokratični samoupravni odnosi, ki ne bodo dopuščali samovoljnega gospodarjenja s temi sredstvi. Menim, da bo to dalo tudi vrsto pobud za medsebojno koordinacijo, kooperacijo, integracijo v stanovanjski razširjeni reprodukciji. Eden izmed temeljnih problemov pri stanovanjski izgradnji bo, večji kot pri drugih izdelkih, problem rezerv. Brez zadostnih rezerv niso mogoča ne ugodna tržna gibanja ne stabilno gospodarstvo in ne stabilne cene. Zato si bo treba tudi na področju stanovanjske gradnje prizadevati za nujne rezerve, in sicer tako pri proizvodnji stanovanj kot tudi pri potrošnji. Pri tem pa se moramo zavedati tega: če se lahko vsaj začasno odpovemo nekaterim ciljem v investicijski politiki in na drugih področjih zaradi formiranja ustreznih rezerv, se temu ne moremo odreči pri stanovanjih, ki jih moramo zgraditi vsako leto več, če hočemo odpraviti vsaj v 15 letih že kronično in iz dneva v dan večje pomanjkanje stanovanj.

VINKO MLAKAR

Nujni rezultati (neke) dialektike

(ob Filozofskih esejih L. Kolakowskega)

Kolakowski je ob razmišljanju o teološkem nasledstvu v sodobnem mišljenju dognal tole: »Antagonizem med filozofijo, ki priznava absolut, in filozofijo, ki izpodbija priznane absolute, se zdi neozdravljiv, kot je neodklonljivo obstajanje konservativizma in radikalizma na vseh področjih človeškega življenja. To je antagonizem med pridigarji in dvornimi norci, a v vsaki (podčrtal T. H.) zgodovinski epohi sta filozofija pridigarjev in filozofija dvornih norcev prav gotovo dve najsplošnejši obliki intelektualne kulture.«

Misel sama po sebi bi bila samo domislek, če ne bi bila najbolj zgoščen izraz posebnega načina dialektičnega mišljenja, ki ga Kolakowski riše kot možno metodo marksističnega filozofiranja. Nasproti vase zaprtemu sistemu Heglove postavlja namreč tu navidezno popolnoma odprt sistem svoje dialektike. Od kod takšna njegova zamisel?

* * *

Zakon človeškega pojmovnega mišljenja je, da začne s splošnim. Tako filogenetsko kot ontogenetsko. Človeštvo je imelo najprej splošno predstavo o vnanjem svetu, o prepletajočem se gibanju kozmosa. Heraklit je še človek takega mišljenja. Prav tako otrok najprej zapopade splošne obrise predmeta in si nato postopoma pogloblja in razčlenjuje pojem o njem. To velja za vsak pojem, s katerim se človek sreča v svojem življenju. Študent zgodovine, sociologije ali filozofije npr. že v prvih urah predavanj zve, kaj zgodovina, sociologija ali filozofija je. V nadaljnjih predavanjih, ko spoznava nove momente, in se kdaj pa kdaj znova vpraša, kaj pravzaprav je, recimo, filozofija, se mu samozavest védenja čedalje bolj razblinja in prvotni pojem mora nenehno razbijati in ga nadomeščati z globljim in širšim, dokler na koncu študija ne pride do bolj sintetičnega pojma, čeprav je ta morda izražen z istim stavkom kot v začetku. Človeštvo doživlja na svoji

poti spoznavanja isto, le da so časovna in vsebinska razmerja večja. Proces razčlenjevanja družbene zavesti v posamezne njene oblike in iz sorazmerno enotne podobe sveta v več različnih, ki se je intenzivneje začel po Heraklitu, se je ponovno zaokrožil na višjem nivoju šele pri Aristotelu. Za njim spet sledi razcepitev, ki jo v najpopolnejši obliki dovrši in s sintezo preraste, že v novoveškem obdobju, Hegel.

Hegel je bil tudi prvi, ki se je tega zakona človeškega mišljenja — preraščajoče se enotnosti analize in sinteze, dedukcije in indukcije — zavedel in ga eksplicitno opredelil. Še več. Hkrati z mistifikacijo, hipostatiziranjem in absolutiziranjem človeškega mišljenja v ontologično bit, ki se nezgodovinsko, iz svoje začetne prazne občnosti, razceplja, odtuji in razvija sama v sebi na podlagi dialektičnih zakonov in kategorij prvega dela njegove Enciklopedije filozofskih znanosti, vzpostavi ta zakon kot občega gibalca (negacija negacije) ne samo zavesti, ampak sploh vsega, kar je. Kot tak se potem uveljavlja na področjih Absoluta, ki jih obdeluje v ostalih dveh delih Enciklopedije: v zvezi z naravo in konkretnimi zgodovinskimi oblikami družbenega dogajanja.

Filozofsko je bil tako dograjen veliki sistem. Po Heglovem prepričanju dokončno in absolutno: »Resnično je celota.« To je njegova predpostavka in sklep. In res, za njim ni bil mogoč noben zaključen sistem več, kakor ugotavlja že Engels v svojem Ludviku Feuerbachu, ki ne bi zdrknil pod Heglov nivo.

Marx kot edini pravi Heglov naslednik, ukinjevalec in ohranjevalec njegove misli hkrati, torej preraščevalec (isto velja tudi za njegov odnos do angleške klasične politične ekonomije in socialnih utopistov) napravi ne samo največji kopernikanski obrat v odnosu do metafizike (filozofije) sploh, ne le do določene predhodne metafizične koncepcije v okviru same metafizike, kakor ga je npr. storil Kant, ampak obenem napravi obrat v temeljnosti temelja vseh reflektirajočih oblik družbene zavesti. Resnično zanj ni več niti zapopadenje celote, saj celote kot zaključene celote, kroga krogov, ne priznava, niti ne-celote, ampak *praktično* s svojimi realnimi možnostmi, ko človek katerekoli celote ali ne-celote zase šele proizvaja. Pri njem omenjeni zakon mišljenja zato ni več gibalec vsega, kar je, železni zakon, po katerem se vse giblje, ampak del tendence, ki jo človek v svoji materialni in duhovni (mišljenje) praksi lahko različno, čeprav ne kakorkoli, oblikuje. Njegova edina predpostavka je prav človek, individualni ali generični, v celotnosti svojih odnosov. In od celotnosti teh odnosov, ne samo miselnih, je potem tudi odvisno,

kdaj in kako pride do sinteze ali razhajanja, delitve dela na področju družbene zavesti.

Na podlagi tega dejstva je Marx dokazal, zakaj je prav Hegel v svojem sistemu zajel bistvo buržoaznega sveta in zakaj je temu služila prav filozofija kot filozofija, tj. najsplošnejše ideološko kompletiranje in interpretacija obstoječega. (Ker je vzrok, ki ga je navedel Marx, dokaj znan, bom obravnaval le odgovor na drugi del vprašanja). Bistvo odtujenega sveta je bilo namreč samo zajeto in zapopadeno v zaključenem sistemu. S tem je bilo opravljeno sicer veliko in nujno delo, ni pa bila preraščena njegova odtujenost človeku, kakor si je domišljjal Hegel. Saj pri njem ni prišlo niti do miselne kritike, kaj šele do občega praktičnega kritiziranja in spreminjanja odtujenosti sveta v neodtujenost, proizvajanja novega.

Sinteza in preraščenost odtujenih oblik človekovega bivanja (tudi zavesti) je bila samo navidezna, opravljena z »nekritičnim pozitivizmom«. Hegel s svojim preraščanjem (aufheben) odtujenosti radikalno ne ukine posameznih oblik družbene zavesti, saj ostane v njegovem sistemu npr. religija to, kar je, le da jo v razvoju absolutnega duha kot njegov moment preraste filozofija. Torej vendarle ostane kot stopnica. Prav tako država, s tem da postane idealen moment gibanja svetovnega duha, še prav tako obstaja v svoji realni navzočnosti. »Ni treba zameriti Heglu, ker opisuje bitnost (Wesen) moderne države, kakršna je, pravi Marx, ampak, ker tisto, kar je, razglša za bitnost države« (Frühschriften, str. 101). Tisto, kar je, razglša za bitnost vseh časov in krajev, s tem da uveljavlja obstoječo bitnost države kot nujni in najpopolneje razviti moment Weltgeista na tem nivoju.

Kakor že je celosten Heglov sistem, toliko celotnejša je Marxova *kritika* tega sistema; ne sicer kvantitativno, pač pa kvalitativno. Ne samo s stališča filozofije kot filozofije, marveč s stališča »ene same znanosti zgodovine«, ki naj v resnici in ne zgolj iluzorno preraste človeku odtujene in medsebojno razklane oblike družbene zavesti v neodtujeno reflektirajočo zavest narave in družbe. V odnosu do te znanosti je treba filozofijo (ali etiko, politično ekonomijo itn.) prerasti, a prerasti in ne zgolj ukiniti, jo je mogoče tako, da jo udejanstvenimo (verwirklichen). Spet ne samo miselno, ampak dejansko v celotnosti družbenih odnosov skupaj z realnim nosilcem tega uresničenja, proletariatom.

Toda to znanost je bilo s kritiko potrebno šele ustvariti. Ustvarjanje pa je proces. Marx je zmogel *praktično-teoretično* zgraditi le prve *splošne zasnove*, kajti tudi proletari-

je bil šele na začetku svojega organiziranega gibanja. Hkrati je še eksistenčno omagal, preden je dokončal svoj zamišljeni opus. Saj je znano, da se mu je izmed šestih predvidenih del posrečilo deloma izoblikovati le prvo delo: Kapital, in sicer kot kritiko politične ekonomije. V načrtu pa je imel še Državo kot kritiko prava itd.

Proletarsko gibanje po in za sebe je bilo v Marxovem obdobju še prav tako v svoji *splošni zasnovi* kot njegovo osmišljanje. Oba sta bila pred razčlenjevanjem in razprostitarajočim se razvijanjem ter še danes nista prišla v zaključno fazo, sintezo na višjem nivoju. Razčlenjevanje v še zmeraj prisotnih postvarelih družbenih odnosih pomeni hkrati tudi določeno odtujevanje, kar se danes najočitneje izraža v nasprotjih med SZ in Kitajsko v odnosu do marksistične ideologije pa v notranjih nasprotjih med marksizmom in filozofijo, marksizmom in politično ekonomijo itn., ne glede na to, v kateri socialistični državi se to dogaja. Stalin, ki je hotel to v določenih mejah objektivno nujno odtujevanje zavreti, je zavrl tudi razčlenjevanje, sam razvoj. Okostenel ga je v dogmatizmu.

Če je to začasno globoko protislovje nujno, pa ni niti večno niti se ne razvija in razrešuje po absolutno determinističnih zakonih. Ker je živa tendenca v družbenih odnosih, jo ljudje kot zavestne sile, zlasti, kjer so čedalje bolj nosilci in ne več zgolj agenti teh odnosov — kolikor so torej čedalje manj subsumirani pod materialno in duhovno delo — lahko kontrolirajo in usmerjajo. Od njih samih je torej odvisno, kdaj bodo ustvarili lastno materialno in duhovno sintezo, integriranje, neodtujeni svet in Eno-znanost.

Kolakowski, marksist-filozof, je kakor večina marksistov filozofov ta proces in možnosti za njegovo razrešitev spregledal. Zato vztraja tako pri posebnem stanu filozofov, o katerih ne ve povedati, kdaj oziroma če sploh bodo prerasli v eni obliki »stan«, v vdružbljeno človeštvo, ki ne bo razklano zaradi družbene razdeljenosti dela, kakor ne razdeljenosti filozofov na filozofe-pridigarje in filozofe-dvorne norce, ki si bodo za vse večne čase v medsebojnem nasprotju.

Na bodočnost gleda iz še odtujenega sveta in postavlja sebe kot človeka tega sveta. Tudi za merilo šele porajajočega se. Z nasprotne strani kot Hegel je prav tako kot on zašel v »nekritični pozitivizem« ter v fenomenološko opisovanje obstoječega. Hegel je prisotna družbena protislovja zaprl in jih ukinil v svojem sistemu. Zato je spregledal realne možnosti za njihovo resnično preraščanje. Kolakowski jih razglasi za

večna, in tako naša hotenja in dejanja nimajo več nobenega pravega smisla in perspektive. Če temeljnih protislovij ni mogoče rešiti, če bo znotraj družbe zmeraj boj nasprotij, čemu potem težnja po bolj človeških in navsezadnje neodtujenih odnosih. Menda ni ves smoter v tistem večnem »bolj«, v njegovi razpotegnjenosti v neskončnost. Ta slaba neskončnost bi tedaj poznala samo kvantitativno rast in nobenih kvalitativnih preskokov. Dokaj vseeno bi bilo, kje se trenutno na tej lestvici iz nič v nič nahajamo. Slej ko prej bi bili vključeni v prisiljujočo vnanjo usodnost. Do kraja odprt sistem, kar je že samo po sebi *contradictio in adjecto*, se je potemtakem sprevrgel v svoje nasprotje ter se izkazal za do kraja zaprtega, za prav takšnega, kot je Heglov, samo z nasprotnim predznakom.

Človek, ki gleda na svet s takimi očmi, se potemtakem seveda mora odločiti ali za pridigarja ali za dvornega norca. Drugega izhoda ne more videti. Kolakowski, ki se zoper pridigarje kot čuvarje absolutnih vrednot, vzdrževalce raznih kultov in ohranjevalce nespremenjene preteklosti, odloči za vlogo dvornega norca, je zato prisiljen, da se opredeli za kaj neučinkovito »autzajderstvo« v družbi. Dvorni norec je namreč zanj tisti, ki se giblje v določeni družbi zato, da bi jo spoznal, vendar ji ne pripada, ki nastopa predrzno in oporeka vsemu, kar je očitno oziroma kar se v kakih družbi zdi očitno. »Zato mora dvorni norec *stati izven določene družbe*, mora jo *proučevati s strani* (podčrtal T. H.), da bi mogel odkriti neočitnosti njenih očitnosti in neskončnost njenih končnosti« (Filozofski eseji, str. 55). Morda filozof na Poljskem pred letom 1956, sredi birokratskih in dogmatičnih odnosov v svoji osamljenosti zares ni imel drugega izhoda, toda te situacije nikakor ne bi smel hipostazirati in absolutizirati. S tem po eni plati namreč nehote priznava nujnost obstoječega položaja, sega v roke pridigarjem, po drugi plati pa človeka obsodi za vse večne čase na vnanje opredeljevanje. Če že ni v njegovi naravi, da se rodi kot plemič ali podložnik, da postane ali kapitalist ali mezdni delavec, potem je v njegovi naravi prav gotovo to, da se slej ko prej opredeli ali za pridigarja ali dvornega norca.

Toda Marx poudarja, da samo v odtujenih odnosih »prihajajo individui kot opredeljeni v medsebojni odnošaj« (Grundrisse, str. 81). V neodtujenih, ko je iz družbenega življenja »odstranjena oblika nujnosti in nasprotnosti« (prav tam, str. 593), pa niso individui pod nobenim pritiskom vnaprej opredeljenega vnanjega smotra, ampak si postavljajo cilje samo smotrno, sami.

Pričujoče stališče ne bi tako podrobno obdelal, če metodo, s katero je osvetlil svoj življenjski položaj, Kolakowski ne bi posplošil na vse filozofske probleme in na odnose med filozofskimi kategorijami, ki jih obravnava. Naj za dokaz te trditve navedem le še dve njegovi rešitvi.

Ker izhaja iz predpostavke, da bodo ljudje ostali večno med seboj atomizirani, da bo torej nasprotje med individuumom in družbo večno, je zanj likvidacija družbenih nasprotij lahko samo v »procesu nenehnega približevanja idealnemu stanju« (Filozofski eseji, str. 150). Možne so potemtakem le evolucije, kvantitativne spremembe; ne more pa priti do prave revolucije, kvalitativnega preobrata.

Se je Marx motil, ko je dokazoval, da se v komunizmu »s prisvojitvijo totalnih proizvodjalnih sil po združenih individuih... samopotrjevanje ujema z materialnim življenjem« in da si tedaj »ustrezna presnova dela v samopotrjevanju in presnova dosedanjih pogojenih odnošajev v odnošaje individuov kot takih« (Deutsche Ideologie, Werke 3, str. 68). Se morda moti, ko zatrjuje tole: »samo v redu stvari, kjer ne bo razredov in razrednega nasprotja, bodo družbene evolucije prenehale biti politične revolucije« (Das Elend der Philosophie, Werke 4, str. 182). Morda. Toda sam zatrjuje, da je do teh ugotovitev prišel s konkretno analizo, ne pa z dedukcijo iz zamišljenega, predpostavljenega »idealnega stanja«, da njegova »... analitična (kar je razprto pisano, je podčrtal Marx) metoda ne izhaja iz človeka, ampak iz ekonomske dane periode...« (Randglossen, Werke 19, str. 371; primerjaj: Zur Kritik der Politischen Ökonomie, Stuttgart 1921, str. XIII ali Deutsche Ideologie, Werke 3 str. 20).

Prav ta metoda mu pokaže odtujenost »dane periode«: »Družbena narava dejavnosti kot družbena oblika produkta, kot delež individuumu pri produkciji, se tukaj kaže individuumom kot tuje, stvarno (Fremdes, Sachliches), ne kot njihovo medsebojno obnašanje, temveč kot njihova podrejenost odnosom, ki obstajajo neodvisno od njih in nastajajo pri medsebojnem trčenju (Anstoss) brezbriznih individuov... Individui so subsumirani pod družbeno produkcijo, ki eksistira zunaj njih kot usoda; toda družbena produkcija ni subsumirana pod individue...« (Grundrisse, str. 75—6). »Tako raste moč kapitala, v kapitalistu personificirana osamosvojitev družbenih proizvodnih pogojev nasproti resničnemu proizvajalcu. Kapital se zmeraj bolj kaže kot družbena moč... toda kot odtujena (entfremdete), osamosvojena družbena moč, ki... je nasproti družbi. Protislovje... se razvija zmeraj

bolj kričeče in vključuje *razrešitev* tega odnosa, kolikor hkrati vključuje izdelanost (Herausarbeitung) proizvodnih pogojev v obče, skupnostne, družbene proizvodne pogoje.« (Kapital III, Dietz 1959, str. 295)

Nasproti nekakšni večni evoluciji Kolakowskega, Marx potemtakem najprej predvideva in zahteva revolucijo, katere rezultat šele bo družbena evolucija. Toda ta evolucija ne bo polovičarska, z ohranjenimi družbenimi spori in protislovji kakor meni Kolakowski, ampak prava evolucija, »resnična *razrešitev* spora (Widerstreit) med človekom in naravo, med človekom in človekom, prava *razrešitev* spora (Streit) med eksistenco in bitnostjo, med popredmetenjem in samopotrjevanjem, med svobodo in nujnostjo, med individuumom in rodом. Je *razrešena* uganka zgodovine in se *zaveda* kot ta rešitev.« (Die Frühschriften, str. 235). Če v »nacionalni ekonomiji, kakor ugotavlja Marx, povsod nahajamo *sobražno* nasprotnost interesov, borbo, vojno, priznane za osnovo družbene organizacije« (Rani radovi, str. 197), se Marx prav gotovo s takim stanjem ni strinjal. Saj bi pa njegovo delo tudi bilo nesmiselno, če ne bi na obzorju slutil neprotislovnih, človeških in ne živalsko — »darvinističnih« družbenih odnosov.

Zakaj Kolakowski tega ne vidi? Prvič zato, ker je že samo njegovo življenjsko stališče drugačno, drugič pa zato, ker ne loči med protislovnostjo in razliko. Predpostavlja namreč, da mora vsaka razlikovanost biti že tudi protislovnost, da nujno poraja protislovja. Čeprav se govori: individuum in družba bosta zmeraj v določenem protislovju, ker je to dvoje nasprotij, to vsekakor še ni res. Kajti, kar je različno, kar si stoji nasproti, kar se giblje v nasprotnih smereh, prav gotovo ni že nujno tudi protislovnost. Protislovje je šele »boj nasprotij«. (Lenin)

V podobne zagate pride Kolakowski, ko obravnava problem svobode. Pogoj svobode in svoboda sama je zanj: 1. razširjanje »vladanja nad pogoji lastnega življenja« (Filozofski eseji, str. 140); 2. ustvaritev takšne situacije, v kateri se bo mogla *subjektivna svoboda, a to zlasti pomeni svobodo izbiranja* (podčrtal T. H.), kar najbolj razširiti ne navkljub družbenim interesom, tj. interesom drugih ljudi, temveč v skladu z njimi«. (Prav tam, str. 152)

S tem je opredelili svobodo samo v odnosu do nesvobode, v odnosu do dejanskosti, v kateri ljudje ne vladajo nad svojimi razmerami in v katerih ni možno svobodno izbirati lastno usodo, ne da ba prišlo do konflikta z drugimi ljudmi. Preokrenil je negativno in tako dobil pozitivno. Toda kaj v resnici omogoča ta preokret? Kaj je os, temeljnost, tista Arhime-

dova točka tega sprevračanja? Po tem se ne vpraša, ker ne loči dosledno med človekovim opredmetenjem in odtujevanjem (postvarjanjem), med človekovim opredmetenjem v odnosu do narave in v odnosu do soljudi. (Glej prav tam, str. 183). Izhaja zgolj iz ontične dimenzije človeka, ne pa tudi iz njegove ontološko-antropološke.

V odtujenem svetu je razlikovanje med tema dvema dimenzijama človeka nujno, ker sta sami med seboj v resnici ločeni: »Vsaka produkcija je opredmetenje človeka. Toda v denarju (menjalni vrednosti — torej povsod, kjer obstaja družbena delitev dela in menjava, odtujenost med družbenimi odnosi (T. H.) se individuuum ne opredmeti v svoji naravni opredeljenosti, ampak v neki družbeni določenosti (odnosu), ki mu je hkrati vnanja« (Marx, Grundrisse, str. 157). Prvo opredmetenje je človekovo osvobajanje, drugo onesvobajanje. Kolakowski, ki sta mu oba opredmetenja v bistvu eno, ne more najti pravega odnosa med njima. Ne vidi, da drugo nikakor ni nujno pogoj prvega, čeprav je prvo nujni pogoj drugega. Zato lahko privoli zgolj v kvantitativno rast svobode, postopno zmanjševanje družbenega pritiska na individuuma, zgolj evolucionistični razvoj. Kajti, če bi privolil v kvalitativni preobrat, bi moral hkrati sprejeti tako ukinitve drugega opredmetenja (postvarelih odnosov v družbi) kot tudi prvega, tj. človeka, saj človek biva le na podlagi svojega (prvega) opredmetenja.

Na podlagi svojega naravnega opredmetenja biva tudi žival, vendar ni tudi v odnosu do njega, kakor je človek. Žival proizvaja samo po meri svoje vrste, človek pa, ker je v zavestnem odnosu do svojega proizvajanja, po svoji meri in po meri kateregakoli drugega bitja ali predmeta. Še več: proizvede lahko popolnoma nov predmet. Po svoji bitnosti je univerzalno zavestno proizvajajoče bitje. Tudi nasproti sebi je praktično-teoretično v odnosu kot do »u n i v e r z a l n e g a in zaradi tega do s v o b o d n e g a bitja« (Marx, Rani radovi, str. 214). Žival torej ni svobodna. Toda prav tako ni nesvobodna. Ta pojem zanjo preprosto ni uporaben.

Človek je nasprotno svoboden po svoji naravi sami. Ta njegova ontološko-antropološka svoboda more prenehati samo z njim vred, lahko pa je v postvarelih družbenih odnosih zelo okrnjena. Človek-delavec, ki zaradi družbene razdeljenosti dela, proizvaja le po meri nekaterih predmetov, in še to skoraj ne da bi bil v odnosu do njega, je zelo malo svoboden.

Proizvajanje-v-odnosu je osveščeno proizvajanje. Pogoje osveščenega proizvajanja je spoznana nujnost. Vendar spoznana nujnost še ni svoboda, kakor sta zatrjevala Hegel ali

Stalin; ker s tem, da smo spoznali npr. nujnost sveta, ga nismo še prav nič spremenili, ampak smo ga le interpretirali. Spoznana nujnost je namreč šele del proizvodjanja-v-odnosu. Spreminjanje se začne šele tedaj, ko smo določene naravne ali družbene nujnosti kot tendence izbrali (drugi moment svobode) in jih smotrno prepletli med seboj. Sprepletanje spremeni stare nujnosti in prinese nove, po nas osmišljene nujnosti, ki so nam prirejene in prav zato za nas niso več vnaŃje prisiljujoča nujnost, nesvoboda. Človekova svoboda je torej človekovo proizvodjanje novega. Čim splošnejše je to proizvodjanje, tem svobodnejši in ustvarjalnejši je človek.

To je tista Arhimedova točka, ki ontološko-antropološko omogoča ontično svobodo, svobodo v človeški družbi, v odnosih med ljudmi. Pa tudi ontično nesvobodo. Ontična nesvoboda, postvarelost in odtujenost družbenih odnosov, onemogočanje univerzalnega proizvodjanja pri individu, se ohranja le pri ontološko-antropološki svobodi. Protislovje med njima se pokaže šele na določeni stopnji človekovega razvoja, kot prvo osvobajanje hkrati poraja ontično onesvobajanje individua, razširjanje univerzalne dejavnosti družbe, krnjenje te dejavnosti pri individu. Posledica je delitev dela in menjava, z njima vred pa protislovje med posameznikom in družbo, med ontično svobodo enega dela družbe in nesvobodo drugega itn. Tu šele nastane tista znana Sartrova dilema: moja svoboda je nesvoboda drugega in svoboda drugega je moja nesvoboda. Ko se to protislovje tako poglobi, da nadaljnji univerzalni razvoj družbe spet zahteva univerzalni razvoj individua, je navzoča že tudi sila za njegovo razrešitev — proletariát. Možen je seveda tudi drug izhod: da se sredstva, pridobljena z ontološko-antropološkim osvobajanjem zaradi zaostrenega nasprotja med ontično svobodo in nesvobodo izrabijo za uničenje človeka, z njim vred pa tudi katerekoli njegove svobode ali nesvobode.

Proletariát je sila, ki bo človeštvo, če se bo to ognilo drugemu izhodu, osvobodilo njegove ontične nesvobode. Samo proletariát ima namreč toliko ustvarjalne moči v sebi, da je zmožen prepojit z njo vse človeštvo, revolucionarno spremeniti svet iz njegove odtujenosti v njegovo neodtujenost. Ta proces se že razvija in samoupravljanje, ki privede do ponovnega sovpada ontološko-antropološke in ontične svobode človeka na višji ravni, se širi v svetovnih razmerjih. Homo duplex prerašča v nerazcepljenega človeka.

Kolakowski možnosti za dokončno ukinitvev odtujenega sveta ne vidi prav zato, ker pozna, kot smo videli, samo enojno opredmetenje človeka in se zato ukvarja zgolj z ontično

svobodo ali nesvobodo, ne da bi se vprašal po njunem temelju. Zanj obstaja zato le problem svobode ali nesvobode izbiranja, bolj ali manj razširjenega obvladovanja pogojev lastnega življenja, ne pa ustvarjanje teh pogojev samih, proizvajanje novosti novega sveta.

Po tej kritiki je predvsem jasno, da Kolakowski kot »filozof« ni kdo ve kako seznanjen z ekonomskimi procesi. Obenem bi se kdo utegnil vprašati, če je po prikazanih razhajanjih z Marxovo mislijo še sploh »filozof« — marksist. Odgovor je vsekakor odvisen od tega, koliko se njegova teorija in metodama ujema z Marxovo koncepcijo o spreminjanju sveta.

Marx izhaja iz bitnosti človeka v celotnosti njegovih odnosov, ne pa zgolj iz dela teh odnosov. Vse družbene odnose omeji na človeka. Zato je proti filozofiji, politični ekonomiji ali katerikoli drugi osamosvojeni in drugim znanostim odtujeni znanosti, ki človekove odnose obravnavajo kot ločene od njega, kot ne-človekove. Politična ekonomija namreč ne obravnava odnosov med ljudmi, ampak med stvarmi, ker se niti ne zaveda, da se za odnosi med stvarmi odtujenega sveta skrivajo resnični človeški odnosi, ki so prav zaradi tega razosebljeni. Sprevrnjeni so v postvarele odnose, po katerih so postale zdaj osebe stvari: blago, kapital. Politična ekonomija to stanje zgolj izraža. Zato upošteva človeka samo v njegovi delnosti, samo kot *agenta* kapitala ali mezdnega dela. Zanj ni pomemben človek kot človek, temveč kot kupec ali prodajalec itd. Podobno je s filozofijo. Potem, ko npr. Hegel človekove bitnostne duhovne moči zgolj reflektira kot moči, osamosvojene in odtujene od človeka, ker so v odtujenem svetu pač tudi produkti človekove glave pod vplivom istih splošnih zakonov kot produkti človekove roke, jih mistificira, hipostazira in absolutizira v absolutni ideji ali absolutnem duhu ali v svetovnem duhu. V razvoju teh absolutov, ki so samo različne pojavne oblike Absoluta, se človek in njegova dejavnost kažeta samo kot njihov derivat in spet človek kot človek ne velja nič, spet je samo agent. Ali pa Heidegger: Če nimamo nič opraviti s filozofijo, potem ima filozofija opraviti z nami (*Einführung in die Metaphysik*, Tübingen 1958, str. 9). Tudi prirodne znanosti kapitalistični produkcijski proces spremeni v človeku tujo in prisiljujočo silo. Loči in odtuji jih med seboj ter od družbenih znanosti; vsako posebej vzpostavi potem »kot samostojno produkcijsko silo in jo prisili, da služi kapitalu« (Marx, *Kapital*, CZ, str. 412).

Politični ekonomisti zato, dokler so to, kar so, nikdar ne prerastejo blagovnega fetišizma, filozofi ne sprevrnjene zavesti, znanstveniki ne svoje pozitivističnosti. Marx je vse sku-

paj prerasel, tako da je iz enotnega izhodišča za vsako področje posebej pokazal, zakaj se produkti človekove roke ali glave v določenem produkcijskem načinu porajajo kot človeku tuji in prisiljujoči, kot komanda nad njim. Dokazal je, da je to posledica opredeljenih produkcijskih sil in odnosov oziroma razmerja med njimi in da je potemtakem razrešitev v njihovem spreminjanju, v njihovem posvečanju človeku samemu. Človek se mora iz svoje razosebljenosti sam znova preustvariti v totalno osebnost; razosebiti te nasproti njemu svoječe odtujene sile in odnose kot posebljenosti »z lastno voljo in interesi« (Marx, Grundrisse, str. 356) ter jih prirediti v resnično svojo.

Znanstvena zavest tega spreminjanja in preobrata ne more biti niti zavest političnih ekonomistov niti filozofov itd., ampak edino zavest nosilcev Ene-znanosti. Ena je zato, ker je, čeprav za zdaj še predvsem kot kritika, osmišljanje celotnosti družbenih odnosov kot človeških odnosov, kot produktov ljudi, ne pa sil izven njih. Je enotnost politične ekonomije, filozofije itd., toda ne kot agregat, ampak kot preraščena enotnost, kar seveda znotraj nje ne izključuje delitve dela v smislu specializacije. Vendar izhodišče mora biti eno.

Zaradi še zmeraj obstoječe odtujenosti sveta in zaradi notranje delitve dela je to izhodišče težko ohraniti. Kaj lahko je zdrkniti nazaj na političnoekonomske, filozofske ali čisto sociološke pozicije. Kolakowski je tej nevarnosti precej podlegel in se delno kot »filozof« vrnil na pozicije pred Marxom, vendar pa je v bistvu ostal v horizontu Marxove koncepcije o spreminjanju sveta. Nasproti »filozofom-pridigarjem« jo celo ustvarjalno razvija, o čemer priča miselno bogastvo njegovih Filozofskih esejev.

Ker ne pozna samo marksizma, ampak tudi vse novoveške (meščanske) filozofske smeri, je s kritično osvetlitvijo pojmovanja osebnosti, zavesti, itd. pri teh smereh močno obogatil marksizem. Hkrati je bil s tem med prvimi na Poljskem in na Vzhodu sploh, ki je razbil tezo, da se od meščanske filozofije ne da nič naučiti.

TINE HRIBAR

Do kod sega država blaginje?

Vedno težje je v kateri koli družbi kolikor toliko natančno opredeliti pojem socialne blaginje ali socialnih služb — dejavnosti agencij, ustanov in programov, ki delujejo izven tržišča zasebnega kapitala. Kakor postajajo družbeni sistemi vedno bolj zapleteni, se zapletajo tudi sistemi socialne blaginje. Po svoji funkciji izražajo ti sistemi širšo družbeno strukturo in delitev dela v tej strukturi. Zaradi tega procesa je dandanes toliko težje prepoznati vzročnike sprememb — klice družbenega nereda ter viruse obubožanja — in jim naprtiti odgovornost za stroške »lažnih bonitet« (disservices). Kdo naj povrne stroške, ki jih ima družba zaradi takšnih težav, kot so talidomidni dojenčki, mestna okrepenelost, zastrupitev zraka s plini, zginevanje nekaterih delovnih spretnosti, avtomatizacija, posledice, ki bodo trle brazilske kmete, ko bo sintetična kava povsem nadomestila prava kavna zrna? Ugodnosti, ki so jih deležni posamezniki, je delno moči izmeriti in jim ugotoviti izvor, ni pa mogoče izmeriti izgub, ki jih trpe zasebniki. Neoklasicistično gospodarstvo in zasebno tržišče ne moreta razdeljevati teh bonitet, saj nista organizirana tako, da bi mogla v danj družbi oceniti stopnjo razpadlosti, in ne moreta potešiti javnih potreb, ki nastajajo z družbenimi in gospodarskimi spremembami.

Eden izmed zgodovinsko pogojenih razlogov za to, da so se na Zahodu pojavile ustanove za pospeševanje socialne blaginje, je torej to, da vedno manj uspešno spoznavamo in povezujemo vzrok in posledico v svetu družbenih in tehnoloških sprememb. Altruizem neznanih ljudi v prid neznanim ljudem je že od nekdaj poskus, da bi zapolnilj moralno praznino, delo uporabne znanosti. Ugodnosti in načrtne akcije, s katerimi na Zahodu pomagajo neznanim žrtvam industrializacije in sprememb, so zdaj nezogibno in nujno postale bolj specializirane in bolj zapletene. V pričujočem članku jih bo mogoče obravnavati samo v splošnih obrisih.*

I

Socialne službe so v glavnem plod dvajsetega stoletja — pizen odziv na industrijsko vzdušje v devetnajstem stoletju. Zdaj obsega ta izraz po splošnem in ne povsem izdelanem mnenju

* Izvirnik z naslovom »The Limits of the Welfare State« izšel v časopisu *New Left Review* štev. 27, 1964.

takšne službe, ki jih ustanavlja ali podpira država, kakor so zdravstveno zavarovanje, šolstvo, stanovanjska politika, denarna pomoč starim in brezposelnim, bolnim, nezmožnim za delo itd., otroški dodatki in kup posebnih ugodnosti za posebne skupine ljudi s posebnimi potrebami, kot so, na primer, nepreskrbljeni otroci, neporočene matere, slepi, duševni bolniki, mladi prestopniki, odpuščeni kaznjenci in druge kategorije. Vse te službe so ob dolgih pojasnjevanjih nastale, da bi zadovoljile določene osnovne potrebe, ki jih družina in zasebno tržišče v kapitalističnih družbah nista mogla ali nista hotela potešiti. V Združenih državah Amerike in drugih zahodnih deželah uporabljajo včasih izraz »socialna blaginja«, včasih izraz »programi socialne politike« kot splošno etiketo, za katero se skrivajo kolektivno organizirane skupine služb, ki so si sicer podobne, se pa včasih močno razlikujejo po obsegu in zgradbi, po metodah upravljanja in financiranja ter po temeljnih ciljih.

Pojem »država blaginje«, ki ga srečamo v areni politične misli v štiridesetih letih našega stoletja, je splošno priznana širša opredelitev vloge, ki naj bi jo igrala država na področju socialne in ekonomske politike in ki zadeva več kot samo zagotovitev socialne varnosti. Pisci o tej snovi, pa naj so s politične levece ali s politične desnice, uporabljajo izraz po večini tako, da pomeni odločnejšo in načrtnejšo voljo vlade, da se bo ukvarjala s splošno blaginjo celotne skupnosti in z družbenimi stroški sprememb. V svoji knjigi *Kaj bo onstran države blaginje* (Beyond the Welfare State) je Gunnar Myrdal dognal, da se je »v zadnjih petdesetih letih v vseh bogatih deželah zahodnega sveta država spremenila v demokratično 'državo blaginje', ki sorazmerno zavestno in odločno uveljavlja širše cilje gospodarskega razvoja, popolno zaposlitev, enake možnosti za vso mladino, socialno varnost in zajamčeno spodnjo mejo ne samo dohodka, temveč tudi hrane, stanovanja, zdravja in izobrazbe za ljudi vseh predelov in slojev.¹

S tega vidika je moči trditi, da je »država blaginje« kot otipljivo dejstvo ali kot politični cilj običajen pojav v obsežnih industrializiranih družbah. Preporod severnoameriškega in evropskega zasebnega podjetništva v zadnjih dveh desetletjih, keynesovska revolucija in uvedba sodobne tehnike ekonomskega upravljanja, vedno višja življenjska raven in dosežki političnih strank ter delavskih sindikatov v prid zapostavljenim — to vodi vse te civilizacijsko med sabo tako različne družbe po isti poti v »državo blaginje« — po poti, ki je Marx ni slutil. Zavestno ali nezavestno, hote ali nehote razglašajo zdaj demokrati in republikanci, konservativci, socialisti in liberalci v Severni Ameriki in v Evropi državo blaginje. Nemci in Švedi imajo morda bolj »razvito« pokojninsko zavarovanje, Britanci bolj vseobsežno zdravstveno službo, Francozi obilnejše družinske dodatke in Američani porabijo več za državne šole — pri vseh teh razlikah pa vendarle prevladuje v sodobnih zahodnih družbah kot prvo politično dejstvo namen

¹ G. Myrdal, 1958, str. 45.

ustvariti vsesplošno blaginjo. Vlade liberalne levice in liberalne desnice nastajajo in padajo, skrb za blaginjo, gospodarska rast in popolna zaposlitev pa ostajajo večkrat le z manjšimi kakor z večjimi razločki v obsegu in ciljih.

II

Ti sklepi iz zgodovinske in primerjalne perspektive sicer površno zajemajo vse, neraziskane pa ostanejo pri tem še mnoge vrednote in mnoga dejstva. Koliko ustrezajo ti sklepi resničnim dejstvom o dohodku in porazdelitvi bogastva, o posesti, oblasti in razredni pripadnosti? Ali je država blaginje odpravila revščino, družbeno razlaščanje in izkoriščanje? Ali človek zdaj bolje razume, zakaj je potrebno družbeno nadzorstvo in zakaj mora sodelovati pri delovanju in sploh življenju skupnosti? Kako bodo na človeka učinkovale nadaljnje družbene in tehnološke spremembe? Bo prihodnost podobna neposredni preteklosti, ali pa so ti nazorji samo izraz prehodne dobe v razvoju vseobsežnih in predvsem med sabo tekmujočih družb?

V zadnjih letih na obeh straneh Atlantika narašča število političnih komentatorjev, ekonomistov in sociologov, ki oznanjajo konec zahodne politične ideologije, hkrati pa ne upoštevajo zgornjih vprašanj, ali pa nam dajo vedeti, da ta vprašanja v naših družbah niso več tako tehtna. Razlogi za takšno pojmovanje so posredno ali neposredno razvidni iz njihove poglavitne teze. Profesor Lipset je v svoji knjigi *Homo politicus* (Political Man, 1960) povedal mnenje mnogih, ko je povzemajoč razpravo na nekem svetovnem kongresu razumnikov leta 1955 rekel, da »gre pri ideoloških problemih, ki razdvajajo levo in desnico, zgolj za vprašanje, ali naj bo družbene lastnine in gospodarskega načrtovanja malo več ali malo manj«; in skoraj vsi so se strinjali, da je v resnici prav malo važno, »katera politična stranka vodi notranjo politiko posameznih držav«. Z manjšimi razlikami si bodo desničarske in levičarske stranke prizadevale olajšati preostale družbene krivice in skušale bodo nadalje izboljšati socialno blaginjo, šolstvo, zdravstveno zavarovanje in ostale dele gospodarstva, ki predvsem služijo splošnemu blagru. Revni in bogati, vsi bodo deležni dobrot razcveta. V naravnem razvoju stvari bodo nevidne sile trga spravile vse razrede in vse skupine na politično desnico, od koder bodo opazovali razvoj položaja, medtem, ko jih bo dvigalo razcveta prenašalo navzgor. Tako stopa avtomatizem na mesto socilnega protesta.

Naj spet navedem Lipseta (vsekakor bi bilo mogoče prav tako citirati angleške, francoske in nemške pisce istih nazorov): »... osnovni politični problemi industrijske revolucije so rešeni: delavci so si pridobili industrijsko in politično državljanstvo, konservativci so se sprijaznili z državo blaginje in demokratična leвица je spoznala, da vsesplošno večanje državne oblasti bolj ogroža svobodo kakor rešuje ekonomska vprašanja. Prav zaradi

te zmage demokratične socialne revolucije na Zahodu je notranja politika nezanemljiva za tiste razumnike, ki se nočejo ukvarjati s politiko, če jih k temu ne sili kaka ideologija ali utopija.²

Lahko si predstavljamo, da bo kot posplošitev ta sodba primeren povzetek o pravkar minulih petdesetih letih v zgodovinskih knjigah naslednjega stoletja. Toda z vidika šestdesetih let je to — zelo milo rečeno — dvomljiva trditev. Vendar ne želimo, da bi se ta članek sprevrgel v presojo kakega posameznega pisca. To bi nas prisililo k temu, da nadrobno pretresemo eno izmed razlag o novejših tokovih in vse tiste pomisleke, ki so povezani s to interpretacijo. Zato zgornjih stavkov ne obravnavamo kot poglede profesorja Lipseta, temveč kot nekak kolektivni življenjski nazor, katerega vpliv na Zahodu očitno raste, če sodimo po številu in spisih zagovornikov tega nazora.

Teze sicer ne bomo raziskovali na dolgo in široko, vendar bi radi razmišljali o nekaterih osnovnih premisah te trditve, kolikor se tičejo prihodnje vloge, ki naj bi jo humanistična socialna politika igrala v Veliki Britaniji in v Združenih državah Amerike.

Prvič: teza je nezagodovinska. Posredno suponira, da se je »industrijska revolucija«³ zgodila enkrat za vselej. Torej zanemarja pričevanja, ki kažejo na težnjo po monopolistični koncentraciji gospodarske moči, zanemarja vlogo korporacije kot zasebne vlade z oblastjo obdavčevanja, probleme v zvezi z razkrojem družbenega reda in v zvezi s kulturnim razlašanjem ter naraščajoči vpliv avtomatizacije pa nove proizvodne in distribucijske tehnike v gospodarsko razvitih družbah. Če je to že prvo obdobje je tako imenovane revolucije bilo v tem, da so prisilili vse ljudi k delu, stopamo zdaj v obdobje, v katerem bo morda treba nekaj ljudi odvracati od dela. Če ne bomo korenito spremenili vrednot, bo zaradi tega novega industrializacijskega vala družbeno dogajanje obubožalo.

Drugič: teza trdi, da so si delavci pridobili »industrijsko državljanstvo«. Tu lahko pripomnimo samo to, da delamo jeziku silo, če suponiramo, da je članstvo v sindikatih že kar drugo ime za »industrijsko državljanstvo«. Pojmovanje o delavčevem »državljanstvu«⁴ moramo tesno povezati s tem, kar zdaj vemo o človekovih potencialnih in osnovnih družbenih in duševnih potrebah; ne smemo pa primerjati stanja z industrijskim suženjstvom v devetnajstem stoletju.

Tretjič: teza suponira, da je porazdelitev dohodka in premoženja v zahodni družbi rešen problem oziroma vprašanje brez pravega pomena. V obeh primerih naj bi obstoječo neenakost opravičevale naravne razlike med posamezniki in potreba po ekonomski spodbudi, pri čemer naj bi ne eno ne drugo ne ogrožalo demokratičnih vrednot.

² S. M. Lipset, navedeno delo, str. 404-6. Glede omemb te teze v drugih delih prim. Lipsetovo knjigo ter delo D. Bell, *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*, pregledana izdaja 1961.

V petdesetih letih je en sam odstotek britanskega prebivalstva imel 42 odstotkov vsega čistega kapitala, kar ga je bilo v lasti posameznikov, in 5 odstotkov ljudi je imelo 67,5 odstotka kapitala.³ Pa še te cinitve so prenzke, ker v številkah niso upoštevani pokojninski skladi in imovina pod varuštvom (ki so v zadnjih letih neverjetno narasli), ter okoliščina, da lastniki velikih premoženj zmerom raje porazdeljujejo premoženje med družinske člane, si ga pravno prisvajajo počasneje kakor v resnici, pošiljajo posest v tujino ali jo drugače preobražajo.

Ta stopnja v koncentraciji premoženja je skoraj dvakrat večja, kot je bila ustrezna koncentracija v Združenih državah Amerike leta 1954 in daleč pred stopnjo koncentracije v mirnih dneh brezobzirnega ameriškega kapitalizma v zgodnjih dvajsetih letih dvajsetega stoletja. Od leta 1949 neenakomernost v porazdelitvi premoženja v Združenih državah narašča, pri čemer je hitrost naraščanja več kakor dvakrat večja od hitrosti pojemanja med leti 1922 in 1949. Če merimo s tem, koliko je narasel odstotek premoženja, ki ga je imel najvišji en odstotek lastnikov, sprevidimo, da je neenakomernost v letih 1949 do 1956 (zadnji podatki, ki so na voljo) rasla hitreje kakor v katerem koli času vsaj v zadnjih štiridesetih letih. Kakor je bilo pričakovati, se v zadnjih letih očitno večajo tudi nesorazmerja v razdelitvi dohodka, kar v Združenih državah Amerike zlasti prizadeva petino ali četrtino prebivalstva, ki živi pod »mejo revščine«, kakor to mejo dandanes na splošno pojmuje.⁴

Niso to sami črnci; 80 odstotkov ameriških revežev je bele polti in samo petina prejema socialno pomoč. Ekonomskega razcveta v najbogatejši deželi sveta ni pomagal usmerjati tudi kak samodejen, v sistem vdelan izravnalnik. Nadomestek, ki ga nudi prevladujoči sistem vrednot tistim, ki teh vrednot niso deležni, je prestopništvo med mladoletnimi brezposelnimi; to je za nižje razrede sodobna oblika pridobitniške socialne spremenljivosti.

Nič ne oporeka mnenju, da je tudi Britanija od konca štiridesetih let sèm na isti poti. Mogoče je celo, da se je po letu 1949 neenakomernost v porazdelitvi premoženja (zlasti če upoštevamo posest celih družin) v Britaniji večala hitreje kakor v Združenih državah. Med davčnimi sistemi v zahodnem svetu ga skoraj ni, ki bi tako velikodušno kakor britanski dopuščal bogatim, da porazdeljujejo in predstavljajo dohodek ter posest s pomočjo prenosov, varušttev, daril in drugih naprav. To se kaže v nenavadnem dejstvu, da se je sredi petdesetih let med posameznimi starostnimi skupinami bogastvo strnilo v skupini mladih odraslih.

Takšnih podatkov ne upoštevajo tisti, ki oznanjajo konec politične ideologije. Podobne težnje se verjetno uveljavljajo v de

³ Glej Titmussov uvod v tretjo izdajo dela R. H. Tawney, *Equality*, 1965.

⁴ R. J. Lampman, *The Share of the Top Wealth-Holders in National Wealth 1922-56*, 1962; M. Harrington, *The Other America: Poverty in the United States*, 1962; Conference on Economic Progress, *Poverty and Deprivation in the United States*, 1961 — to poročilo je znano pod imenom Keyserlingovo poročilo.

Gaullovi Franciji in Erhardovi Nemčiji.⁵ Več kot 25 let političnih nemirov, svetovne vojne, države blaginje, načrtovanega gospodarstva in ekonomskega razcveta je komajda učinkovalo na velika premoženja in njih lastnike vsaj v dveh, izmed največjih industrijskih držav, v Združenih državah Amerike in v Veliki Britaniji. Institucionalizirani pojav strnjene bogastva se po trdovratnosti očitno prav lahko meri s Tawneyjevimi inteligentnimi žabjimi paglavci. Premoženje je še vedno izvor politične in ekonomske oblasti, bolj izvor oblasti kakor vir dohodka, pri čemer se oblast zdaj uveljavlja drugače in bolj upošteva javno mnenje kakor v devetnajstem stoletju.

Spremembe v porazdelitvi dohodka so v Britaniji očitno podobne tistim v Združenih državah. Ob koncu štiridesetih let se je usmeritev proti večji sorazmernosti (pred obdavitvijo in po le-tej), nastali med vojno, tako v Britaniji kakor v Združenih državah zasukala. Najbolj ubožna desetina britanskega prebivalstva je bila v primeri z višjo ravno ostalega prebivalstva revnejša leta 1963 kakor leta 1948.⁶

Kako je mogoče te velike premoženjske razlike in razločke v obsegu ekonomske oblasti uskladiti s tezo, da je političnega dialoga že konec? Po Platonu ni štela še nobena politična utopija tolikšne ekonomske neenakosti za stalen in zaželen položaj v človeški družbi. Socialisti ne protestirajo zoper tolikšne razlike iz nevoščljivosti, temveč, ker so te razlike, kakor je pokazal Tawney, v bistvu nemoralne. Zgodovina uči, da se človeška narava ne more umiriti v resničnem občestvu, če prevladujejo velike razlike v dohodku in premoženju.

Cetrtič in zadnjič: teza suponira, da prispeva uvedba socialne blaginje po naravni in logični nuji k uveljavitvi humanizma in k odpravi socialnih krivic. Tudi nasprotna trditev more biti resnična. Kot institucionalizirano sredstvo more blaginja služiti različnim gospodarjem. Pod plaščem prikupne blaginje je mogoče zagrešiti kup grehov. Blaginja more biti kar orodje gospodarskega razcveta, ki posredno veča neenakost, ker je v prid samo manjšini. Primer bodi šolstvo. Mlade lahko vzgajamo z namenom, da bi na zasebnem tržišču učinkoviteje tekmovali med sabo kot gospodarstveniki, ali pa jih vzgajamo, ker želimo, da bi bili dorasli svobodni, ki jo uživajo, da bi znali izkoristiti svoje enkratne značilnosti ne glede na dohodek, razred, vero in barvo kože.

Blaginjo je moči izrabiti v vojaške in rasistične namene — tako na primer v Hitlerjevi Nemčiji. Država in prostovoljne ustanove niso pripomogle k zdravstvenemu varstvu ker bi verjele v človekovo enkratnost, temveč iz sovraštva do človeštva.

Blaginjo je mogoče izrabiti za omejevanje lojalnosti in ne za splošno razširitev le-te — tako na primer v raznih sistemih po-

⁵ Christopher Johnson piše: »Razpóložljive statistike kažejo, kar ve vsakdo, ki živi v Franciji: da bogati bogaté, medtem ko revni komajda ohranjajo enkrat doseženo življenjsko raven«. (*New Society*, 21. februarja 1963, str. 15.)

⁶ T. Lynes, »Poverty in the Welfare State«, časopis *Aspect* šte. 7, avgust 1963.

stranskih ugodnosti, ki jih uveljavljajo delodajalci. Posameznikova korist in politični kvietizem, ki ju podpira novi fevdalni red korporacij, utegneta nadomestiti čut obče človeškosti, ki ga za zdaj še ohranjajo sistemi medsebojne, vsem enake pomoči.

Kar je pomembno in kar je v resnici bistveno za zdrav razvoj blaginje, je cilj, ki naj bi ga z blaginjo dosegli: ali je ta cilj posplošiti humanistično etiko in socialne pravice državljanstva ali pa je cilj razdeliti, zapostaviti in prekosit?

III

V resnici alternative seveda nikoli niso tako jasne. Zgodovina razvoja, ki so ga v Britaniji od konca devetnajstega stoletja sèm doživeli ukrepi v prid socialni varnosti, kaže, kako zapletene in kako različne sile so se pri tem uveljavljale. Strah pred socialno revolucijo, povpraševanje po krotki delovni sili, boj za oblast med političnimi strankami in interesnimi skupinami, zahteva, da se nekateri družbeni stroški zaradi sprememb — na primer nesreče v industriji — vzamejo z delavčevega hrbta, družbena zavest bogatih — vse to je igralo določeno vlogo.

A poglavitna spodbuda je prišla od spodaj — od delavca, čigar etika pozna čut za skupnost in medsebojno pomoč. Nastala in rasla je sama od sebe iz delavskih tradicij in ustanov, ki naj bi nevtralizirale neugodnosti industrializma. V obsežni mreži tovariških združenj, zdravstvenih klubov, tipografskih društev, bratovščin, zadrug, sindikatov in hranilnic so delavci razvili vzajemno zavarovanje, in sicer tako, da so najprej plačevali za ugodnosti, ki so jih smeli zahtevati, kadar so zašli v tegobe — med boleznijo, invalidnostjo, brezposelnostjo, starostjo, vdovstvom in v primeru smrti. »Dobra« in »slaba« tveganja so se izravnavala, mladi in stari so složno prenašali usodo. Sestavljali so mikrodržavne blaginje, ki so hotele dokazati, da ima človek tehnološke sile delno še v oblasti. Ob koncu stoletja smo imeli kakih 24 tisoč tovarniških združenj, katerih članstvo je obsegalo približno polovico odraslega moškega prebivalstva v državi. Ime je primerno in pomenljivo: v stoletju nebrzdane konkurence so bila ta združenja edina humanistična ustanova za kvalificiranega delavca in njegovo družino in so po številu dejavnih članov daleč prekašale vse sindikate, politične stranke in verske združbe.

Zdaj se nam to véliko gibanje kaže kot obramba amaterjev, ki jih je družilo čustvo medsebojnega sočutja, pred ekonomskimi in psihološkimi nevarnostmi, s katerimi sta grozila industrializem in individualizem. Gibanje je bilo tudi izraz odpora, ki ga je čutil mali človek zoper razredno poudarjeno, zapostavljajočo dobrodelnost in zoper brezobzirno, diskriminatorsko zakonodajo o revežih. Le-to so sovražili, ker je prinašala ponižanje, ker je bila napad na posameznikovo dostojanstvo v času, v katerem je med šegami in navadami družbe največ veljala »imenitnost« — količina spoštovanja, ki so jo človeku odmerjali drugi.

Vrednote in cilji, s katerimi so si v preteklosti pomagali pri iskanju varnosti v vedno bolj nezavarovanem svetu, so še vedno relevantni, kadar skušamo razumeti današnjo vlogo socialne blaginje v Veliki Britaniji. Kar je oblikovalo začetek in zgodnji razvoj zdravstvenega zavarovanja in socialne varnosti, še vedno prežema načela, na katerih delujeta ta sistema dandanes — yseobsežnost in članstvo za vse. Druga stvar je, da sistema še nista rešila perečih problemov revščine in zanemarjenosti in še vedno ne omogočata kaj posebno aktivnega sodelovanja državljanov; to je zdaj tista železna rokavica, na katere udarec mora odgovoriti socializem. Ne moremo se vračati k intimnim »tovariškim združenjem« preteklih dni; v prihodnji politiki blaginje se moramo domisliti novih poti in novih ustanov, v katerih bo humanost prežemala upravljanje tiste socialne pravičnosti, ki se dosega s prazdelitvijo dobrin.

IV

Problem obsežnosti in problem neenakosti sta torej dva izmed osrednjih nerešenih problemov, ki mučijo humaniste. Vplivata na vse vidike socialne politike: na šolstvo od osnovne šole do univerze in do šol za odrasle, na socialno varnost med brezposelnostjo, boleznijo in starostjo, na skrb za telesno in duševno bolne, na stanovanjsko politiko in urbanistično načrtovanje, na prosti čas, razvedrilo in oddih.

V prihodnosti bo povpraševanje po teh ugodnostih hkrati z življenjsko ravnijo raslo med nekaterimi deli prebivalstva in upadalo — relativno ali absolutno — med drugimi. Zaradi avtomatizacije in ustreznih tehnoloških spremljevalnih pojavov z ene strani ter zaradi večje neogljenosti otrok in starejših ljudi z druge strani bo treba vlagati mnogo več v ljudi in v socialne službe kakor v potrošne dobrine. Znanost in tehnologija se zdaj lotevata takšne revolucije v socialni in ekonomski teoriji, kakor jo opravljata v teoriji vojne in mednarodnih odnosov. Običajen nauk, da stroji opravljajo delo, zgublja veljavo; stroji zdaj zamenjujejo delavce. Ameriške izkušnje že jasno kažejo, da te žrtve tehnološke zamenjave nič več ne »počivajo med dvema zaposlitvama« (kakor se temu reče v teoriji o zavarovanju brezposelnih): za *zmerom* so brezposelni, za *zmerom* prosti dela. Ob koncu leta 1962 je skoraj tretjina vseh mladih črncev v starosti od 16 do 21 let, ki se niso izobraževali v kaki šoli, bila tudi brez dela. Prav tako so se sorazmerno teže šolali kakor brezposelni črnci pred dvajsetimi leti. Med leti 1939 in 1958 je v Združenih državah Amerike naraščal obseg tistega, za kar so bili prikrajšani ljudje brez visokošolske diplome.⁷

V dobi obilja bo na Zahodu proizvodnja potrošnih dobrin postransko vprašanje. Poglavitni problem bo pravična razdelitev dobrin, zlasti razdelitev ugodnosti po potrebi, ne po produktiv-

⁷ H. P. Miller, »Money Value of an Education«, časopis *Occupational Outlook Quarterly*, september 1961, str. 4.

nosti in uspešnosti v tržnem gospodarstvu, ki danes močno ovira dostop v šole in udeležbo pri siceršnjih socialnih ugodnostih.

V preteklosti smo razdeljevali blago glede na uspeh ali neuspeh v ekonomskem tekmovanju; v prihodnosti bomo morali odločiti, ali je to v gospodarstvu obilja še moralno pravilno. Če bomo razdeljevali ugodnosti po potrebah, bomo lažje spoznali, da so nam sosede enaki. »Zavest o enakosti«, je zapisal Daniel Jenkins, »nastaja vsakič zaradi osebnih zvez in nas skoraj vedno izziva, ker zahteva, da cenimo bližnjega bolj, kakor smo ga bili prej voljni spoštovati. Vsi še kako ljubimo same sebe. Spoznanje o enakosti je mogoče opredeliti kot spoznanje, da moramo ljubiti svoje bližnje kakor same sebe.«⁸

Zato se moramo vprašati: »Kaj naj storimo z vsem tem našim bogastvom?« To družbeno relevantno vprašanje je dandanašnji bolj bistveno kakor to, kako učinkoviteje kaznovati zločince in poostrižiti zakone zoper prestopnike, kako onemogočiti zlorabe državnih podpor, kako prisiliti ljudi, da bi šli s trebihom za kruhom in varčevali za stare dni, medtem ko še svojih otrok ne morejo dovolj nahraniti, kako jih odvrniti od stanovanj z minimalno stanarino, kako ceneno nadomestiti pravo šolanje in kako zaračunavati višje pristojbine za zdravstveno pomoč.

In vendar prav ti cilji izražajo vrednote, ki so dandanes merila za podeljevanje socialnih ugodnosti. Po besedah enega izmed piscev o tem vprašanju, profesorja Mancherja, je »sedanja blaginja (državna in občinska pomoč) Združenih držav Amerike v skladu s filozofijo iz leta 1830« — to je bila filozofija o manj izbranih državljanih, uzakonjena z angleškimi ubožnostnim zakonom iz leta 1834.⁹ Socialni delavci, učitelji, zdravniki in uradniki socialnega zavarovanja ugotavljajo, da jih pri delu ovirajo načela, zakoreninjena v ekonomiji pomanjkanja, namreč načela, po katerih imajo prednost tisti, ki trdo delajo in prinašajo večji dobiček. Naloga socialnih delavcev je, da ohranjajo tem vrednotam takšno veljavo, kakršno je v okrutnejših okoliščinah v staliniističnem režimu imelo kot eno izmed osrednjih meril zdravstveno spričevalo o delovni sposobnosti. Vse te stvari so popolnoma brez pomena v gospodarstvu obilja.

Kakor je poudaril Gerard Piel, katerokoli »težko delo, ki ga more opravljati stroj, stroj danes opravi bolje kakor človek; težko delo je zdaj po večini dolgočasno in enolično delo v tovarni ali v uradu. V srcu vsakega človeka pa tlijo nagon po delu, goreča želja biti nepogrešljiv in močna volja po dosežkih. Tem težnjam sploh ne zadošča zaposlitev, ki jo najde večina ljudi. Popolno zaposlitev na delovnih mestih, ki jih je zdaj največ na voljo, pa naj bo to tovarniško ali pisarniško delo, je tehnologija povsem izrinila iz mode. Z osvoboditvijo ljudi od nalog, ki niso vredne, da bi zanje ljudje trošili sile, naj bi preusmerili človeške

⁸ D. Jenkins, *Equality and Excellence*, 1961, str. 21.

⁹ S. Mancher, »Perspectives on Recent Welfare Legislation«, časopis *Social Work*, zv. 8, ste. 3, 1963, str. 62.

sposobnosti v množico dejavnosti, ki so v naši civilizaciji zdaj zanemarjene: poučevanje in učenje, raziskovanje osnovnih znanosti, reproduktivna in upodabljalna umetnost, književnost, ročne spretnosti, politika in socialne službe. Značilno je, da gre pri teh dejavnostih za občevanje človeka s človekom, ne s stvarmi. Splošno se priznava, da to niso produktivne dejavnosti in tudi niso dobičkanosne v ožjem pomenu te besede.¹⁰

Znanost in tehnologija bosta v povezavi z drugimi strukturinimi in demografskimi spremembami, ki se dogajajo v naših družbah, izsilili večje spremembe v statusu vrednot ter nove oblike spodbud in nagrajevanja; uveljavili bosta nova merila za razdeljevanje blaga, različna od tistih, ki so povezana s posameznikovo »uspešnostjo«, nove oblike družbeno pogojenih »odnosov odvisnosti«. Običajna kapitalistična merila bodo večinoma brez pomena.

Že pred mnogimi leti je Keynes napovedal čas, ko bodo te spremembe nujne. Ko pride ta doba, »... se bomo znebili številnih na videz visoko moralnih vodil, ki nas morijo že dvesto let in zaradi katerih smo nekatere izmed najbolj gnusnih človeških lastnosti povzdignili v najvišje kreposti... Takrat bomo mogli odpraviti vse vrste družbenih šeg in gospodarskih navad, ki zdaj urejajo razdeljevanje bogastva, ekonomsko nagrajevanje ter kaznovanje, in ki se jih z vsemi silami oklepamo.«

V notranji politiki bomo potrebovali drugačna pravila, ki bi nam uravnavala življenje, več primerov altruizma, ki bi nam bili za zgled. Da, družba Britanije in Združenih držav jih že zdaj potrebuje. Drugače nam nikakor ne bo uspelo zaustaviti nadaljnega razlaščenja in onesposabljanja razlaščenih ter dela nezmožnih, nadaljnega utapljanja v blatu otopelosti, razočaranja, zločinov, brezdomnosti in kričeče revščine.

Pri vsem tem bodo tako imenovane socialne službe igrale osrednjo vlogo. Če je to vlogo sploh moči natančneje opredeliti, jo bodo opredelili socialisti v jeziku enakosti. Pri tem bo treba etiko spet združiti s politiko. Rešitve ne bo — in logično je ne moremo pričakovati — od tistih, ki zdaj oznanjajo »konec politične ideologije«, ki bi hoteli načelo denarnega dobička še bolj povzdigniti, ki enačijo prosveto in zdravstveno zavarovanje s hladilniki in plašči iz minkovega krzna, da bi tako z načelom dobička obsegli tudi socialne službe, in ki priporočajo, naj se kar največ ljudi odloči za posebno pogodbeno zavarovanje, se izloči iz splošnih socialnih služb in si ustvari nova področja predpravic in diskriminacije. To so utilitaristični doktrinarji, ujetniki v gospodarstvu pomanjkanja; ti ljudje pozabljajo na družbene posledice znanstvenega in tehnološkega napredka in ne morejo spoznati, kako nujen je v njihovih lastnih družbah smisel za moralni namen kot nagib pri umetnosti dajanja pomoči našim mednarodnim sosedom.

RICHARD TITMUS

¹⁰ G. Piel, *Consumers of Abundance*, izdal Center for the Study of Democratic Institutions, 1961, str. 9.

Značilnosti novega gospodarskega sistema v ČSSR

V ČSSR so pričeli s prvim januarjem letošnjega leta uveljavljati nov gospodarski sistem. V primerjavi z dosedanjim »klasičnim«¹ plansko-administrativnim bi ga lahko najbolj na kratko označili kot planskega z nekaterimi tržnimi elementi. Široka razprava o njem je trajala dalj kot dve leti, dokončno pa ga je potrdil plenum CK KPC od 27. do 29. januarja. Že prvega januarja je pričela po njegovih načelih uspešno poslovati poskusna skupina štiridesetih velikih industrijskih podjetij, ki dajejo skupno eno petino češkoslovaške industrijske proizvodnje.

Po resoluciji z januarskega plenuma CK bodo novi sistem do srede letošnjega leta preizkusili v industriji, notranji in zunanji trgovini ter v prometu, do konca leta pa tudi v kmetijstvu. V celoti ga bodo uvedli do konca planskega obdobja 1966—70, medtem pa ga bodo sproti dopolnjevali z novimi izkušnjami.

V pričujočem sestavku bomo skušali orisati poglobljene značilnosti tega sistema. Pri tem nas vodi več razlogov.

Novi sistem v ČSSR je poleg sprememb v DR Nemčiji za sedaj prvi celosten institucionalni izraz novih gospodarskih načel, ki se bodisi v obliki razprav, bodisi že v praksi uveljavljajo skoraj pri vseh članicah SEV (Sovjet Ekonomičeskoj Vzaimopomoči — Svet za vzajemno gospodarsko pomoč). Pri tem imamo v mislih razprave v Sovjetski zvezi in na Poljskem, kmetijske poskuse na Madžarskem, prve glasove o podobnih miselnih smereh v Bolgariji in decentralizacijo planiranja v DR Nemčiji. Češkoslovaške novosti segajo, vsaj kolikor je mogoče oceniti v sedanjem trenutku, najgloblje in najbolj na široko. Zato prevzema ČSSR nekakšno pionirsko vlogo v SEV in je njen primer toliko zanimivejši.

Novi češkoslovaški sistem je izšel iz obširnega empiričnega proučevanja lastnih dosežkov, možnosti, potreb in težav, pa tudi iz študija izkušenj, ki so si jih na tem področju nabrale druge socialistične države. Predsednik državne komisije za organizacijo upravljanja v gospodarstvu dr. František Vlasak je dejal, da so pri pripravah za novi sistem »ustvarjalno uporabili izkušnje DR Nemčije, ZSSR, Poljske in zlasti Jugoslavije«.

In navsezadnje: češkoslovaške novosti zbujaajo v nekih pogledih željo po primerjavi z dosežki in strukturo našega gospodarskega sistema, a tudi z mnenji, ki jih zasledimo pri nas med razpravami o njegovem nadaljnjem razvoju. Tudi zato je ta pojav za nas izmed mednarodnih izkušenj iz socialistične graditve zelo zanimiv.

Pripomniti seveda moramo, da pričujoči sestavek nima večjih pretenzij kakor to, da malce izčrpnje informira o tem, kaj se dogaja v češkoslovaškem gospodarstvu. Teško je že samo povzeti misli iz več tisoč prispevkov, kolikor jih je o tej temi objavil češkoslovaški tisk; ali iz štirinajstih različnih projektov, kolikor jih je za novi sistem pripravila velika skupina strokovnjakov. Natančno oceno vsega tega bi lahko dala le obsežna, kompleksna ekonomska in politična analiza; končno spričevalo pa bo, kot poudarjajo tudi v ČSSR, napisala praksa.

Splošno diskusijo o gospodarstvu je sprožil konec leta 1962 XII. kongres KPČ, ki je terjal, naj bi gospodarski sistem spremenili, tako da bi lahko prešli iz ekstenzivnega načina gospodarjenja na intenzivni. Pri Akademiji znanosti so ustanovili posebno strokovno telo, ki ga je vodil direktor ekonomskega inštituta Akademije Oto Šik. Ta komisija naj bi pripravila koherenten, celosten predlog za novi sistem. Oto Šik je novembra 1963 objavil obsežen članek, ki očitno izhaja iz analiz strokovnih krogov, čeprav ga je sam označil kot »osebni prispevek« k razpravi.¹ S tem člankom je razprava prešla v tisk, eter, na konference in na širša posvetovanja. Konec maja 1964 je predsednik vlade Jozef Lenart na državni konferenci predsednikov tovarniških organizacij KPČ orisal temeljne poteze predloga, ki sta ga na podlagi strokovnih priprav izdelala CK in vlada. Sredi oktobra 1964 je osrednje partijsko glasilo Rude pravo objavilo celoten predlog predsedstva CK za novi gospodarski sistem.² Od 1. januarja 1965 dalje posluje po načelih tega predloga skupina industrijskih podjetij. Konec letošnjega januarja pa je CK na plenumu v celoti sprejel predlog svojega predsedstva, in tako s težo svoje politične avtoritete kar se da pospešil reformo.

ČSSR začena na novo gospodariti z visoke razvojne stopnje, ki jo spremlja povojna tradicija nagle rasti. Narodni dohodek v letu 1963 je za 160 odstotkov presegal tistega iz leta 1937, obseg industrijske proizvodnje pa se je v istem razdobju povečal za 4,8-krat. Po konsolidaciji narodnega gospodarstva, se pravi, po uresničitvi nalog iz dveletnega plana 1947—48, je narodni dohodek do leta 1960 naraščal v povprečju za 8 odstotkov na leto, obseg industrijske proizvodnje pa za 11,6 odstotka. Realni dohodki delavcev so leta 1963 za 122% preseglj predvojnje.³

¹ Oto Šik: »Problemi izpopolnjevanja sistema za gospodarsko upravljanje«, Rude pravo, Praga, 22. november 1963 (Povzetek objavlja Teorija in praksa 3/1964).

² »Okvirni predlog načel za izpopolnjevanje planskega upravljanja v narodnem gospodarstvu«, Rude pravo, Praga, 17. oktober 1964.

³ Oto Šik: »Novi sistem planiranja in upravljanja v gospodarstvu« — Problemy mira i socializma, Praga, 3/1965.

Te rezultate so na Češkoslovaškem dosegli z ekstenzivnim gospodarjenjem, ki je slonelo na količinskih, administrativno-plansko določenih pokazovalcih. V zadnjih nekaj letih je postalo očitno, da lov za velikimi količinami blaga in za kar največjim razvojnim tempom povzroča občutne zastoje. To ne velja le za Češkoslovaško, marveč tudi za DR Nemčijo in Poljsko, torej tri države, ki dajejo približno 80 odstotkov industrijske proizvodnje v vzhodni Evropi (brez ZSSR). Pri enaki zaposlenosti je delovna produktivnost v obdobju 1962—63 na Češkoslovaškem padla za 2,2 odstotka, na Poljskem za 0,5 odstotka, v DR Nemčiji pa se je povečala za 5,4 odstotka. (Vzhodnonemški rezultat je na prvi pogled impresiven, a treba je upoštevati, da je delovna produktivnost tu nekaj let prej naraščala kar po 10 odstotkov, in je torej že opaziti tendenco po upadanju).⁴ V zadnjih letih so na Češkoslovaškem takole povečevali industrijsko proizvodnjo:

Naraščanje industrijske proizvodnje v odstotkih

	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Plan	9,3	10,2	9,3	9,0	1,0	3,6	5,9
Dosežek	10,9	11,7	8,9	6,2	0,4	—	—

Nekaj podobnega lahko zasledimo v podatkih o naraščanju družbenega proizvoda in narodnega dohodka.

Naraščanje družbenega produkta in narodnega dohodka v %

	1949—53	1954—55	1956—60	1961—63
Družbeni produkt	9,6	7,4	7,9	3,3
Narodni dohodek	9,3	6,9	7,0	1,8

Vir: »Statistika« 8—9/1964, Praga

Iz obeh razpredelnic je jasno razviden zastoj češkoslovaškega gospodarstva okrog let 1962 in 1963.

Navzlic temu je ČSSR že spričo predvojne dediščine, a tudi po povojnih razvojnih dosežkih ena najrazvitejših industrijskih držav na svetu. To ugotovitev ilustrirajo številne primerjave z razvitimi gospodarstvi. Izberimo samo dve, ki osvetljujeata razvojni tempo in opremljenost češkoslovaškega gospodarstva.

Indeksi industrijske proizvodnje za leto 1962 (1958 = 100)

Japonska	201	Francija	132
Jugoslavija	150	ZR Nemčija	132
ZSSR	145	ZDA	126
ČSSR	143	Velika Britanija	115

⁴ Dr. Zdenko Rajh: »Značaj predstoječe reorganizacije privrednog sistema Čehoslovačke« — Politika, Beograd, 16. oktober 1964.

Opremljenost gospodarstva nemara najjasneje ilustrirajo podatki o energetske per capita potrošnji, izraženi v tonah pogojnega črnega premoga. Za iste države so podatki takile:

**Energetska potrošnja na prebivalca v tonah
pogojnega črnega premoga**

	1958	1961
ZDA	7,63	8,04
ČSSR	4,56	5,13
Velika Britanija	4,73	4,92
ZR Nemčija	3,42	3,65
ZSSR	2,66	2,92
Francija	2,40	2,51
Japonska	0,87	1,30
Jugoslavija	0,71	0,90

Vir: Statistički godišnjak SFRJ za leto 1964 (povzeto po publikacijah OZN)

Iz obeh lestvic je razvidno, da sta razvojna stopnja in razvojno tempo češkoslovaškega gospodarstva zelo visoka. O tem priča tudi vrsta drugih posamičnih podatkov. Naštejmo nekaj značilnih, ki smo jih povzeli iz različnih češkoslovaških virov.

Leta 1962 je industrija ustvarjala 67 odstotkov narodnega dohodka. Proizvedla je 551 kilogramov jekla in 412 kilogramov cementa na prebivalca, torej več kot ameriška. Strojna industrija ČSSR izdeluje približno osem desetih svetovnega asortimenta strojev.

Na vsaka 2,2 prebivalca je eden v delovnem razmerju, 44 odstotkov zaposlenih pa so ženske. Preliv iz vasi v mesta je praktično končan. Na podeželju živi manj kot ena petina prebivalstva. Češkoslovaški ekonomisti trdijo, da bi ta proces, če bi se nadaljeval, povzročil samo hude probleme. Nekatere tudi že je. Nešo Markovski na primer v potopisnem članku iz ČSSR (slovenska izdaja Komuniste, 15. januar 1964) navaja, da znaša povprečna starost ljudi, ki delajo v kmetijstvu, 53 let...

Konec lanskega leta je delovalo v ČSSR 1850 znanstveno-raziskovalnih centrov s 125 000 zaposlenimi. Od tega je približno polovico visoko kvalificiranih strokovnjakov. Ti centri se ukvarjajo zlasti z jedrskimi reaktorji, letalsko tehniko, transportnimi napravami, elektronskimi računalniki, pisalnimi stroji ter z radiotehničnimi in telekomunikacijskimi sredstvi.

Zastoj v gospodarski rasti, ki smo ga kvantitativno osvetlili s podatki o naraščanju industrijske proizvodnje ter družbenega produkta in narodnega dohodka, izvira iz »maksimalizacije za sleherno ceno«, ki je po sedanjih češkoslovaških ugotovitvah imanentna administrativno-planskemu upravljanju. Oto Šik je konec leta 1963 pisal takole:

»Večina izdelkov, ki so prihajali iz proizvodnje, je sicer predstavljala uporabno vrednost ali pa je zadovoljevala realne potrebe. Medtem je hkrati naraščalo število izdelkov, ki niso ustrezali spreminjajočim se realnim potrebam, pa najsi je šlo za ustrezno ali zastarelo blago, ali pa je njegova količina presegala povpraševanje. Pogosto so bili ti izdelki prodani na notranjem trgu samo zato, ker je primanjkovalo drugih, potrebnejših, pogosto pa smo jih prodajali doma in v tujini le po občutno znižanih cenah in z velikimi materialnimi izgubami. Samo majhen del tega blaga sploh ni bilo mogoče prodati. Po krajšem ali daljšem uskladiščenju smo ga uničevali ali spreminjali v surovine za novo proizvodnjo... Razumljivo je, da je druga plat kolajne... čedalje občutnejše pomanjkanje različnih potrebnih izdelkov, ki bi jih prodali naglo in zlahka. V proizvodnjo smo precej počasi in premalo uvajali nove, bolj dovršene vrste blaga, ki bi ustrezale svetovnemu tehničnemu nivoju... Hkrati so se tudi potrebe zlasti v proizvodnji pod vplivom nepravilno usmerjene materialne zainteresiranosti (vezanost na količinske naloge iz centralnega plana, op. D. D.) po nepotrebem napihovale in se je tako nasprotje med proizvodnjo in potrebami še bolj zaostriло. To zaostreno nasprotje je torej zdaj naš najhujši problem.«⁵

Isti avtor je marca letos zapisal, da novi osnovni fondi niso kompenzirali zmanjšanege efekta, ki ga je povzročilo zastarevanje obstoječih produkcijskih sredstev. Tako se je pokazalo, da navzlec povečevanju investicij njihov učinek nenehno pada. To dokazuje na primer dejstvo, da je tempo naraščanja narodnega dohodka zaostajal za obsegom temeljnih produkcijskih fondov.

Podobno je treba analizirati tudi ekstenzivne vire delovne sile. Doslej je bilo mogoče vključevati v družbeno proizvodnjo prosto delovno silo — gospodinje ali delavce iz kmetijstva. Toda ti viri so bili pred kratkim izčrpani. V češkoslovaških okoliščinah lahko govorimo tudi o tako imenovanem prenapetem izčrpanju virov delovne sile. Gre predvsem za to, da so zaposlovali v industriji gospodinje, medtem ko so se socialne službe širile prepočasi (otroške jasli in vrtci, šolske kuhinje, komunalne storitve itd.) Hkrati so tudi delavci iz kmetijstva prezgodaj prehajali v industrijo, ker v kmetijstvu za kaj takega ni dovolj ugodnih razmer, namreč takih, ki bi s kompleksno mehanizacijo, kemizacijo in podobnim nadomestili hudo pomanjkanje delovne sile.

Gospodarstvo ČSSR se v zadnjih letih srečuje tudi z neugodnimi procesi v strukturi proizvodnje. Pri tem gre tako za makrostrukturo, s čimer mislimo na razmerja med proizvodnimi panogami, kot tudi na mikrostrukturo, za razmerja med posameznimi vrstami proizvodnje znotraj posameznih panog.

Kaj je po mnenju kritikov najhujša pomanjkljivost starega sistema v ČSSR? To je nenehna 'razširjena reprodukcija' iste

⁵ Oto Šik: »Problemi izpopolnjevanja sistema za gospodarsko upravljanje — Rude pravo, Praga, 22. november 1963.

makrostrukture, pri kateri naravne in gospodarske možnosti dežele nimajo pravega deleža.

Ena izmed Šikovih ugotovitev je za nas morda še zanimivejša, ker spominja na podobne probleme, s kakršnimi se spopadamo v Jugoslaviji: »V državi, ki ji primanjkuje surovinskih virov, a ima relativno razvito industrijsko proizvodnjo, je treba uvažati precejšen del surovin; v državi, ki ima razmeroma ozko notranje tržišče, kakršno ne dopušča razvoja visoko učinkovite proizvodnje v velikih serijah, je rentabilni razvoj zunanje trgovine pogoj uspešnega gospodarskega razvoja. Prav to okoliščino smo zadnja leta premalo upoštevali in si povzročali gospodarsko škodo, ki se je povečevala sorazmerno z neugodnim razvojem pri preskrbi prebivalstva in narodnega gospodarstva z domačimi kmetijskimi pridelki. To je čedalje bolj neugodno vplivalo na strukturo zunanjetrgovinske in plačilne bilance.«⁶

Podobno negativno oceno je v okvirnem predlogu za novi gospodarski sistem (predlogu, ki ga je CK na plenumu v celoti sprejel) podalo tudi predsedstvo centralnega komiteja:

»Sedanji sistem ne daje dovolj krepkih impulzov za pospešeno rast delovne produktivnosti in ne odpira poti k novim virom rasti... Poglejmo v zvezi s tem delovno silo. Pri nas ni absolutnega pomanjkanja delovne sile. Vendar pa obnova in modernizacija proizvodnih sredstev morata sproščati delovno silo in omogočati, da se bo vključevala v gospodarske sektorje, kjer je primanjkuje. Dosedanji sistem upravljanja teh procesov ni podpiral.

Ta sistem prav tako ne daje zadostnih impulzov za nenehno, trajno izpopolnjevanje uporabnih vrednosti. Problemi kvalitete izdelkov, njihovih tehničnih lastnosti in estetske ravni niso zmerom rešeni zadovoljivo... Stari sistem ne zagotavlja več potrebnih pogojev za nenehne elastične spremembe v strukturi proizvodnje. V zunanji trgovini smo to čutili v čedalje hujših težavah in nujno čedalje neugodnejši prodaji nekaterih manj iskanih vrst našega blaga... Notranje šibkosti našega sistema se nadalje izražajo v neuskladenem razvoju posameznih sektorjev in v težavah pri materialno tehnični preskrbi...

Pomanjkljivosti dosedanjega sistema upravljanja so se močno kazale že pri izdelavi planov... Na prvem mestu so bili količinski obsegi. Učinkovitost proizvodnje in trgovine ni imela vloge, kakršna bi ji v gospodarskem procesu pripadala... Investicije in proizvodne programe smo neredko razporejali samo zato, da bi vzpostavili ravnotežje, medtem ko smo zapostavljali proizvodno in zunanjetrgovinsko učinkovitost...

Sumarno lahko ugotovimo, da dosedanji sistem upravljanja ne pomaga premagovati nasprotja med interesi posameznih podjetij in interesi družbe...«⁷

⁶ Oto Šik: »Novi sistem planiranja in upravljanja v gospodarstvu« — Problemy mira i socializma, Praga, 3/1965.

⁷ »Okvirni predlog načel za izpopolnjevanje planskega upravljanja v narodnem gospodarstvu« — Rude pravo, Praga, 17. oktober 1964.

Táko je jedro kritičnih ocen, namenjenih administrativno-planskemu gospodarstvu. Razumljivo je, da je bil spekter mnenj o njem različno niansiran in da so se med razpravo oglašali tako pristaši težnje, po kateri naj bi podedovano strukturo upravljanja, samo rahlo korigirali, a tudi tisti, ki so se zavzemali za zelo radikalne posege. Navsezadnje pa je kritičen konsenz, s katerega je bilo treba preiti v politično akcijo, dosegel nivo, kakršnega osvetljujejo navedeni citati.

Že iz teh ugotovitev lahko sklepamo, da je jedro kritike zadevalo togo centralno planiranje s količinskimi pokazovalci, proizvodno in trgovinsko neučinkovitost, nesorazmerja med ponudbo in povpraševanjem, počasno uvajanje znanstveno-tehničnih novosti in tako dalje. Zato naj takoj v začetku tega dela našega prispevka, s katerim nameravam osvetliti vlogo plana in tržišča v novem českoslovaškem sistemu, navedemo kratko in jasno ugotovitev iz resolucije centralnega komiteja KPČ, sprejeto na januarskem plenumu.

»Vrednostni pokazovalci morajo postati zbirno stališče, ki bo omogočilo, da bomo primerjalno ocenili kakovost in družbeno koristnost porabljenega dela«.

V zvezi s to načelno opredelitvijo si velja malce podrobneje ogledati, kakšna mnenja so bila izražena med razpravo in ob njenem akcijskem sklepu (ali »začetku«, kakor pač to pojmuje) v resoluciji CK. Gre nam predvsem za vlogo plana in tržišča, za to, koliko naj bi po mnenju českoslovaških avtorjev sprostili delovanje zakona vrednosti, za razmerje med »objektivnimi« in »subjektivnimi« faktorji v gospodarstvu.

Oto Šik v že omenjenem članku iz Rude prava, objavljenem konec leta 1963, jasno ugotavlja, da »pomanjkljivosti ne izvirajo samo iz objektivnih dejstev, marveč predvsem iz subjektivnih napak v planskem upravljanju«. Toda malo dalje pravi, da težave pri zagotavljanju potrebnega razvoja proizvodnje ne izvirajo le iz tega, ker je težko predvidevati vnaprej, pač pa tudi iz tega, ker si interesi podjetij kot proizvajalcev in interesi podjetij kot potrošnikov nasprotujejo. Ko namreč podjetje sklepa o sestavi izdelkov, njihovi kakovosti, izdatkih in podobno, upošteva le tisto, kar mu ustreza kot proizvajalcu, ne ozira se pa na interese potrošnikov.

Sikova strokovna skupina se je zavzemala, naj bi z izpopolnjenim perspektivnim planiranjem, zlasti še z investicijami, vzpostavili pravilna temeljna sorazmerja med zmogljivostmi vseh proizvodnih panog — skratka takšno makrostrukturo, ki bi podjetjem kar najbolj omogočala lastno pobudo, temelječo na materialnih stimulansih. Ta skupina je predlagala, naj bi cene razdelili v tri kategorije: v take, ki bi jih določali administrativno in bi veljale za najvažnejše vrste blaga; dalje take, ki bi se v okviru vnaprej določenih meja oblikovale na tržišču; in naposled popolnoma proste cene. Podjetja naj bi bila vezana na tržno realizacijo blaga. Dohodka jim ne bi več delili po planskih dolo-

čilih, marveč naj bi si notranjo delitev urejala v okviru razmera širokih občin predpisov. Podrobne proizvodne programe naj bi si sestavljala sama; pač pa naj bi jim bile pri tem sleherni hip na voljo vsaj petletne obče gospodarske perspektive, ki bi jih zagotavljal drsni perspektivni načrt. Tega naj bi sleherno leto »pomikali« za leto dni naprej. Osrednji državni planski organ naj bi podrobno planiral le proizvodnjo najvažnejših vrst blaga, vse ostalo pa naj bi načrtovali orientacijsko, v »agregacijah«. Take so nekatere izmed temeljnih zamisli Šikove strokovne skupine. Največji del jih je CK tudi sprejel.

Predsednik vlade Jozef Lenart je v majskem govoru predsednikom tovarniških organizacij KPČ, ustrezno svoji vlogi državnega in partijskega voditelja, pomaknil akcent na predlaganih novostih malce drugam. Dejal je, da gre »predvsem zato, da na vseh vodstvenih ravneh zagotovimo prednost družbenim interesom. Gre tudi za izpopolnitev planiranja in krepitev avtoritete državnega plana, ki je najvažnejši instrument upravljanja«.

Toda dalje pravi Lenart takole:

»Izvajanje sklepov XII. kongresa KPČ terja tudi to, da je treba dosledno izrabljati socialistične blagovne denarne odnose v korist družbe in kot instrument intenzivnega razvoja proizvodnje s povečanjem kolektivne in osebne odgovornosti... Dolgoročni plan mora biti temeljni instrument za vodenje naše ekonomije... Grenke izkušnje iz zadnjih dveh, treh let nas prepričujejo, da moramo zmerom imeti pred seboj perspektivni plan, ga nenehno dopolnjevati tako, kot narekuje stvarni razvoj proizvodnje in potrošnje, in ga obnavljati na podlagi znanstvenega in tehničnega razvoja... Zelo pomembno načelo izpopolnjevanja v upravljanju pravi, da je treba bolj kot doslej izkoriščati tudi druge instrumente upravljanja, predvsem zaslužke, cene in kredit, ter z njimi vplivati na interese ljudi pri sestavljanju in ureničenju plana. V podjetju je treba bistveno okrepiti odvisnost od realizacije izdelanega blaga. Gospodarski voditelji morajo sprejeti načelo, da je treba nenehno primerjati proizvodne stroške in prodajne cene... Vsekakor nam gre za to, da v sistemu upravljanja ustvarimo možnost za zdravo socialistično podjetništvo... Določeni del investicij bomo odslej finansirali s kreditom na podlagi natečaja pri Državni banki. Tako bodo podjetja zainteresirana za učinkovite in za kar največje investicijske naložbe iz lastnih sredstev. Nadalje predlagamo, naj bi uvedli obresti na osnovna in obratna sredstva, ki naj bi jih podjetje vplačevalo v državni proračun. Namen tega ukrepa je, da bodo direktor in drugi tovarniški funkcionarji zelo odgovorno kalkulirali, ali je luksuz ali ne, če imajo neizkoriščeno opremo in čezmerne zaloge ter zanje plačujejo obresti. To bo postalo važno še zlasti tedaj, ko se bo s tem spreminjal sklad za nagrajevanje...

V prihodnje bi moralo dosledneje veljati načelo, da morajo cene izražati družbeno potrebne stroške za posamezne vrste blaga

in da je treba spoštovati razmerje med ponudbo in povpraševanjem...⁸

Na podlagi takih zamisli so z resolucijo CK opredelili plan, tržišče in njuno interakcijo takole:

Plan je še nadalje poglavitni instrument, ki določa perspektive dolgoročnega razvoja češkoslovaškega gospodarstva. Obstoje centralnega planiranja je po češkoslovaških ocenah glavna operacionalna prednost socialističnega gospodarstva pred kapitalističnim.

Perspektivni plan bo sestavljal osrednji državni planski organ. Ta plan bo obsegal predvsem: kapitalno graditev, ki bo ustrezala potrebam makrostrukture proizvodnje; glavne smeri znanstveno-tehničnega razvoja; obseg proizvodnje pri najvažnejših, zlasti deficitnih izdelkih; zvezo med češkoslovaškim gospodarstvom in mednarodno delitvijo dela, predvsem kar zadeva uresničevanje dolgoročnih pogodb o gospodarskem sodelovanju s socialističnimi državami; prognozo premikov v strukturi kadrov in v njihovi kvalifikaciji; in naposled temeljne procese v ponovni delitvi narodnega dohodka, ki opredeljujejo poglavitne ekonomske proporce.

Makroekonomske namene naj bi v nasprotju z dosedanjim pretežno količinskim določanjem planskih nalog dosegali z minimalnim številom jasno postavljenih, docela določenih nalog. Pač pa naj bi osrednji planski organ dajal nižjim organom množico orientacijskih pokazovalcev, s katerimi bi jih obveščal o razvojnih smereh.

Vsi centri gospodarskega odločanja tako centralni planski organ kakor vodstva posameznih kombinatov, trustov in podjetij naj bi si zastavljala take cilje, da z njimi ne bi skušala doseči maksimalni, temveč optimalni tempo gospodarskega razvoja.

Pri sestavljanju kratkoročnih, enoletnih ali dveletnih načrtov, bodo prevzeli glavno vlogo sektorski organi. Ti bodo v okvirih perspektivnega plana in ob kontrolnih učinkih blagovno-denarnih odnosov sestavljali gospodarsko najučinkovitejše kratkoročne načrte. Centralni planski organ bo kajpada analiziral, koliko se ti načrti ujemajo z okvirno določenimi razvojnimi smernicami. Nato bo na podlagi analize sestavil optimalni načrt za vse narodno gospodarstvo, ne glede na to, če bo treba zaradi tega kaj spremeniti perspektivni plan ali preurediti gospodarske predpise in instrumente.

V novem sistemu upravljanja bodo konkretne proizvodne programe, število in kakovost izdelkov, vse mikroproporce, proizvodno tehnologijo in tehniko, višino stroškov in podobno planirala pretežno sama proizvodna podjetja.

Resolucija CK KPC določa, naj bodo podjetja interesno vezana predvsem na realiziran kosmati dohodek (izkupiček za

⁸ Govor predsednika vlade ČSSR Jozefa Lenarta na državnoj konferenciji predsednika tvorničkih organizacija KPC — Spoljnopolitička dokumentacija 5/1964, Institut za medjunarodnu politiku i privredu, Beograd.

prodane izdelke po odštetih stroških za surovine, pogonski material in amortizacijo). Podjetje bo moralo plačevati temeljne davke, ki bodo sestavljale planiran in v odstotnem deležu izražen del celotnega ali kosmatega dohodka. Iz tega bodo morala podjetja nadalje odplačevati obroke in obresti za kredite in podobno. Sredstva za tako imenovane sektorske investicije (namenjena modernizaciji in zlasti nadaljnjemu razvoju), ki jih bodo določali po predlogih podjetij in jih vključevali v petletni plan, bodo delno dajal podjetjem v obliki kreditov, ki jih bo treba odplačevati iz kosmatega dohodka. Iz tega bodo morala podjetja plačevati tudi prispevke na proizvodne sklade, ki bodo določeni v sorazmerju z višino preostale vrednosti osnovnih sredstev in z vrednostjo obratnih sredstev. Tisti del dohodka, ki bo po vseh teh davkih ostal podjetjem, bodo le-ta razporejala po svoji presoji. Ta sredstva se bodo delila v sklad za tehnični razvoj in rezervni sklad, iz katerih bodo investirali manjše reči v samem podjetju, in seveda na enotni sklad za nagrajevanje.

Iz tega sklada bodo podjetja izplačevala zaposlenim osnovne plače, premije za izpolnjevanje in preseganje norm in dodatne premije ter posebne nagrade. Dodatne premije bodo dajali zaposlenim diferencialno, v sorazmerju z njihovim prispevkom h gospodarski dejavnosti podjetja. Predvidevajo, da bodo podjetja delila tudi posebne premije, v katerih se bodo izražali kolektivni poslovni uspehi v določenih časovnih obdobjih.

V kritikah starega administrativno-planskega sistema je bilo dostikrat slišati očitke na račun neuskladenosti med ponudbo in povpraševanjem. Velja omeniti, da je Oto Šik na podlagi analiz v strokovnem telesu konec 1963 predlagal, naj bi pri proizvajalcih ustanovili nekakšne »potrošniške svete« — seveda ne v takšnem smislu, kakor jih poznamo pri nas. Povpraševalec bo na tržišču že tako iskal blago glede na svoje potrebe. Zdaj pa proučujejo in načrtujejo, kako bi tudi institucionalno zagotovili skladnejše nihanje ponudbe in povpraševanja. Na podlagi predlogov iz Šikove skupine pripravljajo administrativno pravne predpise, s katerimi naj bi preprečili sleherno možnost, da bi podjetja — ponudniki vsiljevala tržišču neustrezno blago. Glavna podjetja — povpraševalci — bodo zastopana v kolektivnih organih, ki bodo reševala vsa vprašanja, povezana z razvojem podjetij iz te panoge, in torej tudi njihove kupne potrebe.

Približno milijon in pol vrst blaga, kolikor jih kroži v češko-slovaškem gospodarstvu, bo imelo po idejah iz strokovnih predlogov tri vrste cen.

Stalne, administrativno določene cene bodo veljale za temeljne surovine, goriva, elektriko, osnovna živila in najvažnejše blago za široko potrošnjo. Limitiranim cenam bodo administrativno določili zgornjo in spodjo mejo, medtem ko se bo konkretna cena oblikovala v pogodbenem odnosu med prodajalcem in kupcem. Proste cene se bodo neovirano oblikovale na tržišču, veljale pa bodo za blago, ki ni posebno pomembno za gospodarski razvoj in življenjski standard prebivalstva.

Januarska resolucija CK KPČ pravi, da morajo cene upoštevati optimalne proizvodne stroške, svetovne cene, in s tem tudi že svetovno raven delovne produktivnosti.

V skladu s tem bodo po smernicah resolucije svetovne cene neposredno vplivale na izvozni dohodek proizvajalcev in zlasti dohodek zunanjetrgovinskih organizacij. Postopno bodo uvajali tudi to, da bodo podjetja lahko udeležena pri zaslužkih v tujih valutah, da bodo kupovala valute po uradnem tečaju in dobivala včasih v tujih valutah celo kredite.

Zunanjo trgovino bodo tesneje povezali s proizvodnjo in jo ponekod malo manj kot spojili s sektorskimi trusti in kombinati ter njihovimi skupnimi direkcijami, ki bodo povezovale podjetja iste panoge. Povezava s proizvodnjo pa ne velja samo za zunanjo, temveč tudi za notranjo trgovino. Konkretno organizacijske oblike za sedaj še iščejo.

Resolucija CK določa, da prehaja razširjena reprodukcija z doslej izključno proračunskega na kombinirano proračunsko-kreditno finansiranje. Konkretna razmerja bodo izdelali za vsak primer posebej. Krepi se vloga Državne banke, ki po smernicah plana kreditira posamezne panoge pod različnimi pogoji.

Zanimivo je, da so med nacionalno razpravo o gospodarstvu predlagali različne roke, do kdaj naj bi v celoti uveljavili novi sistem. Nekateri avtorji so se zavzemali celo za 1. januar 1966; naposled pa je obveljalo, da ga bodo uvedli dokončno do leta 1970, kar se ujema s podobnim procesom v DR Nemčiji.

Ko s to ugotovitvijo že prehajamo od prikaza samega sistema na osvetljevanje nekaterih političnih pojavov, ki so se kazali v dveletni razpravi, naj najprej omenimo, da novi sistem gospodarjenja za Českoslovaško ni prvi poskus take vrste. Že leta 1958 so o reformah v gospodarstvu precej razpravljali, a jasno je, da takrat niso mogli seči tako globoko kakor zdaj. Predsednik ČSSR Antonin Novotny je v izjavi po resolucijski potrditvi novega sistema na plenumu CK grajal nekatera sedanja radikalistična pojmovanja, po katerih bi bila ČSSR lahko sprejela nove metode in koncepcije že zdavnaj. Dejal je, da so »nekaj podobnega poskusili pred leti«, a da se je tedaj »pokazala vrsta okoliščin in ovir«, ki so onemogočile uresničiti sicer pravilne sklepe. Predsednik državne komisije za organizacijo upravljanja v gospodarstvu dr. Vlasak pa je izjavil, da je prvi poskus z novim sistemom v letu 1958 propadel zato, ker ČSSR ni dovolj upoštevala lastnih specifičnosti.

Antonin Novotny je dejal, da je materialna zavzetost posameznikov in kolektivov za proizvodnjo tudi pomembno politično vprašanje, ki bo močno vplivalo na to, kako bodo ljudje sodelovali v upravljanju gospodarstva in pri državnih poslih. Opozoril je na »resne ovire, na katere bo novi sistem zadel zaradi konservativnih navad in zakorinjenih tradicij«. Že ob začetku je mogoče, kot je dejal, opaziti, kako ponekod še zdaleč ne spoštujejo novih načel, zlasti zahteve po velikih družbeni učinkovitosti in rentabilnosti proizvodnje.

Velika nacionalna razprava o gospodarstvu in neprizanesljive kritike, ki so med njo uzrle luč sveta, so vnesle v splošno politično ozračje v ČSSR nove, občutno bolj sproščene tone, kakor jih je bila javnost te države vajena pred tem. Vidno je razgibala množice proizvajalcev, zlasti še tistih, ki delajo v veliki industriji, in razburkala partijske, sindikalne in strokovne organizacije. To obsežno institucionalno spremembo so spremljale značilne novosti v idejni sferi. Ostri, polemični prispevki so sekali na levo in desno; nedotaknjena je ostala le malokatera struktura, ki je bila še pred nekaj leti strog tabu. Po resnosti posega v družbeno bazo bi lahko, če bi bili malce »klasifikacijsko« razporejeni, sklepali, da vse to označuje že drugo, strukturno fazo destalinizacije ali nemara začetek postdestalinizacijskega razvojnega obdobja.

Znamenj, ki utemnjujejo takšno ugotovitev, je dovolj. Stevilni češkoslovaški avtorji precej strupeno zbadajo na primer minulo sramežljivost pred »nespodobnimi« besedami o tržnem gospodarstvu in blagovno-denarnih odnosih. Polemično obračunavajo z mehanicističnim stališčem, po katerem je plansko upravljanje lastno samo socializmu, tržišče pa samo kapitalizmu. Tudi pojmu »hozasčota« (gospodarskega) dajejo novo, ali bolje povedano, vračajo staro, izvirno, leninsko vsebino. Lenin je namreč po sedanjem pisanju češkoslovaških avtorjev poudarjal, da je temelj hozrasčota izkoriščanje materialne zainteresiranosti delovnih ljudi za okrepitev učinkovitosti v proizvodnji, medtem ko se je hozrasčot pozneje spremenil v formalno računsko sredstvo.

Morda še značilnejši pa je poudarek, ki ga dajejo teoretski analitični platj marksističnega lotevanja družbenih problemov; v nasprotju s pragmatičnim uveljavljanjem tistega, kar se opira le na neposredne praktične preizkuse, poudarjajo zdaj teoretične sklepe, temelječe na dolgoletnem proučevanju rezultatov, posploševanju, vsestranski analizi in primerjanju lastnega izkustva z izkušnjami drugih socialističnih držav — skratka, dialektični interakciji med teorijo in prakso, ki ni več priklenjena na neposredne državopolitične smotre, marveč usmerjena proti strateškim ciljem socialističnega družbenega razvoja.

Ze ob tej okvirni podobi o dogajanju na Češkoslovaškem je mogoče ugotoviti, da se tu razvija ogorčena bitka, ki se sicer ne izraža v grobih političnih oblikah, a ni zato nič manj huda; bitka v sferi okostenelih produkcijskih odnosov, ki so bili že predolgo umetno stabilizirani v preživelem ravnotežju; bitka, kjer ne gre le za odpravo nekaterih institucionalnih razmerij, marveč se v njej iz temelja navzven pričinja rušiti celotna stavba birokratsko-administrativnih odnosov.

Novi gospodarski sistem v ČSSR že prehaja iz sfere načrtov v sfero stvarnosti. Najbrž se ne bomo zmotili, če pričakujemo, da bodo njegovi rezultati po svoje obogatili zakladnico izkušenj iz razvoja socializma — nemara ne le v ČSSR.

DUŠAN DOLINAR

Seminar »O odnosu družina - družba v marksistični analizi«

Na pobudo Gramscijevega inštituta in ob sodelovanju kulturne in ženske sekcije KPI so v preteklem letu organizirali v Italiji seminar o Odnosu družina —družba v marksistični analizi.

Ker so se marksisti v pogledih na ta problem razhajali, je to povzročilo zlasti v katoliškem tisku živo polemiko. Vendar namen seminarja ni bil manifestirati soglasnost, temveč z diskusijo omogočiti izmenjavo mnenj, nakazati smer raziskovanj in interpretacij problema. Razprava naj bi razjasnila to vprašanje kot eno izmed osnovnih vprašanj življenja ljudi v družbi, kar je zlasti pomembno za italijanske marksiste.

Izhodišče razpravljanj na seminarju je bila kriza italijanske družine v luči krize, ki jo preživlja družina v sodobnem svetu. Ta kriza se kaže v globokih preobrazbah vseh družbenih institucij. V tesni povezavi z družbenim razvojem je ravno družina tista institucija, ki stalno doživlja globoke spremembe. Pri tem prihaja do nekakšne stalne krize družine, ki se kaže v odnosu med objektivnim razvojem proizvodnih odnosov, to je med družbeno ekonomskim napredkom, in histrostjo prilagajanja družinske ureditve temu napredku. Po-

stopno prilagajanje in odpravljanje tradicionalnih funkcij družine spremlja proces uveljavljanja posameznika v družbi v nasprotju z njegovo vlogo doma. To pa pomeni, da se sedanja organizacija družine razlikuje od prejšnjih oblik — in da je nimamo in ne moremo imeti za dokončno obliko družine. Glede teh vprašanj je bil seminar soglasen. Prav tako so tudi enotno odgovorili, da je kapitalistični razvoj vplival in še neposredno in odločilno vpliva na ustroj družine, saj jo vključuje v splošno dinamiko družbene delitve dela in ustvarjanja nove probleme, ki so povezani zlasti s polno zaposlitvijo moških in žensk. Zaradi tega ni več mogoče po tradicionalni poti izvrševati funkcij, ki se objektivno vse bolj kažejo kot družbene funkcije. Teh funkcij se ne sme več prepuščati zasebni pobudi, temveč racionalni kolektivni organizaciji in kolektivni kontroli.

Posebej pa je seminar dokumentiral arhaični, anahronistični in nazadnjaški značaj italijanskega družinskega prava v primerjavi z zakonodajo večine evropskih dežel. Diana Amato Vincenzi je v svojem referatu z naslovom Aspekti družinskega prava v glavnih

državah zahodne Evrope razpravljala o pravni regulaciji tega področja z vidika ohranjanja močve in očetovske oblasti. Po njenem mnenju izvira to iz pojmovanja, da je družina zaprta družbena skupina, ki opravlja funkcijo razmnoževanja, vzgoje in vzdrževanja otrok in s katero se država »okorišča«, vendar si prizadeva v zvezi s tem kar najbolj omejiti svoje naloge in odgovornost. Po zakonodajni poti se dodeljuje družinskemu poglavarju cela vrsta pravic in dolžnosti, to pa preprečuje svobodno delitev nalog in odgovornosti med zakoncema in močno omejuje možnost, da bi žena lahko uveljavljala svojo presojo družinskega interesa. Drugi vidik, ki je po njenem mnenju pomemben za določanje stališča države do družine, je odnos do delne ali dokončne razveze zakonske zveze. Razveza ali ločitev se v raznih sistemih razlikuje po pogojih, po katerih jo je mogoče doseči. Avtorica je mnenja, da narašča tendenca izenačevanja položaja obeh zakoncev in da dobiva sodnik pri tem vedno večjo diskrecijsko oblast. Obenem pa narašča tudi zanimanje za varstvo otrok, rojenih izven zakona. Vse to gre v prid pojmovanju, da je družina središče človeške in družbene povezanosti in odgovornosti, ne pa ekonomskih in egoističnih čustvenih interesov. Zanimiva je tudi ugotovitev, da so spremembe v smeri izenačevanja spolov in prodiranje modernih pogledov na družino kot institucijo, integrirano v družbo, v mnogih deželah posledica nasilnih sprememb družbenih ureditev.

O temi Odnos starši—otroci—družba v sodobni znanstveni analizi je med drugimi razpravljala Marisa Pittaluga. Menila je, da je potrebno razvijati politično in družbeno vsebino psiholoških spoznanj, ne pa reševati politične zadeve po psihološki poti. Zlasti se je ustavila pri često obravnavanih pogubnih posledicah tako imenovanega »čustvenega primanjkljaja in razkrajanja družine«, kar je postalo vsakdanja fraza. Teza, kako pomembno je okolje za otrokov razvoj, je našla svoj reakcionarni odmev, ker omejuje okolje na družinski odpravzaprav samo metafizični odnos mati—otrok. S strašilom, »da bo otrok nesrečen« poskušajo žensko nagnati k domačemu ognjišču in utrditi nerazvezanost zakonske zveze ter posvečeni značaj družine kot temelja družbe. Po drugi strani pa nas otroška psihologija opozarja, da je vprašanje okolja in povezanosti otroka in matere zapleten proces, ki je odvisen od narave in trajanja ločitve, od intenzivnosti skrbi s strani matere ali tistega, ki jo nadomešča, od telesnega zdravja otroka, njegove starosti, stopnje razvoja in drugih spremenljivk. Prav nič ne opravičuje trditve, da ni mogoče normalen razvoj v izvendružinskih ustanovah, če je otrok deležen istega tipa nege kot doma, čeprav teoretiki »materialnega primanjkljaja« na splošno verjamejo, da je vsak odmik od ekskluzivnega dvostranskega odnosa »mati—otrok« škodljiv. Če pa pogledamo v ozadje teh teoretičnih razpravljanj okrog tega problema, ugotovimo, da gre le za prefinjeno

obliko antifeminizma, s katero bi želeli moški z izgovorom povzdigovanja zadržati ženo v sferi otroka, kuhinje in cerkve. Glede znamenitega problema zaposlene žene trdi M. Pittalugi, da doslej še nobena raziskava ni dokazala, da bi mati, ki je želela imeti otroka, ki otroka ljubi in ga sprejema, škodovala otrokovemu razvoju s tem, da se je zaposlila (razen če je emigrirala ali če ima neurejen in prenapolnjen delovni čas), pa čeprav začasno zaupa otroka drugim osebam ali si pomaga z različnimi zasilnimi rešitvami. Nekateri ameriški avtorji so celo mnenja, da je izven doma zaposlena mati tisti činitelj, ki zagotavlja otrokom boljši razvoj, kot so ga ugotovili pri otrocih iste socialne kategorije, kjer je mati samo gospodinja.

Zato se postavljajo pred vse, ki se ukvarjajo s planiranjem družbenega razvoja, preventivne naloge: v prvi vrsti je treba odstraniti vse vzroke ekonomskega značaja, ki negativno vplivajo na otrokovo osebnost in pogosto povzročajo ločevanje otrok in staršev; otrokom, ki nimajo družinske sredine, ki bi jih sprejela, je treba zagotoviti pogoje za razvoj in jih je zato potrebno namestiti v primerni ustanovi; z razširjanjem nadzorstva nad rojstvi je treba preprečiti, da bi se rodili nezaželeni otroci; programirati je treba celo vrsto družbenih služb, ki naj olajšajo dvojno vlogo žene (materinstvo in poklic) z organizacijo mreže otroških ustanov, uslužnostnih servisov in skrajšanjem delovnega časa za moške in ženske.

Avtorica meni, da smo enotni v spoznanju, da se je vloga

družine na ekonomskem področju spremenila, na psihološki in pedagoški aspekt tega problema, to je na vlogo družine na vzgojnem področju, pa tako enotnega pogleda nimamo. Povedati je treba, da so družbene in politične pridobitve ženske (med nje štejemo tudi nadzorstvo nad rojstvi), zlasti njena zaposlitev izven doma (otežena zaradi pomanjkanja ustreznih otroških ustanov in predsodkov) tisti pozitivni činitelj, ki pomaga ustvarjati v družini ozračje enakosti in polagoma zamenjuje hierarhične odnose ter izredno vzgojno vpliva na otroke. Današnja družina ni več izolirana in zaprta v ozki krog svojih zasebnih interesov; vsaka družina mora biti del splošne družbene situacije in se mora vključiti v širše medčloveške odnose. Vse to naj pomaga otrokom, da se pozitivno vključijo v družbo. Zaradi časovne omejitve bodo postali posegi v okviru družinskih odnosov bolj kvalitetni in intenzivni.

Usoda družine je torej povezana s širšim procesom družbene preobrazbe in s takim etičnim pojmovanjem družinskih odnosov, ki bo preraslo sedanjo juridično ureditev; povezana je s polno odgovornostjo posameznika do posameznika in skupnosti ter skupnosti do posameznika.

V sestavku so le skopo nakazane nekatere misli, povedane na seminarju, nas pa ta razgovor med italijanskimi marksisti opozarja, da sta sistematično raziskovalno delo in s tem uskladena politična akcija nujno potrebna tudi pri nas.

ZORA TOMIĆ

Družbeno-politično izobraževanje v NDR

V NDR se pedagoško in znanstveno delo razvija v različnih organizacijskih oblikah visokega šolstva, ki so bodisi tradicionalne, bodisi nove, prilagojene specifičnim potrebam sodobnega razvoja. Pregledali bomo institucije za študij družbenih ved in novinarstva ter mimogrede obravnavali še nekatere splošne probleme v razvoju visokega šolstva v NDR.

I

Osnovno družbenoekonomsko in politično izobraževanje se razvija tudi v NDR v različnih vrstah političnega šolstva, ki ga organizira enotna socialistična stranka Nemčije.

Temeljna znanja o dialektičnem in zgodovinskem materializmu, politični ekonomiji ter delavskem gibanju so vključena že v osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje. Na vseh fakultetah in visokih šolah pa vsebujejo študijski načrti predmete, ki obširneje obravnavajo problematiko dialektičnega in zgodovinskega materializma, politične ekonomije, ekonomskega sistema NDR, mednarodnega delavskega gibanja ipd. Na tehničnih, medicinskih, drugih naravoslovnih ter družboslovnih fakultetah ter visokih šolah, ki ne izobražujejo strokovnjakov za proučevanje družbenoekonomskih in političnih procesov, obravnavajo osnovne družbene predmete tri študijska leta.

Programi aktualizirajo: npr. mednarodno delavsko gibanje z nemškim delavskim gibanjem, vključno z ustavnimi načeli NDR in programskimi stališči ESSN, politično ekonomijo z novim ekonomskim sistemom v NDR itd. Študijski programi družbenih ved so prilagojeni specifičnostim različnih fakultet in obravnavajo filozofske probleme znanstvenih področij, ki so temeljna na posameznih matičnih fakultetah. Učitelji, ki predavajo družbene predmete na fakultetah, so povezani v skupnem univerzitetnem inštitutu za marksizem in leninizem.

Univerza Karla Marxa v Leipzigu ima poseben inštitut (Franc Mehring) za izpopolnjevanje učiteljev družbenih ved, na katerem predavatelji družbenih ved pripravljajo doktorate in habilitacije. Kot izredni študenti študirajo na tem inštitutu učitelji družbenih ved, propagandisti in drugi politični delavci, da si pridobijo potrebno znanje za državni izpit. Na inštitutu se ukvarjajo razen s pedagoškimi nalogami še z znanstveno raziskovalnim delom. Proučujejo metode za pouk družbenih ved, raziskujejo protikomunistično propagando v Zvezni republiki Nemčiji, večpartijske sisteme v socialističnih deželah, novejšo nemško zgodovino, odnose med družbenimi in individualnimi interesi, probleme sodobne buržoazne filozofije ipd.

II

Pedagoško-znanstveni instituciji, ki proučujeta med drugimi sorodnimi institucijami v NDR družbenoekonomske in politične procese ter izobražujeta kadre za ta področja, sta partijska visoka šola Karla Marxa pri CK ESSN v Berlinu in novinarska fakulteta leipziške univerze. Opisali bomo delovanje obeh institucij.

Partijska visoka šola, ki je vključena v visokošolski sistem, izobražuje družbenopolitične delavce. V NDR namreč menijo, da mora biti politično delo kvalificirano in da morajo biti politični delavci strokovnjaki na svojih delovnih področjih. Na šolo sprejemajo praviloma diplomante fakultet in visokih šol, le izjemoma se lahko vpišejo tudi dolgoletni politični delavci, ki nimajo zahtevane formalne izobrazbe. Kandidati za študij dobijo status študenta šole po opravljenem sprejemnem izpitu. Redni študij traja tri leta, izredni, za katerega imajo ustanovljen poseben oddelek, pa pet let. Šola ima organiziran še posebej enoletni kvalifikacijski oddelek s specializiranim študijskim programom za določen profil političnih delavcev.

Pri pedagoškem delu je poudarek na seminarskem delu, vajah in praksi: menijo, da ena ura predavanj zahteva dve uri vaj oziroma seminarjev. Študentov z obveznim pedagoškim delom ne obremenjujejo preveč, da se morejo posvetiti individualnemu študiju. Za skupinsko študijsko delo imajo posebne študijske kabinete. Te moderne, aktivne oblike peda-

goškega dela zagotavlja številni pedagoški zbor. V prvi letnik se vpiše okoli 150 rednih študentov in 120 izrednih, od teh pa jih med študijem odpade okoli 8%. V enoletnem oddelku imajo še okoli 150 študentov. S temi študenti pedagoško dela okrog 120 učiteljev in sodelavcev (7 profesorjev, 15 docentov, 80 asistentov in 15 znanstvenih sodelavcev).

Študijski programi obsegajo sodobno problematiko. Sestavljeni so tako, da študentje povezano preučujejo sodobne probleme in splošne družbene zakonitosti. To pa zahteva dinamično izpopolnjevanje socioloških, politoloških in psiholoških raziskovalnih metod.

Visoka šola izobražuje politične delavce za politično delo na področju industrije, kmetijstva, družbenih služb, kulture, propagande ipd. Študijski načrt obsega v časovnem zaporedju najprej filozofsko-sociološko in zgodovinsko izobraževanje, potem ekonomsko ter končno specializirano izobraževanje s posebnih, že naštetih področij, za katera šola izobražuje svoje diplomante. Predmeti študijskega načrta so: marksistična filozofija, zgodovina nemškega delavskega gibanja, zgodovina mednarodnega delavskega gibanja, literatura in kulturna politika, politična ekonomija kapitalizma, politična ekonomija socializma, gospodarska politika NDR (industrija, kmetijstvo), temeljna vprašanja državne ureditve NDR, znanstveni socializem, politična in ekonomska geografija itd.

Pregled študijskih programov posameznih predmetov ka-

že, da so programi aktualni, ker je v njih poudarek na sodobnih družbenih procesih kot npr.: na sodobni buržoazni, posebej zahodnonemški filozofiji in sociologiji, na sodobnem nemškem in mednarodnem delavskem gibanju, na problematiki zahodnonemškega imperIALIZMA, na številnih problemih družbenega razvoja v NDR in podobno. Kazalo pa bo študijski načrt oziroma študijske programe razvijati z izpopolnjevanjem metod znanstveno-raziskovalnega dela. V NDR se na družboslovnem področju lotevajo empiričnih raziskav, kar se nam zdi pomembno za nadaljnji razvoj družbenih znanosti in kar naj bi dobilo tudi ustrezní izraz v vsebini pedagoškega dela. Menim, da v študijskih programih niso dovolj poudarjeni problemi modernejše buržoazne politične ekonomije, problematike pravnopolitične vrhnje stavbe oz. nekateri problemi politične znanosti in pa tudi vloga jugoslovskega delavskega gibanja.

Znanstveno raziskovalni program visoke šole obsega zlasti delovanje političnega delavca pri usmerjanju ekonomske politike, probleme socialistične revolucije in razvoj nemškega delavskega gibanja z vlogo enotne socialistične stranke Nemčije v njem. Partijska visoka šola izdaja svojo revijo »Teorija in praksa«.

III

Novinarska fakulteta univerze v Leipzigu deluje od 1954. leta in je edina tovrstna ustanova v NDR. Razvila se je iz inštituta za publicistiko in

časnikarske vede, ki je deloval od 1951. leta pri filozofski fakulteti. Obe instituciji sta dali praksi že 1500 diplomantov. Fakulteta izobražuje strokovnjake predvsem za vsa področja novinarskega dela, deloma pa tudi za delo v drugih državnih in partijskih institucijah. Organizacijske enote fakultete so štirje inštituti (ti imajo podobne pristojnosti kot naše katedre): inštitut za zgodovino tiska se zlasti ukvarja z zgodovino revolucionarnega delavskega tiska. Inštitut za teorijo in prakso tiska obdeluje aktualne naloge tiska in metode ter oblike sodobnega novinarstva. Ta inštitut se ukvarja tudi z raziskovanjem načel, na katerih temelji socialistični tisk. Naslednji inštitut, ki deluje na fakulteti, je inštitut za radijski žurnalizem z oddelkom za televizijski žurnalizem. Končno imajo še inštitut za literarno publicistiko in stilistiko. Ostale organizacijske enote fakultete so: oddelek za marksizem in leninizem, ki združuje predmete za marksistično izobraževanje, oddelek za tuje jezike in oddelek za izredni študij. Fakulteta ima za potrebe študija povsem opremljen radijski studio, fotolaboratorij, druge tehnične pripomočke in dobro urejeno knjižnico s časopisnim arhivom. Za aktualno informiranje rabi poseben arhiv z izrezki časopisnih člankov. Pripravljajo tudi dokumentacijski center za novinarstvo in novinarske znanosti.

Redni študij na fakulteti traja štiri leta, izredni pa pet let. Novinarstvo lahko študirajo tudi slušatelji drugih fakultet kot vzporedno stroko. Po-

znajo pa še posebno obliko izrednega študija za absolvente drugih fakultet, ki se zanimajo za novinarstvo. Ta študij traja tri leta.

Redni študentje morajo pred študijem opraviti prakso po posebnem programu v redakcijah, na kateri se študentje priučijo med drugim določenih spretnosti, potrebnih za novinarski poklic (stenografije, strojepisja ipd.). V prvih dveh letnikih obravnava študijski načrt temeljne družboslovne in novinarske predmete (dialektični in zgodovinski materializem, znanstveni socializem, politično ekonomijo kapitalizma in socializma, državo in pravo, zgodovino nemškega in mednarodnega delavskega gibanja, probleme tehnično-znanstvenega napredka, kulturne probleme, osnovna vprašanja politike ESSN, socialistično nacionalno literaturo, nemško in internacionalno zgodovino novinarstva, sodobno zgodovino novinarstva, teorijo in prakso tiska, literarno publicistiko).

V tretjem in četrtem letniku poznajo tri specializirane študijske smeri, in to novinarsko specializacijo na enem od področij partijske politike (gospodarstvo, kultura, vojska, zunanja politika), specializacijo za eno od novinarskih institucij (tisk, radio, televizija, slikovna žurnalistika) in kot tretjo vrsto specializacije razvoj individualnih sposobnosti za izpopolnjevanje posameznih novinarskih zvrsti in metod (poročilo, reportaža, glosa ipd.).

V tretjem letniku študirajo nekatere osnovne marksistične predmete, ki smo jih že nave-

dli, nadalje teorijo in prakso, tiska ter specialno novinarske in strokovne predmete. V poslednjem študijskem letniku izdelujejo študentje diplomska dela in študirajo naslednje predmete: teorijo in prakso tiska, probleme dialektike in spoznavne teorije, svetovno literaturo, osnovna vprašanja iz politike ESSN, psihologijo, nove pojave v nemškem in mednarodnem novinarstvu. Tako si študentje pridobivajo v zadnjih dveh letih s pomočjo posebnih strokovnih predmetov in ustreznega seminarskega dela poleg osnovnega še specializirano znanje z izbranega področja.

Praksa je sestavni del študija. Po prvem semestru opravljajo študentje šesttedenski praktikum v redakcijah. Med študijem v tretjem in četrtem semestru delajo študentje pri lokalnih in tovarniških listih. V tretjem študijskem letu traja praksa po redakcijah en semester, občasno pa jo dopolnjujejo teoretična predavanja iz novinarskih predmetov.

Na fakulteti se izobražuje okoli 450 rednih in izrednih študentov. Pedagoško delo opravlja 56 učiteljev in sodelavcev, od tega trije profesorji in 10 docentov.

V znanstveno raziskovalnem delu se fakulteta posveča zlasti vlogi novinarstva pri graditvi socialistične zavesti ter raziskuje funkcije, načine delovanja in učinkovitost različnih sredstev množičnega komuniciranja pri pospeševanju politične, kulturne in tehnično-znanstvene zavesti delovnih ljudi.

IV

Znano je, da je bilo po končanji drugi svetovni vojni na področju današnje NDR izredno pomanjkanje pedagoško-znanstvenih delavcev. Razmehroma kmalu se jim je z intenzivnim organiziranim delom posrečilo vzgojiti številen mlad pedagoško-znanstveni kader. Podatki za univerzo Karla Marxa v Leipzigu ta razvoj lepo ilustrirajo: leta 1946 je bilo na tej univerzi skupno 288 znanstvenikov in znanstvenih sodelavcev; leta 1963 pa je bilo že 2030 znanstvenih sodelavcev ter 109 aspirantov.

Vzporedno z naraščanjem znanstvenih kadrov se je povečevalo tudi število študentov. Leipziška univerza je bila ena največjih nemških univerz, na njej je npr. v zimskem semestru 1932—33 študiralo 7224 študentov, vendar se je to število med II. svetovno vojno skrčilo leta 1944 na 1002 študenta. Leta 1964 je bilo na tej univerzi vpisanih le 2411 študentov, leta 1962 pa se je vpisalo 15.286 študentov. Zdaj pa bo univerza v svojem razvoju verjetno kmalu imela 15.000 vpisanih študentov.

Številčne primerjave med univerzitetnimi ustanovami v NDR in našimi so precej tvegane, zlasti kar zadeva primerjave pedagoškega in znanstvenega kadra. Ta se je zaradi specifičnih razlogov v NDR oblikoval v drugačnih razmerah kot pri nas. Potrebno je opozoriti na to, da v NDR manjka skorajda celotna srednja generacija, ki je bila večinoma izgubljena v zadnji vojni kot tudi z intenzivno denacifikaci-

jo po vojni. Zato je razumljiva potreba po novih znanstvenih kadrih. Naslovi univerzitetnih učiteljev v NDR in pogoji za njihovo pridobitev niso povsem identični z našimi pa tudi zahteve za pridobitev znanstvenega doktorata niso takšne kot pri nas. Kljub temu pa nam primerjava med številom študentov in pedagoško-znanstvenimi delavci visokošolskih institucij obeh dežel le prikaže obojestranske delovne možnosti ter rast znanstveno-pedagoškega kadra. Na leipziški univerzi ji delalo v letu 1963, 2030 univerzitetnih učiteljev in sodelavcev (od tega 1252 asistentov) z več kot 13.000 študenti. Na ljubljanski univerzi pa je bilo isto leto 760 rednih pedagoško-znanstvenih delavcev (od tega 319 asistentov) in 321 honorarnih pedagoško-znanstvenih delavcev ter 8528 študentov. Na berlinski partijski visoki šoli študira v tem letu okrog 700 študentov, pedagoško-znanstvene obveznosti pa opravlja okrog 120 učiteljev in sodelavcev. Na ljubljanski visoki šoli za politične vede v letošnjem letu študira 292 študentov, s katerimi dela 28 redno zaposlenih pedagoško-znanstvenih delavcev in 10 honorarnih učiteljev. Razmerje med številom študentov in pedagoškim znanstvenim kadrom je na visokošolskih institucijah v NDR ugodnejše kot na naših. Malo asistentov pri nas napoveduje, da bomo v perspektivi še občutili pomanjkanje pedagoških in znanstvenih delavcev.

Vsi ti podatki kažejo, da se v NDR intenzivno prizadevajo za razvoj znanstvenega naraščaja. Na univerzi v Leipzigu

so imeli organiziran poseben prorektorat za znanstveni naraščaj. Veliko asistentov in mladih znanstvenih sodelavcev zagotavlja ugoden razvoj najvišjih pedagoških in znanstvenih ustanov. Na večini znanstvenih ustanov je organizirano delo za razvoj mladega znanstvenega kadra. Omenili smo že dejavnost inštituta Franz Mehring v Leipzigu, ki usmerja svoje aspirante pri študiju za pridobitev doktorata. Podobno se ukvarja zlasti z organizacijo študija za pridobitev znanstvenih doktoratov tudi inštitut za družbene vede pri CK ESSN. Pedagoški in znanstveni kader se v NDR, če sodimo po teh nepopolnih podatkih, hitreje kvantitativno razvija kot pri nas. Menimo, da je takšna razvojna stopnja odvisna od številnih faktorjev in ne nazadnje od dobre organizacije, številnih institucij, ki se s to dolžnostjo ukvarjajo, in od razvojnih možnosti, ki jih mladi pedagoško-znanstveni delavci imajo pri svojem poklicnem delu. V povprečju si lahko pridobi znanstveni doktorat sposoben kandidat v 4 letih po diplomii, in v nadaljnjih 4 letih habilitacijo. Do vključno leta 1962 je na univerzi v Leipzigu doktoriralo 615 kandidatov (v istem obdobju pa na ljubljanski univerzi 206 kandidatov).

Zadostno število pedagoških delavcev je prvi pogoj za organizacijo aktivnejših oblik pedagoškega dela, kar je mogoče opaziti pri obeh opisanih visokošolskih institucijah v NDR. Praksa je zlasti dobro organizirana na novinarski fakulteti. Zanimiva je uvodna praksa, nekakšna pripravljalna doba,

praktični preizkus študentovih sposobnosti in nagnjenj, seznanitev s stroko ter uvod v študij. Ta oblika utegne biti zanimiva tudi za nas pri izobraževanju nekaterih profilov družbenopolitičnih delavcev, novinarjev ipd. V mislih imamo kandidate, ki se odločijo za študij brez poprejšnjega praktičnega dela na področjih, ki jih nameravajo študirati.

Primerno se nam zdi, da traja izredni študij na obeh institucijah, ki smo jih opisali, dlje kot pa redni študij, in da skrbijo za organizacijo izrednega študija posebni oddelki. Znano je, da pri nas število izrednih študentov upada, oziroma, da veliko teh študentov odpade med študijem. Kazalo bi razmišljati o takšni organizaciji izrednega študija in mogoče o specifičnem študijskem načrtu za to obliko študija, ki bi ustrezala možnostim izrednih študentov.

Na partijsko visoko šolo v NDR večinoma sprejemajo diplomante visokih šol in fakultet, ki že imajo poklic in svojo strokovno usmerjenost. Študij je organiziran tako, da pridobijo študentje specializirano znanje za družbenopolitično delo na področju, za katerega so tudi sicer strokovno specializirani. Specializacija študija je izvedena ravno tako na novinarski fakulteti, s kombinacijo različnih področij in oblik novinarskega delovanja. Naš družbenopolitični sistem, ki temelji na deprofesionalizaciji politike, to je na razvoju neposredne demokracije, zahteva kvalificirano strokovno delo pri proučevanju družbenopolitičnih procesov, zlasti še pred fazo

neposrednega odločanja. Izobraževanje takih kadrov je zato dokaj specifično in zapleteno. Vendar so lahko dosežki podobnih pedagoških procesov v drugih deželah zanimivi za razmišljanje o nadaljnjem izpopolnjevanju našega študijskega sistema za izobraževanje družbeno političnih delavcev.

Družbenopolitičnemu izobraževanju študentov na visokih šolah in fakultetah, ki ne izobražujejo strokovnjakov za proučevanje družbenoekonomskih in političnih procesov, dajejo v NDR dokajšen pomen, kolikor lahko sodimo po obsegu ustreznih predmetov, ki jih obravnavajo v treh letnikih, in

po specializiranih programih letih. To nam je lahko spodbuda za reformo družbenega izobraževanja pri nas, kjer pouk družbenih ved oziroma družbene ureditve SFRJ prav gotovo še ne ustreza potrebam diplomantov in specifičnostim posameznih fakultet. Le redke so visokošolske ustanove, ki imajo poleg predmeta družbeni sistem SFRJ še druge posebne predmete družbenoekonomskega in političnega izobraževanja in ki bi tem predmetom namenile več ur ter tako omogočile študentom, da si pridobijo podlago za bolj poglobljeno proučevanje družbenih procesov.

PETER KLINAR

Anotacije tujih revij

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT
FÜR PHILOSOPHIE, št. 1,
januar 1965

Letošnja prva številka revije za filozofijo v Nemški demokratični republiki prinaša kot običajno probleme z zelo različnih področij.

Kibernetika je postala teoretični temelj sodobne industrijske revolucije: avtomatizacije. Tako tudi Klaus Dieter Wüstneck v svojem prispevku obravnava *pomen kibernetike v novem ekonomskem sistemu*, ki pomeni opustitev administrativnega vodenja gospodarstva. Zavrača reduciranje ekonomske kibernetike na obdelavo podatkov z modernimi tehničnimi

sredstvi. Praktična naloga je plansko dejavnost vse bolj avtomatizirati. »O socialni vsebini in bogastvu interesov socialistične osebnosti« pišeta Ineborg Radebach in Rudi Weidig, ki poudarjata, da so materialni interesi tako znotraj družbe kot tudi pri kolektivu in individuu temeljni, vendar se soglašanje družbenih zahtev in interesov kolektiva in individua ne reducira nanje. Obstoji istovetnost in različnost med osebnimi in družbenimi interesi. Prispevek znanega ruskega fizika Omeljanskega, ki se intenzivno ukvarja s filozofskimi problemi svoje stroke ima naslov: *Ideja dialektičnega protislovja v*

kvantni fiziki. Avtor zavzema tudi kritična stališča do znanih fizikov, kot so Reichenbach, Bohr, Heisenberg idr. Peter H. Starke skuša v svojem prispevku Uvod v teorijo živčnega omrežja z matematičnimi metodami obdelati *abstraktni model dejavnosti možganov*. Pisec nastopa proti mehanicističnim koncepcijam, ki skušajo duhovne funkcije razložiti samo kot nevrofiziološke procese. Manfred Reschke je v rubriki Diskusija podal obsežno analizo knjige »Semiotika« (znanost o znakih in njihovih različnih odnosih). Knjigo je napisal znani filozof G. Klaus. Wolfgang Kragh piše v kratkem sestavku »O spremembi znanosti v neposredno produktivno silo«. -ak-

ESPRIT, št. 3, marec 1965

Marčna številka prinaša zanimive *izvolečke iz mladinske revije* LE VOYOU LIBÉRÉ, ki jo izdajajo pariški *Blousons noirs* (črni jopiči — asocialne združbe mladostnikov v eni izmed proletarskih pariških četrti). V člankih revije, ki jo urejajo sami (pobudo za njeno izdajanje pa je dala skupina socialnih delavcev, novinarjev in sociologov, ki je delala med njimi) govorijo o svojem vsakdanjem življenju in problematiki. Iz teh sestavkov vejejo dolgčas, osamljenost, nekomunikabilnost z zunanjim svetom, v katerem čutijo le sovražnika ipd. Pišejo v specifično obarvani latovščini. V nizanju svojih misli in vtisov so izvirni in nekonformistični.

A. Rêquet v študiji *Psihoanaliza, ontologija in napredek*

obravnavava »ontološko osnovo psihoanalize«.

Lucienne Rey priobčuje krajšo študijo o poljskem sodobnem dramatiku in pesniku Romanu Brandstätterju in objavlja nekaj njegovih pesmi v francoskem prevodu. Revija prinaša tudi študijo, ki jo je izdelala ena izmed delovnih skupin *socialistične internacionale: Položaj židov v ZSSR*. Študija obravnava človeško in ne politično plat problematike. -jk-

KULTURA I SPOŁECZENSTWO, št. 1,

januar-marec 1965

Revijo, katere naslov (Kultura in družba) ustreza podnaslovom večine naših revij, izdaja odbor za proučevanje sodobne kulture pri poljski Akademiji znanosti.

Glavni urednik Stefan Żółkowski je prispeval članek o *odnosu med stilom in kulturo*. Stil po avtorju ni le problem v okviru umetnosti, temveč lahko govorimo o njem pri vseh družbenih procesih. Znani sociolog Z. Bauman piše o *družbeni pojenosti »množične kulture«*. Ob tem naniza nekaj misli o tako imenovani »visoki« in »nizki« kulturi ter odločno odkloni tako delitev. Na zahodnonemško utemeljevanje neupravičenosti meje na Odri in Nisi ter pregona nekdanj tam živčih Nemcev (zlasti s tezama, da ni kolektivne narodne krivde in da je pravica do domovine neodvzemljiva) odgovarja članek *Moralni aspekt poljsko-nemške pravde*.

Dva prispevka: W. Bienkowskega *Osebnost in družbeni*

razvoj ter K. Wolického Impresije o egalitarizmu in intenzifikaciji nadaljujeta razpravi, ki sta ju v prejšnjih številkah začela J. Szczepański in J. Wiatr — prvi s člankom o *formiranju osebnosti v procesu nastajanja socialistične družbe*, drugi pa s člankom o *družbeni slojevitosti in egalitarnih tendencah v sodobni poljski družbi*.

Revija prinaša poleg drugih še daljše zapise o vlogi knjige v množični kulturi, o nenačrtni urbanizaciji obmestnih območij, o zakonskih razvezah na Poljskem ter informacijo o *ergonomiki* — vedi o človeku na delovnem mestu.

Med številnimi prikazi in recenzijami je tudi prikaz prvih šestih števil *Teorije in prakse*.
-mk-

OTÁZKY MARXISTICKEJ FILOZOFIE, št. 1, januar-februar 1965

Za filozofsko revijo slovaške akademije znanosti je kakor za mnoge druge revije za filozofijo iz socialističnih dežel značilno, da posegajo na vsebinsko zelo različna področja.

V letošnji prvi številki piše J. Cibulka o *Socialističnih proizvodnih odnosih kot dialektični celoti*. Dialektično gibanje je po avtorju prav gibanje dialektičnih celot, pogojeno z njihovimi notranjimi protislovji. Taka celota so danes že tudi socialistični produkcijski odnosi. Birokratski centralistični sistem upravljanja ni ustrezen za razreševanje protislovij specifičnih socialističnim proizvodnim odnosom. A. Hlavil obravnava *Problematiko alienacije v socializmu*: glavni vir alienacije je

dosedanja narava dela v klasični strojni produkciji ter dejstvo, da delo še vedno ni neposredno družbeno; nenehno pa je prisotna tudi nevarnost odtujitve administrativno-družbenih institucij od njihovega družbenega namena.

O *zakonih logike in stvarnosti* razpravlja J. Kocka, daljši prispevek pa obravnava *vlogo razuma in čustev pri oblikovanju kategorije moralnega dolga*. Trenutno v ČSSR zelo živa *polemika o marksistični sociologiji* je našla svoj odmev v članku P. Dojčáka O predmetu sociologije in njenem odnosu do drugih družbenih ved.

Revija objavlja tudi izvleček iz uvodnika Čemu Praxis ter članek R. Supka *Dialektika družbene prakse* »kot primer iz ustvarjanja jugoslovanskih filozofov. Mnoge njegove misli — od katerih sicer ne sprejemamo vsake brez pridržkov — so lahko v kontekstu naše filozofske ustvarjalnosti koristna spodbuda«. S sestavkom *Galilej, dogma in mi* se je revija oddolžila 400-letnici znanstvenikove smrti.
-mk-

POLITICAL AFFAIRS, št. 2, februar 1965

Februarska številka glasila KP ZDA »Political Affairs« je v celoti posvečena *ameriškim črnem* in njihovemu boju za državljanske pravice. Enotnost problema in njena osvetlitev sta v tej številki takšni, da dajeja »Political Affairs« bolj videz zaključenega dela kot pa družbeno politične revije. Vendar je nedvomno osrednji in najpomembnejši prispevek februarske izdaje članek »Črnsko-

delavska skupnost«. Avtor Gus Hall v njem izredno pronicljivo analizira *ameriški segregacionizem in njegove vire. Odpravo tega vidi v integraciji ameriškega delavskega razreda*. Avtor posebej poudarja vlogo, ki bi jo morala pri tem procesu integracije imeti KP ZDA.

-pt-

LES TEMPS MODERNES, št. 5

marec 1965

Med pretežno literarnimi prispevki je marčna številka posvetila *več pozornosti kolonializmu, rasizmu, ter boju zatiranih narodov za nacionalno in ekonomsko neodvisnost*. Henri Stern je priobčil odlomek iz svoje knjige »L'Afrique du Sud«. Številni statistični podatki dokumentirajo in ponazarjajo brezpravni položaj južnoafriškega človeka. S kratkim *orisom zgodovine Laosa*, ki je bila izpolnjena z neprenehnimi boji za osvoboditev, je Bernard Languillier prikazal 260 let zgodovinske poti laoškega ljudstva. Tudi René Saurel se s svojim esejistično pisanim člankom »L'Edelweiss au Indes noires« vključuje v to tematiko.

Revija priobčuje rezultate *raziskave o »množični kulturi«*, ki jo je izvedel Institute of Communications Research univerze v Illinoisu. V raziskavo so bile vključene socialistične ter zahodne kapitalistične države. Sestavek vsebuje številne razpredelnice, ki nazorno prikazujejo različna stališča, ki jih o istem dogodku zavzemajo vodilni francoski dnevnik, razvrščeni po politični angažiranosti: levičarski tisk, desničarski ter komercialni.

-as-

PROBLEMY MIRA

I SOCIALIZMA, št. 3,

marec 1965

Čeprav Evropa trenutno ni središče mednarodnih problemov, pa vendar atomska oborožitev ZRN in držav NATO ogroža svetovni mir. Kako gledajo na to članice Varšavskega pakta govori članek »Za krepitev miru in evropsko varnost«.

Haled Bagdaš piše v članku »Sirija na novi poti« *o gospodarski in politični situaciji v Siriji*, o nacionalizaciji kot faktorju, ki bo spremenil gospodarsko strukturo dežele, o komunistični partiji in njeni vlogi v teh procesih.

Zapis »Vloga države v avstrijskem gospodarstvu« govori o nacionalizaciji v Avstriji, o konjunkturni politiki in njeni pomanjkljivosti, o planiranju ter težnji po demokratizaciji gospodarstva.

Novi sistem planiranja in upravljanja v gospodarstvu ČSSR prikazuje istoimenski članek Otta Šika.

Velik del revije je posvečen deželam Južne Amerike, zlasti Kubi, Panami in Ekvadorju. Vsi trije prispevki obravnavajo gospodarski in politični položaj navedenih dežel.

V prilogi »Svet danes« je govor o problemih NATO in ZRN ter o ameriških izzivanjih v Indokini.

-ee-

RINASCITA, št. 11, 12, 13,

marec 1965

Marčni številki 11 in 12 tednika KPI prinašata med drugim: *Odlomek iz govora člana vodstva KPI Enrica Berlinguer-*

ja na posvetovalnem sestanku komunističnih partij v Moskvi v dneh od 1. do 5. marca 1965 l. del, kjer je govor o politični liniji in pozicijah KPI; članek, ki povzema vsebino članka *Partija in intelektualci*, ki ga je objavila Pravda 31. februarja letos ter odlomke iz javne debate, katero je prenašala skandinavska TV mreža. O temi *skupna pot skandinavskih dežel v socializem* so debatirali Finn Gustavson, poslanec norveške socialistične ljudske stranke, C. H. Hermansson, predsednik švedske KP, ter Aksel Larsen, predsednik socialistične ljudske stranke Danske.

Franco Fortini piše o *angažiranosti kulturnih delavcev v družbi* ter o razmerju med politiko in kulturo.

Zadnja marčna številka nadaljuje debato o krizi demokratičnih institucij v Italiji. To pot razpravlja član vodstva socialistične stranke Lelio Basso o vsebini demokracije.

Mesečna kulturna priloga *Rinascite Il Contemporaneo* št. 5 pa je skoraj v celoti posvečena tematiki: *Dialog med komunisti in katoličani*. Med drugimi je prispevek Cesarea Luporinija o religiji in problemih sodobnega sveta ter člana KP Francije, Rogerja Garaudyja, ki razmišlja o temi — marksisti in dialog s kristjani. -jk-

VOPROSY FILOSOFII, št. 2, februar 1965

M. T. Iovčuk piše o *zgodovinskih etapah nastanka in razvoja socialistične zavesti v ZSSR*, R. O. Halfina pa o razmerju med državo, pravom in gospodarstvom v obdobju izgradnje komunizma. G. S. Petrosjan nam v sestavku *Izven delovni čas delavcev v obdobju izgradnje komunizma* posreduje rezultate nekaterih empiričnih raziskav v SZ o tem problemu. S. A. Gerasimov v Beležkah režiserja razpravlja o *filmski umetnosti*. N. F. Naumov, *Buržoazna sociologija o delitvi dela*, polemizira z buržoaznimi sociologi dela, kot so R. Dubin, G. Friedmann in P. Naville. Očita jim, da so problem družbene delitve dela prenesli na psihološko področje, zaradi česar se ognejo socialno-ekonomskih strani kapitalistične delitve dela. A. P. Čermenina meni v članku *Odgovornost v sodobni buržoazni etiki*, da je rešitev tega vprašanja zvezana z odgovornostjo in deležem zavestnosti individua v njegovih postopkih. Izmed prispevkov, ki se nanašajo na razna *filozofska vprašanja naravoslovja*, sta najzanimivejša: E. Kolman: *Sodobna fizika v iskanju nadaljnje fundamentalnejše teorije* in A. S. Karmin: *K problemu neskončnosti v sodobni znanosti*. -ak-

Bibliografija knjig in člankov

A. KNJIGE IN ČLANKI IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

- MALLET Serge: Dvije taktike. Riječ na zasjedanju Korčulanske škole »Smisao i perspektive socijalizma«. (Prijevod Sonja Popović). — Praxis 1965, br. 2, str. 285—291
- MARKOVIĆ Mihailo: Smisao samoupravljanja u socijalizmu. — Medjunarodna politika 16. III. 1965, br. 359.

II. FILOZOFIJA

- KOJEVE Alexandre: Kako čitati Hegela. Preveo i pogovor napisao Andjelko Habazin. — Sarajevo, Veselin Masleša 1964. 670 str. — 11085
- BACE Makso: Još jednom o filozofiji. (Izlaganje na VIII. kongresu SKJ). — Praxis 1965, br. 2, str. 257—259
- BJENJKOVSKI Zbignjev: Kada je esencija prethodila egzistenciji. (Preveo Vujičić Petar). — Polja 1965, br. 79
- DAMJANOVIĆ Milan: Uvod u savremenu estetiku. — Književnost 1964, br. 11—12, str. 417—429
- KANGRGA Milan: Praksa i kritika. Razmatranje uz Marxove teze o Feuerbachu. — Praxis 1965, br. 2, str. 269—281
- MARKOVIĆ Mihailo: Marksistički humanizam i etika. (Rad podnet 5. V. 1962 na osnivačkoj skupštini Američkog udruženja za izučavanje dijalektičkog materijalizma). — Gledišta 1965, br. 1, str. 65—81
- PETROVIĆ Gajo: O našoj filozofiji. (Izlaganje na VIII. kongresu SKJ). — Praxis 1965, br. 2, str. 249—254

- ZIHERL Boris: Neki problemi i primedbe (Izlaganje na VIII. kongresu SKJ). — Praxis 1965, br. 2, str. 255—257

III. SOCIOLOGIJA

- DJURIC Mihailo: Sociologija Maxa Webera. — Zagreb, Matica hrvatska 1964. 382 str. — 11094-6
- KROFLIĆ Marjan, PUHAN Milan: Projekt »Dvainštrideset-urni delavnik« Izkorišćanje fondov delovnega časa. Kadrovski fondovi v podjetju Strojne tovarne v Trbovljah. — Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo 1964. 10 str. — IV/1782-5
- PUHAN Milan: Projekt »Dvainštrideset-urni delavnik«. Struktura izrabe delovnega časa dobljena z metodo trenutnih opažanj Strojne tovarne Trbovlje. — Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo 1964. 25 str. — IV/1782-8
- STANOJČIĆ Ilija: Predmet opšte sociologije — njen odnos prema drugim naukama. Beograd, Savremena škola 1964. 204 str. — 4759, P
- MARKOVIĆ Mihailo: O mestu i ulozi društvenih nauka u našem društvu. — Praxis 1965, br. 2, str. 245—248
- MILOSAVLJEVSKI Slavko: Komunisti i politički odnosi u opštini. (Saopštenje na savetovanju Instituta za sociologiju i filozofiju na temu komune). — Socializam 1965, br. 2, str. 199—208

IV. PSIHOLOGIJA

- TANNENBAUM Arnold in SEASHORE Stanley: Novi koncepti raziskovanja vloge posameznika v organiza-

- cijah. (Prispevek na XV. mednarodnem kongresu psihologov v Ljubljani) — Problemi 1964, št. 24, str. 1238—1244
- V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO
- VALENTINCIC Jože: Večerne politične šole v letu 1963/64. Analiza je izdelana na temelju ankete, programov in dodatnih poročil političnih šol. Ljubljana, Zveza delavskih univerz Slovenije 1964. 187 str. — IV/1785
- DJORDJEVIĆ Božidar: Razvoj privrede i zadaci univerziteta. — Gledišta 1965, br. 1, str. 5—12
- DOKTORAT nauka u 1965 i 1964 godini. — Jugoslovenski pregled 1965, br. 1, str. 23—39
- HUDOLETNJAK Boris: Vrijeme i kultura. — Polet, Zagreb 1965, br. 14
- HUMO Aydo: Dinamika razvoja diktira značajniju društvenu ulogu univerziteta. — Borba 28. III. 1965
- INTERVJU o problemih univerze in njene reforme. Odgovor dr. Franca Cerneta in dr. Jože Vilfana. — Tribuna 10. III. 1965, št. 5
- LUKACS György: Moderna in velika umetnost. Pogovor o obnovi in osvoboditvi marksistične misli. (Iz Riscita št. 2/1965). — Naši razgledi 27. III. 1965, št. 6
- PIRJEVEC Dušan: O »Sodobnosti« in ob njeni usodi. — Problemi 1964, št. 24, str. 1270—1277
- POLOZAJ in naloge pedagogike. Po II. kongresu pedagogov Jugoslavije. Sodelovali: Ivan Berce, Stanko Gogala, Franc Pediček. — Naši razgledi 6. III. 1965, št. 5
- SAVUCEVIĆ Dušan: Afirmacija savremenih shvatanja o sistemu obrazovanja odraslih. — Obrazovanje odraslih 1965, br. 1—2, str. 41—51
- SERGEJEV Dimitrije: Nekoliko misli za stvarnu reformu filozofskog i srodnih fakulteta. — Naše teme 1965, br. 1, str. 50—64
- : Urejeno otroško varstvo je zahteva socialistične družbe. Izvlečki iz razprave: Boris Lipužič, Desa Mušič, dr. Ivan Toličić i dr. — Delo 30. VIII. 1965
- VALENTINCIC Jože: Neki izvori i načela društveno-političkog obrazovanja u političkim školama. — Obrazovanje odraslih 1965, br. 1—2, str. 19—24
- VODOPIVEC Vlado: Marginalije k ocenam revialne krize. — Sodobnost 1965, št. 1—3, str. 36—48
- ZLOBEC Ciril: Pred ponovno politizacijom kulture. — Sodobnost 1965, št. 1—3, str. 126—130
- ZUPANČIĆ Beno: Ob robu kulturne vsakdanosti. — Sodobnost 1965, 1—3, str. 107—117, št. 4, str. 287—301
- : Za ustvarjalno in polno vlogo človeka v družbenem dogajanju. — Mladina — Zapiski 5, 27. III. 1965
- ZVONAREVIĆ Mladen: Obrazovanje odraslih u sistemu obrazovanja u Jugoslaviji. — Obrazovanje odraslih 1965, br. 1—2, str. 25—10

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

- RIBAR Ivan: Iz moje političke suradnje 1901—1965. — Zagreb, Naprijed 1965. 324 str. — 111108
- VIDMAR Josip: Refren o narodnosti. — Sodobnost 1965, št. 1—3, str. 4—15

2. Družbeno politični sistem SFRJ:

- HVALA Ivan: Vprašanje celovitosti socialistične družbene prakse. — Tribuna (Zasnovi) 17. III. 1965, št. 6
- PETRANOVIĆ Branko: Političke i pravne prilike za vreme privremene vlade DFJ. Beograd, Institut društvenih nauka 1964. 234 str. — IV/1687-1/4
- AVRAMOVIĆ Miodrag: Društvena aktivnost novinara. Povodom šestog kongresa Saveza novinara. — Socijalizam 1965, br. 2, str. 265—271
- DJORDJEVIĆ Toma: Kultura i kulturna revolucija u uslovima društvenog samoupravljanja. — Stvaranje 1965, br. 1, str. 5—21
- JAMBREK Peter: Spremenljivka, ki je bistvenega pomena. — Tribuna-Zasnovi 3, 17. III. 1965, št. 6
- JEVTIĆ Bora: Samoupravljanje i ekonomska analiza. — Socijalizam 1965, br. 2, str. 109—225
- KARDELJ Edvard: Samoupravljanje nije samo demokratski, nego i eko-

- nomski odnos radnih ljudi u proizvodnji i raspodjeli. (Intervju, — Samoupravljanje 1. III. 1965, br. 67, Borba 45, 6. III. 1965
- : Mladina pred V. kongresom Zveze komunistov Slovenije: Marksistični krožki. Volitve. — Mladina-Zapiski 4, 13. III. 1965, št. 10
- NAJDEVSKI Dimče: Zapažanja o primeni kongresnih smernica. — Socijalizam 1965, br. 2, str. 226—235.
- : Odnos radničke i intelektualne omladine. Razgovor. Srećko Bijelić, Branko Caratan, Adolf Dragičević i. dr. — Polet-Zagreb 1965, br. 15
- PASIĆ Najdan: Osmi kongres SKJ i društvene nauke. — Arhiv
- ROMIĆ Borivoje: Aktuelni problemi iz oblasti standarda i samoupravljanje. Treća plenarna sjednica CV SSJ. — Rad 26. III. 1965
- : Statut radnih organizacija u praksi. Iskustva iz Slovenije. — Praksa 15. III. 1965, br. 10
- TOMANOVIĆ Velimir: Društveni i politički stavovi omladine. (Beleške uz jednu anketu). — Naše teme 1965, br. 1, str. 38—49
- ZEKOVIĆ Veljko: Novi položaj i društvena uloga uprave. Izlaganja na sednici Saveznog veća savezne skupštine. — Nova administracija 1964, br. 11—12, str. 637—641
- ZJALIĆ Milan: VIII kongres Saveza komunista Jugoslavije i problemi omladine. — Naše teme 1965, br. 1, str. 24—37
5. Družbenopolitični sistemi in politične organizacije:
- BEBLER Aleš: Malezija. — Beograd, Sedma sila 1965, str. 65 — 9011-5/104
- POLITIČKI sistemi in pokreti u nerazvijenim zemljama. Metodološkoteorijski okviri izučavanja. Beograd, Institut za izučavanje radničkog pokreta 1964. 447 str. — 4644, P
- KOLAR Vladimir: Amerika iza snova. Zagreb, Epoha 1964, 289 str. — 11096
- : Program narodne vlade Čilea. — Dokumentacija 1964, br. 6, str. 32—43
- : Uvodjenje radničkih saveta u burmanskoj privredi. — Dokumentacija 1964, br. 6, str. 14—31
4. Delavska in progresivna gibanja:
- KP Kine i problemi jedinstva u međunarodnom komunističkom pokretu. Beograd, Institut za izučavanje radničkog pokreta 1964. 300 str. — 4640, P
- MARKOVIĆ Milenko: Enotnost in odnosi v mednarodnem delavskem in progresivnem gibanju. Ljubljana, Komunist 1965. 76 str. — 11085-1/5
- : Koncepcija indijskog nacionalnog kongresa o demokratiji i socijalizmu. — Dokumentacija 1964, br. 6, str. 5—13
- : Medjunarodni radnički pokret: Hrologija događaja januar—jun 1965. Jul—decembar 1965. Januar—jun 1964. Beograd, Institut za izučavanje radničkog pokreta 1964. 285 str.
- : Statut rumunske radničke partije. — Dokumentacija (Medj. rad. pokret) 1964, br. 6, str. 72—90
- : Sporočilo devetnajstih. Skupno sporočilo s posvetovanja v Moskvi poziva k enotnosti in češćim medsebojnim stikom partij. — Delo 11. III. 1965
- : Treći kongres Marokanske unije rada. — Dokumentacija 1964, br. 6, str. 45—72
- : Palmiro Toljati o revolucionarnom putu KP Italije. — Dokumentacija 1964, br. 6, str. 90—153
- VUKMANOVIĆ Svetozar-Tempo: Radnički pokret Latinske Amerike. Utisci o nekim problemima i preokupacijama. — Medjunarodna politika 1. III. 1965, br. 358
5. Mednarodni odnosi:
- JANKOVIĆ Branimir: Medjunarodni odnosi i medjunarodno pravo. Predgovor Milan Bartoš. Sarajevo, Svjetlost 1964. 165 str. — 11081
- GABELIĆ Andro: Strategijski aspekti vijetnamske drame. — Medjunarodna politika 16. III. 1965, br. 359
- : Saradnja SSRNJ sa progresivnim partijama i pokretima Afrike, Azije i Latinske Amerike. — Jugoslovenski pregled 1965, br. 1, str. 11—15
- TOMSIĆ Vida: Skupščina »Mir na zemlji«. Razmena mišljenja o putevima učvršćenja miru u svetu. Medjunarodna politika 16. III. 1965, br. 359

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN
GOSPODARSTVO

- BULAJIĆ Zarko: Uvod u političku ekonomiju. Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd, Savremena administracija 1965. 175 str. — II/9935
- GLEDIĆ Petar, PANDUROVIĆ Zoran: Jugoslovensko javno mnenje o aktualnim ekonomskim i socijalnim pitanjima. Beograd, Institut društvenih nauka 1964. 162 str. — 4680, P
- KAKO bom gospodaril. Knjižnica Delavske univerzitet. Ljubljana, Cankarjeva založba 1964. 106 str. 11028
- VEZJAK Danilo: Mednarodni plačilni promet. Maribor, Obzorja 1964. 387 str. — 8921-9
- BIJELIĆ Srećko: Neki aspekti raspodjele. — Naše teme 1965, br. 1, str. 1—25
- BLAGOJEVIĆ Stevan: Ekonomski efekti naučnih istraživanja. — Socijalizam 1965, br. 2, str. 165—185
- FILIPOVIĆ Nikola: Kontrola cena u odnosima primarnih raspodela. — Socijalizam 1965, br. 2, str. 186—198
- : Rezolucija o smernicama za izradu društvenog plana Jugoslavije za period 1964—1970 g. — Bilten SSRNJ 1965, br. 1, str. 21—29
- : Rezolucija o osnovnim smernicama za dalji razvoj privrednog sistema. — Bilten SSRNJ 1965, br. 1, str. 16—21
- VUKMANOVIĆ Svetozar: Preduslovi bržeg razvoja sistema stambene privrede. — Borba 7. III. 1965
- KRAIGHER Boris: Zaostreni začasni ukrepi za stabilizacijo gospodarstva. Poročilo na skupni seji zveznega in gospodarskega zbora zvezne skupščine. — Delo, Borba, Politika, Privredni pregled 25. III. 1965
- ZAGAR Jelko: Promene u privrednom sistemu Nemačke Demokratske Republike. — Socijalizam 1965, br. 2, str. 242—256

IX. RELIGIJA
IN VERSKE ORGANIZACIJE

- DONINI Ambrogio: Pregled povijesti religije. Od prvih oblika kulta do početaka kršćanstva. Zagreb, Naprijed 1964. 287 str. — 4586, P

X. ZGODOVINA IN GEOGRAFIJA

- DAPČEVIĆ-OREŠCANIN Sonja: Istorijske osobnosti kineske revolucije. Beograd, Institut za medunarodnu politiku i privredu 1964. 254 str. — 11050
- SUPEK Rudi: Poslednja revolucija. Zagreb, Stvarnost 1965. 255 str. — 11103
- : Sesta proleterska divizija. Priredili Dragan Grubor, Ante Kovačević, Josip Barković. Borbe divizije od njenog formiranja do ulaska u sastav Prvog proleterskog korpusa. Zagreb, Epoha 1964. 763 str. — III/2380
- PLENCA Dušan: Kritika nekih pojava u istoriografiji oslobodilačkog rata i revolucija. — Gledišta 1965, br. 1, str. 29—51

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE —
SLOVARJI — LEKSIKONI

- GRUBAČIĆ Kosta: Enciklopedijski leksikon bibliotekarstva. Sarajevo, Zavod za izdavanje udžbenika 1964. 336 str. — III/2381
- KUVACIĆ Ivan: C. Wright Mills. — Praxis 1965, br. 2, str. 260—268

B. KNJIGE IZ TUJINE

I. MARKSIZEM

- JAKOVLJEV M. V.: Marksizm i sovremennaja buržuznaja istorija filosofii. Moskva, »Mysl'« 1964. 350 + (I) str. — 11042
- MARX Karl et ENGELS Friedrich: Textes sur le colonialisme. Moscou, Édit. en langues étrangères b. 1. 450 + (II) str. + 2 sl. — 11089

II. FILOZOFIJA

- FINAZZO Giancarlo: L'Uomo e il mondo nella filosofia di M. Heidegger. Roma Ed. Studium (1963). 162 str. — 4618, P
- GAJDUKOV J. G.: Rol' praktiki v processe poznanija. Moskva, »Mysl'« 1964. 325 + (I) str. — 11050

TEORIJA IN PRAKSA

- JOJA Ath.: Logičeskie issledovanija. Prevod s rumynskogo A. Isadčenko, ... Obščaja redakc. i posleslovie M. N. Alekseeva. Moskva, »Progress« 1964. 501 + (II) str. — 11058
- NEMEČKAJA filosofija posle 1945 goda. Prevod s nemečkogo A. P. Kazanskij. Redak. i predislovije T. I. Ojzermana. Moskva, »Progress« 1964. 135 + (I) str. — 11052
- PROBLEMY etiki. (Redak. koll.: M. G. Žuravkov.). Moskva. »Nauka« 1964. 266 + (II) str. — 11061
- VICO J. — B. Principes de la philosophie de l'histoire. Paris, A. Colin 1965. 581 str. — 11075
- WHITROW G. Estetstvennaja filosofija vremeni. Prevod s anglijskogo J. Močlanova, V. Skurlatova i Š. Sušurina. Obščaja redak. i posleslovie ... M. E. Omel'janskogo. Moskva, »Progress« 1964. 430 + (II) str. — 11049
- GORDON Milton M.: Social Classe in American Sociology. New York, McGraw-Hill Book Comp. Inc. (1965). VII + 280 str. — 4755, P
- GUBBELS Robert: La grève, phénomène de civilisation. Étude d'économie sociale. Bruxelles, Université Libre (1962). 334 + 18 str. + pril. — 4648, P
- IRABARNE Manuel Fraga: Las Transformaciones de la Sociedad Española Contemporánea. Madrid, Ed. del Movimiento 1959. 95 str. — 4705, P
- MJAŠNIKOV Igor' J.: Avtomatizacija i kommunizm. Moskva, Izd. »Ekonomika« 1964. 151 str. — 11054
- RIESMAN David: Individualism Reconsidered, and other essays. (New York), The Free Press of Glencoe (1964). 530 str. — 11106
- SOROKIN Pitirim A.: Social and Cultural Mobility. (New York), The Free Press of Glencoe (1964). XIV + 646 str. — 11104
- WEBER Max: The Theory of Social and Economic Organization. Translated by A. M. Henderson and Talcott Parsons. Edit. with an introduction by Talcott Parsons. (New York) The Free Press of Glencoe (1964). X + 436 str. — 11107

III. SOCIOLOGIJA

- AMERICAN Women: The changing image. Edit. by Beverly Benner Cassara. Contributors: Ethel J. Alpenfels. (4. print.) Boston, Beacon Press (1964). XV + 141 str. — 11057
- BELLEVILLE Pierre: Une nouvelle classe ouvrière. Paris, Julliard (1964). 316 + 3 str. — 11055
- BONAZZO Giuseppe: Alienazione e anomia nella grande industria. Una ricerca sui lavoratori dell'automobile. Prefazione di Vittorio Foa. Milano, Avanti 1964. 229 str. — 4466, P
- DAHRENDORF Ralf: Das Mitbestimmungsproblem in der deutschen Sozialforschung. Eine Kritik. Studien und Berichte aus dem Soziologischen Seminar der Universität Tübingen. 1. Tübingen, (Universität) 1964. X + 125 str. 11101-1
- EISENSTADT S.: From Generation to Generation. Age groups and social structure. New York, The Free Press of Glencoe 1956. 358 str. — 11105
- FICHTER Joseph R.: Sociology. Chicago, London, The University of Chicago Press 1957. XIII + 450 str. — 4642, P
- BLAIR Glenn Myers and JONES R. Stewart: Psychology of Adolescence for Teachers. 1. The Psychological Foundations of Education. New York, The Macmillan Co. (1964) VII + 118 str. — 11102-1
- CHARLES Don C.: Psychology of the Child in the Classroom. 2. The Psychological Foundations of Education Series. New York, The Macmillan Co. (1964). IX + 86 str. — 11102-2

IV. PSIHOLOGIJA

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:
- CATLIN G. E. G.: The Science and Method of Politics. London, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., LTD. 1927. XII + 360 str. — 4645, P

- FREEMAN J. Leiper: The political process: Executive Bureau-Legislative Community Relations. New York, Random House (1964). VIII + 72 str. — 4695, P
- The INTEGRATION of Political Communities. Edit. by Philip E. Jacob and James V. Toscano. Philadelphia, New York, Lippincot Co. (1964). X + 314 str. — 11040, P 11
- JADOV V. A.: Tajna Iži. Zametki o teoriji i metodah buržuaznoj propagandy. Moskva, Gospolitizdat 1963. 112 str. — 11053
- KAHN Herman: On Thermonuclear War. Second Edition with Index. Princeton, N. J. University Press 1961. XX + 668 str. — 4649, P
- KAMMERER G. M.: The Urban Political Community Profiles in Town Politics. Boston, Bl. Mifflin 1963. 1965. 216 str. — 11036
- KOJANEC Giovanni: Trattati e terzi stati. Limiti soggettivi di validità delle norme positive dell'ordinamento internazionale. Padova, Cedam 1961. 250 str. — 4656, P
- LACHARRIÈRE René de: Étude sur la théorie démocratique. Spinoza-Rousseau-Hegel-Marx. Paris, Payot 1965. 218 str. — 4602, P
- LAURAT Lucien: Problemas actuales del socialismo. Madrid, Institut de estudios politicos 1962. XXVIII + 242 str. — 4746, P
- MANELI Mieczysław: Historia doktryny polityczno-prawnych. Wiek XIX—XX. I. Kant—Hegel. Warszawa, (Uniwersytet) 1962. — 4721, P
- PHAN-Thi-Tu: La Coopération intellectuelle sous la société des nations. Paris, Librairie Minard 1964. 268 str. — 4676, P
3. Politični sistemi in politične organizacije:
- CHODAK Szymon: Systemy polityczne »czarnej« Afryki. (Warszawa) Książka i Wiedza 1965. 538 str. + pril. — 4701, P
- ROOSEVELT Franklin: Amerikas Weg. Auszüge aus seinen öffentlichen Reden und Dokumenten. Gesammelt von Dagobert D. Runes. Zürich, Steinberg Verl. (1964). 94 str. — 4621, P
4. Delavska in progresivna gibanja:
- ARISMENTI Rodney: Problemy latino-amerikanskoj revoluciji. Peregovod s ispanskogo. Moskva, »Progress« 1964. 692 str. — 4595, P
- LONGO Luigi: Un popolo alla macchia (Roma) Ed. Riuniti (1964). 365 str. — 4596, P
- MILIBALD Ralph: Parlamentskij socializm. Issledovanie politiki lejboristskoj partii. Peregovod s anglijskogo. Predislovie V. P. Mihajlova.) Moskva, »Progress« 1964. 508 str. — 11048
- MORRIS George: Osnovnye problemy rabočege dviženija v SSA. (Peregovod s angl. V. Rjabčikova.) Moskva, Politizdat 1961. 208 str. — 11063
5. Mednarodni odnosi:
- COOK Fred. J.: Les Vautours de la Guerre froide. Étude sur le militarisme américain. Traduit de l'américain par Roger Dadoun. Avant-propos de Bertrand Russell. Paris, Julliard (1964). 402 str. — 4585, P
- Deutschland und die Welt. Zur Außenpolitik der Bundesrepublik, 1949 — 1965. Herausgegeben von Hans-Adolf Jacobsen und Otto Stenzl. München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1964. 454 str.
- KOLOSKOV I. A.: Vnešnjaja politika sovremennoj Francii. Moskva, »Mysl'« 1964. 384 str. — 11045
- MENDES de Almedia: Nacionalismo e desenvolvimento. Rio de Janeiro, Editora »Livro«, 1963. 398 pág.
- SETON-WATSON Hugh: Neither War nor Peace. The Struggle for Power in the Postwar World. London & Methuen Co. LTD (1960). 504 str. — 4601, P
- VAL'KOV V. A.: SSSR i SSA (ih političeskie i ekonomičeskie otnošenija). Izdajatel'stvo »Nauka«, Moskva, 1965. 396 str.
- VNESNJEPOLITICESKIE problemy sovremennosti. Otvet zarubožnym avtoram. Izdajatel'stvo »Nauka«, Moskva, 1964. 253 str.

TEORIJA IN PRAKSA

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

- ASPECTS actuels de la situation économique et sociale de l'Asie du Sud-Est. Colloque tenu à Bruxelles le 24, 25 et 26 octobre 1961. Bruxelles, Ed. de l'Institut de Sociologie 1961. 246 str. — 4646, P
- DUNLOP John T. DIATCHENKO Vasilii P.: Labor Productivity. New York, Mc Graw-Hill Book Comp. (1964). XXV + 409 str. Illustr. — 4679, P
- DVORKIN I. N.: Naučno-tehničeskij perevorot i buržuaznaja političeskaja ekonomija. Moskva, »Nauka« 1964. 463 str. — 11100
- LEONARDI Silvio: Sviluppo economico e decentramento nell'URSS. (Torino, G. Einaudi ed. 1960). 57 str. — 4584, P

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVESCANJA IN JAVNO MNENJE

- WILSON F. G.: A Theory of Public Opinion. Chicago, J. Regnery 1962. 508 str. — II/9929-2

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

- ROUX Jean-Paul: L'Islam en occident. Europe-Afrique. L'Europe et l'Islam: Guerre, Conversions contacts culturels et influences ideologiques, l'Islam en Europe, au Maghreb et en Afrique Noire, Paris, Payot 1959. 504 str. — 4616, P

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE —

- SLOVARJI — LEKSIKONI
- GARKAVENKO F.: Slovar' ateista. Moskva, Politizdat 1964. 269 str. — I/2500

Iz vsebine naslednjih števil:

Gabrijel Sfiligoj:

Nagrajevanje strokovnjakov

Matevž Krivic:

**Kriza samoupravljanja
ali kriza nekega koncepta samoupravljanja**

Milko Domajko:

Dijaški in vajenski domovi

Janez Šinkovec:

Vidiki pravne pomoči

Vlado Struk:

Variacije na temo »moralna kriza«

Vlado Benko:

Jugovzhodna Azija

Bley-Stingl:

Novi ekonomski sistem v NDR

TUJI AVTORJI

TITMUS, Richard Morris, rojen 1907, britanski univerzitetni profesor. Je avtor številnih ekonomskih razprav. Objavljeni tekst je prevod iz *New Left Review* iz serije njegovih esejev o državi blaginje, ki jih je objavljial v letih 1956-58.
